

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TUĞBA TORUN

TANRI KRALLIĞI'NDAN İNSAN KRALLIĞI'NA

FRANCIS BACON'IN
FELSEFE - BİLİM TASAVVURU



cizgi

TANRI KRALLIĞI'NDAN İNSAN KRALLIĞI'NA
FRANCIS BACON'IN FELSEFE - BİLİM TASAVVURU

TUĞBA TORUN

cizgi

TANRI KRALLIĞI'NDAN İNSAN KRALLIĞI'NA

Francis Bacon'ın Felsefe - Bilim Tasavvuru

Tuğba TORUN

Tuğba TORUN

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2000 yılında mezun olduktan sonra aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde yüksek lisansını 2003, "Evrimsel Ahlak Felsefesi" isimli teziyle de doktorasını 2013'te tamamladı. 2005 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda başladığı vaizlik görevini on üç yıl sürdürdü. 2018 yılından bu yana Dr. Öğretim Üyesi olarak Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde akademik görevine devam etmektedir.

TANRI KRALLIĞI'NDAN İNSAN KRALLIĞI'NA

Francis Bacon'ın Felsefe - Bilim Tasavvuru

Tuğba TORUN

ÇİZGİ
KİTAP EVİ

Çizgi Kitabevi Yayınları: 1255
Felsefe

Genel Yayın Yönetmeni
Mahmut Arlı

©Çizgi Kitabevi
Eylül 2021

ISBN: 978-605-196-665-6
Yayıncı Sertifika No:17536

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging In Publication Data (CIP) -
TORUN, Tuğba
TANRI KRALLIĞI'NDAN İNSAN KRALLIĞI'NA
Francis Bacon'ın Felsefe-Bilim Tasavvuru

Editör
Doç. Dr. Yakup Yıldız

Baskıya Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

Baskı: Çimke Basımevi
Sertifika No: 44399
Cilt: Göksu Cilt

ÇİZGİ KİTABEVİ
Sahibiata Mah. | Alemdar Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1 | Çatalçeşme Sk No:42/2
Meram/Konya | Cağaloğlu/İstanbul
(0332) 353 62 65 - 66 | (0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com
●●● / cizgikitabevi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ.....	13

BÖLÜM I

FRANCIS BACON HAKKINDA.....	33
Yaşadığı Dönemin Sosyo-Kültürel Şartları	34
Bacon'ın Bir Entelektüel Olarak Portresi	43
Din Anlayışı.....	56
Özgürlük Düşüncesi	76

BÖLÜM II

TANRI KRALLIĞI'NDAN İNSANIN KRALLIĞI'NA	81
Tanrı Krallığı	86
<i>Klasik Dönem</i>	89
<i>Çağdaş Dönem</i>	94
"Hakikat"ın "Gerçek" Olması.....	97
<i>Bacon'ın Hakikat Anlayışı</i>	97
<i>Londra Royal Society'nin Misyonu</i>	112
İnsan Krallığı'nın İlanı.....	118
<i>New Atlantis'in Kurgusu</i>	120
<i>İnsan Krallığının Sonu: Evrim; Bacon'ın Darwin Üzerindeki Etkisi</i>	145

BÖLÜM III

BACON'A YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER	153
"Modern Bilimin Kurucusu" Nitelendirmesine Dair Eleştiriler	153
"Bilgi Güçtür" Mottosunun Eleştirisi.....	159
"Hakikat" Düşüncesine Yönelik Eleştiriler	163
"İlerleme" Kavramı Merkezinde Bilim Eleştirisi	165
<i>New Atlantis</i> ile İlgili Eleştiriler	170
Feminist Bakışın Getirdiği Eleştiri.....	181

SONUÇ.....	185
KAYNAKÇA	197

KISALTMALAR

a.müellif:	Aynı müellif
bkz:	Bakınız
öl:	Ölümü
yy:	Yazar yok

ÖNSÖZ

İnsan krallığı', bilimdeki gelişmelerin sonucunda bilginin gücüne yönelik bir imanın ve insanın kendisine duyduğu güvenin artmasının ifadesi olarak literatüre giren bir kavramdır. Bu kavramı felsefi literatür içerisine dahil eden ise modern bilim anlayışının öncüsü İngiliz filozof Francis Bacon'dır. Bu kavram Orta çağın din ve Tanrı merkezli düşünce dünyasının yerine insan ve akıl merkezli yeni bir felsefi çağın başladığını ilan eder. Yeni çağ veya modern çağın başlangıcı olan bu yeni felsefi bakış ile artık Tanrı'nın yol göstericiliği olmadan da insanın kendi yaşam evrenine dair sorunları çözebileceği ve kendisine daha müreffeh bir hayat oluşturabileceğine yönelik bir inanç oluşmaya başlar.

Bu modern yaklaşımla birlikte insanlık tarihi kadar eski bir konu olan insanın kutsal varlık veya Tanrı ile kurduğu ilişki artık yeni bir boyut kazanır. İlk çağ ve daha öncesinde dahi insanoğlu hayatın her alanında kutsal ve ilahi bir varlığı hissetmiş, hayatının akışı içerisinde bu kutsal gücün varlığına ve hayatına müdahil olduğuna inanmıştır. Mitolojik hikayeler Tanrı'nın ve Tanrısal gücün gündelik yaşam içerisinde ne kadar canlı bir şekilde yer aldığını gösterir. Fakat ilk çağların kâhin, büyücü gibi karakterlerinde ortaya çıkan insan-tanrı¹ anlayışında Tanrı veya onun ruhu, söz konusu kişiler aracı-

¹ İnsan-tanrı kavramı Şeyma Kömürcüoğlu'na aittir. Kömürcüoğlu, *Logostaki Mitos* isimli çalışmasının önsözünde bu kavramı kullanmış ve kavramın hem bulunduğu toplum ve kültür içinde tanrı olarak kabul edilen insanları hem de insan doğası ile tanrısal bir doğanın iç içe geçmiş olduğu düşünülen insanlar için kullandığını belirtmektedir. Bkz. Şeyma Kömürcüoğlu, *Logostaki Mitos: Antik Yunan Felsefesinde Tanrı'ya Benzeme Düşüncesi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 9.

lığıyla hayatın içinde, insanların pratik yaşamını belirleyen bir niteliğe her zaman sahip olmuştur. Ancak Bacon ile başlayan modern düşünceyle birlikte hayatın içinde olan bu Tanrı inancının kaybolduğu, kutsal olana dair hissiyatın oldukça zayıfladığı, dini veya mistik sembollerin anlam ve önemini yitirdiği bir sürecin başladığı görülür. Yine modern felsefe ve bilimin hâkim olduğu bir dünyada düşünsel ve pratik açıdan kutsal olanın hayatın içinde ve onu belirleyen bir güç olduğu inancı geride bırakılır. Bu gelişmeler insanın tam anlamıyla bir kral olarak varlık sahnesine çıkmasını doğuracaktır.

Bacon'ın bu düşünce ve amacının en iyi ortaya koyan çalışması New Atlantis'tir. Düşünür bu ütopyik romanında bilimin hakimiyetini, insanlara sağladığı faydayı ve bilimin getirdiği güçle neler yapılabileceğini anlatmış, bu gücün tabiat üzerinde kurulacak hâkimiyette büyük imkânlar barındırdığına dikkat çekmiş; bunun yanında bu eseriyle adeta bir yeryüzü cenneti tasviri yapmıştır. Yani New Atlantis insan kralın koyduğu yasalara bağlı olarak mükemmel bir yönetimin olduğu buna karşın hiçbir üzüntü ve yoksunluğun olmadığı, bilimin çatısı altında gerçekleşen din-bilim uzlaşmasının en güzel örneğini temsil eden bir ülke olarak tanıtılmıştır. Dolayısıyla dünyada mükemmel bir düzen ve hayatın varlığı insanın bilgisiyle veya bilgisiyle kral olmayı hak eden insan ile ilişkilendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle Tanrı'nın tahtı bilginin gücüyle ele geçirilmiştir.

İşte bu çalışmanın konusunu da bu çerçevede insan-tanrıdan Tanrı krallığına oradan da insan krallığına doğru giden fikri bir evrimin gelişim süreci oluşturmaktadır. Batı düşüncesinde Kilise tarafından temsil edilen Tanrı krallığından insan krallığına evrilen süreçte söz konusu kavramın hangi ortam ve şartlarda ortaya çıktığı, hangi anlam dünyasına hitap ettiği, bununla ne anlaşıldığı, felsefi ve sosyo-kültürel alanda ne tür değişikliklere yol açtığı ve bu değişikliklerin nasıl yorumlandığını inceleyen bu çalışmada ilkin Tanrı'nın krallığının anlam ve kapsamı ile tarihsel süreç içerisinde insanın

kendi krallığını ilan etmesini hazırlayan şartlara yer verilecektir. Tanrı ile insanın taht değişimi konusunda hakikat kavramına yüklenen anlamın özel bir önemi vardır. Bu bağlamda hakikat kavramını Bacon'ın nasıl anlamlandırdığına dair bir tasvir yapmak kaçınılmazdır. Değişmeyen bir hakikat olan Tanrı'nın kudretinin yarattığı krallığı, insanın bu kudrete dair sırların akıl ile çözüp tahtı ele geçirme yönündeki çabası ve insanın krallığının gerçekliğine olan inanç bu çerçevede ele alacağımız konular arasındadır. Bu bir anlamda "hakikat"ın "gerçek" olması anlamına gelmektedir. Böylece yüzyılımızın krallığı bir kez daha ilan edilmiş olacaktır.

Bu konu etrafındaki soru ve sorunlar hiç kuşkusuz aynı zamanda ilahiyat alanıyla da ilgilidir. Çünkü insan krallığı kavramı aynı zamanda ilahiyatın da konuları içinde yer alan ontoloji, epistemoloji ve aksiyoloji alanlarının tümüyle doğrudan ilişkilidir. Nitekim bu çalışmanın sınırları içinde, Bacon özelinde de olsa, din, özgürlük, modern bilim anlayışının sonuçları ve bunlara getirilen eleştiriler gibi konuların ele alınması ve yorumlanmasında ilahiyat alanına ait bir bakış açısının sağladığı kazanımların katkısı da oldukça önemlidir.

İfade edilen sorular ve onlara verilen cevapları içine alan konu başlıkları kitabımızda Giriş ile birlikte dört bölümden oluşan bir plan dahilinde ele alınmıştır. Birinci bölüm "Francis Bacon Hakkında" başlığı ile isimlendirilmiş olup dört alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar: Yaşadığı Dönemin Sosyo-Kültürel Şartları, Bacon ile İlgili Entelektüel Bir Portre, Din Anlayışı ve Özgürlük Düşüncesi'dir. Bu başlıklardan hareketle bu bölümde içinde bulunduğu çevrenin onun üzerindeki etkisini de dikkate alarak Bacon'ın genel olarak şahsi ve fikri bir portresinin çizilmesi amaçlanmıştır. Bunlardan Din Anlayışı başlığı, Bacon'ın inanan bir insan olmasına karşın ateist ve deist akımlarla ilişkilendirilmesi, ateist düşüncenin gelişmesinden birinci derecede sorumlu tutulması bakımından önemlidir. İkinci bölüm "Tanrı Krallığı'ndan İnsan Krallığı'na" başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında da Tanrı

Krallığı ile "Hakikat"ın "Gerçek" Olması olmak üzere iki alt başlığa yer verilmiş olup her biri de kendi içinde ikiye ayrılmış alt başlıklara sahiptir: Tanrı Krallığı, Klasik ve Çağdaş Dönem; "Hakikat"ın "Gerçek" Olması ise Bacon'ın Hakikat Anlayışı ve Londra Royal Society'nin Misyonu'ndan oluşmaktadır. Hakikatin Değişmesi başlığı altındaki Londra Royal Society'nin Misyonu başlığı ilk bakışta kitabın konusuyla üçüncü derecede ilgili gibi gözükse de aslında Bacon'ın en önemli amaçlarından olan bilgiye dayalı bir insan hâkimiyetini kurmaya yönelik çabasının kabul edilmesi ve yaygınlık kazanmasında bu kurum çok önemli bir rol üstlenmiştir. Bacon'ın ölümünden sonra kurulan adı geçen kurumun ilk fikri altyapısının New Atlantis'te atıldığı görülmektedir. İkinci bölümün son ana başlığı ise kitabımızın da ana konusunu oluşturan İnsan Krallığı'nın İlanı'dır. Bu başlık altında ise iki alt başlığımız bulunmaktadır: New Atlantis'in Kurgusu ile İnsan Krallığı'nın Sonu: Evrim; Bacon'ın Darwin Üzerindeki Etkisi. İronik bir anlam ihtiva eden ikinci başlığımız Bacon ile Darwin arasında var olduğunu düşündüğümüz ilişkinin çerçevesini belirlemeyi amaçlamaktadır. İronik bir anlam ihtiva etmesi ise evrim teorisinin insanın hâkimiyetini kurmasındaki etkisinin onu sonlandıran mı yoksa kuvvetlendiren bir yönü mü olduğu sorusunun cevabının ikinci görüşe daha yakın olması sebebiyledir. Buradaki iddiamız Bacon tarafından insanın akli gücüne yapılan güçlü vurgunun Darwin'in insanın biyolojik üstünlüğüne dikkat çekmesiyle birbirini tamamladıklarıdır. Böyle bir ilişkinin var olduğunun düşünülmesinin sebebi tamamen bir soru ve merakın neticesinde ortaya çıkmış olup aslında bir deneme niteliği taşımaktadır. Çünkü her iki düşünürün özellikle de Darwin'in evrim teorisini ortaya koyarken aynı topraklarda yaşadığı ve aynı havayı teneffüs ettiği Bacon'ın insana verdiği üstünlük fikrinden etkilenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak bu etkinin derecesine dair Batıda yapılmış çalışmalarda yapılan küçük atıflar dışında derli toplu herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Bu da bu başlığın daha çok felsefi bir merak neticesinde bireysel fikirlerle oluştuğu anlamına gelmektedir.

Üçüncü ve son bölüm ise Bacon'a Yöneltilen Eleştiriler'den oluşmaktadır. Diğer bölümlerde ifade edilen filozofun düşüncelerine yönelik eleştirileri bu başlık altında derli toplu ve bütün olarak vermeyi uygun bulduk. Başlık kendi içinde de eleştirilerin yoğun olarak yapıldığı konulara göre alt başlıklara ayrılmıştır. Bunlar: "Modern Bilimin Kurucusu" Nitelendirmesine Dair Eleştiriler, "Bilgi Güçtür" Mottosunun Eleştirisi, "Hakikat" Düşüncesine Yönelik Eleştiriler, "İlerleme" Kavramı Merkezinde Bilim Eleştirisi, New Atlantis İle İlgili Eleştiriler, Feminist Bakışın Yönelttiği Eleştiriler'dir.

Bu başlıkların şekillendirdiği eserimizde zaman zaman tasviri, zaman zaman tartışma zaman zaman da karşılaştırma yöntemlerini kullandık; ancak genel olarak tasviri bir anlatımı tercih ettik. Bunun en önemli sebebi ise Bacon merkezinde böyle bir konunun ilk defa çalışılıyor olması ve buna bağlı olarak da kitabın daha çok meselenin çerçevesini belirleme amacına göre şekillenmiş olmasıdır.

Çalışmamı okuyarak bazı değerlendirmelerde bulunan değerli arkadaşım Doç. Dr. Yakup Yıldız'a katkılarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca akademik hayatımın başlangıcından bugüne kadar bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. İlhan Kutluer'e, Prof. Dr. İsmail Kara'ya ve değerli arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak bütün çalışmalarım boyunca sabır ve özveride bulunan aileme sabır, anlayış ve desteklerinden dolayı minnetterim.

Tuğba TORUN
İstanbul-Ataşehir, 2021

GİRİŞ

On yedinci yüzyıl İngiliz felsefesinin yeni çağını başlatan filozof Francis Bacon, Orta çağa hâkim olan ve kilisenin kendisi tarafından temsil edildiğini söylediği Tanrı'nın krallığı düşüncesinin yerine yeni bir krallık önermiş ve bu krallığın da insan tarafından yönetilmesi gerektiğini vurgulamak için kurmayı düşündüğü krallığı "İnsan Krallığı" olarak nitelendirmiştir. Bu krallığın yönetilmesindeki en önemli vasıta veya kralın mutlak hâkimiyetini sağlayacak birincil güç ise "bilgi" olarak belirlenmiş; Tanrı krallığının anayasası olan "vahiy" yerini bilgiye bırakarak bilginin krallığının getirdiği bir insan krallığı amaçlanmıştır. Modern bilim anlayışının yeni bir insan projesi olarak öne sürülen insan krallığı ile Bacon'ın kastettiği anlam, bilginin getirdiği güç ile insanın doğaya hâkim olması ve kendi faydası yönünde onu kullanmasıdır.² Tabiatın insan aklı ile araştırılması, sırlarının çözülmesi ve böylece itaat altına alınması süreci beraberinde insanın tabiat üzerinde egemenlik kurmasına yol açmıştır.

İngiltere tahtında uzun yıllar hüküm süren Tudor Hanedanlığı (1485-1603) bu ülkenin aynı zamanda en parlak dönemini oluşturur. İngiltere tarihi açısından pek çok yenilik bu hanedan üyelerinin hükümlanlığı zamanında gerçekleşmiştir. Filozof Bacon'ın hayatı da bu altın çağın etkilerinin hala güçlü olarak devam ettiği bir döneme denk düşer. Bu yüzyılın İngiltere açısından hem bir zirve hem de bir karışık-

² Francis Bacon, *The New Organon*, ed. Lisa Jardine – Michael Silverthorne (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 56.

lıklar dönemi olduğuna dair yapılan tespitlerden hareket edilecek olursa Bacon'ın insan krallığının çerçevesini, amacını ve misyonunu belirlediği ütopyası New Atlantis'in hem karışıklık hem de zirve döneminin bir eseri olduğu söylenebilir ki bu düşünce, ütopya türünün genel olarak iç karışıklıkların yaşandığı dönemlerin eseri olduğu ve geleceğe yönelik bir umut uyandırmak ve daha huzurlu ve güzel bir geleceği hayal etmek için yazıldığı yönündeki tespitlere de uygun düşmektedir. İngiltere'nin on altıncı ve on yedinci yüzyıllardaki hegemonyası, dünya devletleri içindeki üstünlüğü nazar-ı dikkate alındığında bu dönemler, aynı zamanda, evrensel tarih veya egemenlerin tarihi için de bir zirve dönemidir. Çünkü herhangi bir çağa sosyo-kültürel bakımdan egemen olan devlet, felsefi-ekonomik-ahlâki hayatın akışını da belirleme hakkına sahip olur. Buna bağlı olarak da ilerlemenin ölçütü, güç ve egemenliği elinde bulunduran devlet tarafından tayin edilir. Yani çağa egemen olan, evrenselliğin de temsilcisidir. İşte entelektüel bakımdan daha mükemmel, daha girişimci ve aklın süslediği bir zaman diliminin sonuçlarını güçlü bir biçimde hisseden Bacon'ın ismi bilim tarihinde geçtiği kadar siyaset tarihinde de geçmekte³ ve bu çok yönlü etkileri sebebiyle de onun düşüncesi araştırılmaya değer olmaktadır.

Bununla birlikte Francis Bacon'ın yaşadığı on altıncı ve on yedinci yüzyılların İngiltere'si felsefede olduğu gibi edebiyat alanında da yeni edebi türlerin yazılmaya başlandığı bir dönem olması bakımından önemlidir. Özellikle Kraliçe Elizabeth dönemi iktisat, bilim ve düşüncenin yanında roman, şiir, deneme türündeki yazımlar sebebiyle edebiyattaki hareketlilikle de dikkatleri çekmektedir. Nitekim bu kitaba konu olan Francis Bacon da modern bilimin babası olarak kabul edilen, lâik ve faydacı bir ahlâk anlayışının modern

³ Tom van Malssen, *The Political Philosophy of Francis Bacon: On the Unity of Knowledge* (New York: Suny Press, 2015), 8-9; B. H. G. Wormald, *Francis Bacon: History, Politics and Science* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 1-4.

düşüncedeki ilk temsilcisi sayılan⁴ ve buna ek olarak deneme türünde yazılar yazan bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵ O aynı zamanda filozof, politikacı, bilim insanı ve eğitimin gelişmesinde rol oynayan fikirleriyle kendi zamanı ve sonrası için etkili ve önemli bir isimdir.⁶ Fakat onun Batı düşüncesindeki bu önemli etkisine rağmen yeterince takdir edilemediği ve felsefe tarihi veya bilim tarihi kitaplarında ona hak ettiği yerin verilmediğine dair tespitler de vardır⁷ ki bunların haklı ve yerinde tespitler olduğu söylenebilir.

İnsanı en önemli varlık olarak kabul eden Bacon, insanlık veya insan sevgisini aklın saygınlık ve erdemlerinin en büyüğü olarak tanımlamıştır. Öyle ki insanın bu dünyada çektiği ıstıraplardan dolayı büyük bir üzüntü ve merhamet hissettiğini vurgulayarak onun bu dünyadan elde edebileceği faydanın artırılması konusunda ısrarcı olmuş; bu farkındalık ve isteğini ise bilginin gerçek amacı olarak belirlemiştir. Böylece insanın dünyada daha müreffeh bir hayat yaşamasının yolunun bilgidan geçtiğini söylerken bilginin insana güç ve egemenlik getireceğini düşünmüştür. Elbette bunun gerisinde akla verilen önem veya aklın ilahlaştırılması da vardır.

⁴ Tuğba Torun, "Francis Bacon'ın Lâik Ahlâk Anlayışı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24/2 (Aralık 2020), 885-888. Bacon'ın faydacı bir ahlâkın taraftarı olduğuna dair düşünce daha çok onun kabul ettiği yeni bilim metodu olan tümevarımdan çıkarılmaktadır. Şöyle ki Bacon, tümevarım metodunun bilim için en uygun metot olduğunu, bu metotla elde edilen bilgilerin insanın refahını artıracığını, dolayısıyla onun pratik hayatta faydasına olacağını söyleyerek fayda (utility) kavramını bu anlamda kullanan ilk kişi olması ile de öne çıkmıştır. Öncelikle ahlâki bir içeriği olan bu kavram daha sonra Faydacı ahlâk felsefesinin temel kavramı olmuştur. Fayda kavramının tümevarım metodunun ayırt edici bir özelliği olduğuna dair bkz. *The Genius of Erasmus Darwin*, ed. Christopher Upham Murray Smith, Robert Arnott (England: ASHGATE, 2005), 361; Phil Dowe, *Galileo, Darwin and Hawking, the Interplay of Science, Reason and Religion* (Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2005), 66.

⁵ Mary Augusta Scott (ed.), "Introduction-the Essays", *The Essays of Francis Bacon* (New York: Charles Scribner's Sons, 1908), ix.

⁶ Cemal Yıldırım, *Bilimin Öncüleri* (Ankara: TÜBİTAK, 2003), 78-83; a.mlf., *Bilim Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012), 133; Edward W. Tayler (ed.), *Literary Criticism of 17th Century England* (Lincoln: toExcell, 2000), 145.

⁷ Muhammet Özdemir, "(Sir) Francis Bacon ve Bilimsel Devrim Olgusu", *Doğu'dan Batı'ya Düşünce Serüveni*, ed. Ahmet Erhan Şekerci (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 3/13.

Buna göre akıl, bütün problemleri çözebilecek bir donanuma ve işleve sahip olarak problemlerin çözümünde artık dine ve Tanrı'nın sözlerine müracaat etmekten insanları kurtarmıştır. Akla ve bilgiye verdiği bu üstünlük payesinin sağlayacağı daha konforlu ve mutlu bir hayatın koşullarının oluşturulabilmesi siyasi yönetimle mümkün olacağı için Bacon siyasetle de ilgilenmiş, bu konuda düşünceler üretmiş ve aynı zamanda aktif siyasetin içinde yer almıştır.

Filozof Bacon'ın genel felsefesinden ve bilimle ilgili benimsediği görüşlerden hareketle şu açıklıkla söylenebilir ki filozof din ile bilim, inanç ile akıl arasında çok keskin bir ayırımı yapmış ve her ikisinin de sınırlarını birbirine temas etmeyecek biçimde ayırmıştır. Bu yönüyle bir taraftan Wilson tarafından ifade edildiği üzere Aydınlanma düşüncesinin mimarı diğer taraftan radikal bir değişimin başlatıcısı olmuştur. Bilindiği üzere bu keskin ayırım modern düşüncenin en ayırt edici niteliğidir ve modern düşünceyi ortaya çıkaran temel felsefe, dinin gelişme ve değişmeye engel olduğu ve bu sebeple bir an önce onun bağlarından kurtulmak gerektiği düşüncesidir.⁸ Bu düşüncenin sebep olduğu ve günümüze kadar gelen en önemli tartışma konusu ise bilim din karşıtlığı veya uyumu meselesidir. Her iki önermeyi yani dinin bilimin gelişmesine engel olduğu veya bilimsel gelişmelerin önünü açtığı ile ilgili görüşleri hem doğrulayacak hem de yanlışlayacak argümanlar olmakla birlikte bilimin ortaya çıktığı ve sırtını dayadığı ana fikrin ne olduğu üzerinde yoğunlaşmak uyum damarının mı yoksa karşıtlık damarının mı esas olduğu konusunda önemli bir ipucu vermektedir.

Bilim ile din arasındaki bu keskin ayırım, Tanrı krallığından insan krallığına geçişin bir sonucu idi. Tanrı krallığı dinin en güçlü temsilcisi iken insan krallığı bilimin ve onun getire-

⁸ Mine Kaya Keha, "Modern Felsefenin Öncüleri: Descartes ve Bacon'da Yöntem Sorunu", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 56 (Haziran 2016), 118.

ceği gücün temsilcisi oldu. Buna binaen yıkılan Tanrı krallığı'nın yerini insan krallığı, dinin yerini ise bilim aldı. Bununla birlikte Bacon'ın karşı çıktığı din ve otoritenin aslında kilisenin gücü olduğunu belirtmemiz gerekir. Çünkü klasik Batı düşüncesinde bu dünyada Tanrı ve onun gücünü Vatikan dolayısıyla Roma Katolik Kilisesi temsil ediyordu. Kilise Tanrı adına söz söyleme ve iş yapma yetkisini kendisinde topladığı için de onun her yaptığı veya söylediği Tanrı sözü veya eylemi olarak kabul ediliyordu. Bununla birlikte Augustinus'un Tanrı Devleti ismini verdiği eserinde açıkça ifade ettiği üzere siyasi güç de dahil olmak üzere her şey Tanrı'nın krallığının hizmeti altındaydı ki bunun anlamı siyasi gücü elinde bulunduran krallar da Kilisenin gölgesi altında ve ona hizmet etmekle yükümlü idi. Dolayısıyla Tanrı krallığının yıkılması aslında Kilise'nin krallığının yıkılması demektir.

Bu süreç, yani Bacon'ın inanç ve akıl arasında yaptığı keskin ayırım ve beraberinde Tanrı'nın otoritesini insanın devralması, "hakikat" kavramının anlamının da değişmesine sebep olmuş, bu ayırım kavrama dair sadece görünür gerçekliklerin hakikatinden söz edilebileceği yönünde bir anlayışın gelişmesi ile sonuçlanmıştır. Buna binaen hakikati din değil bilim temsil etmeye başlamış, dinin hakikatleri değil sadece bilimin hakikatlerini takip ederek hem ilerleme hem de mutluluk elde edilebileceğine inanılmıştır. Bu ise elbette Tanrı krallığı'nın sonu anlamına gelecektir; artık vahye göre düzenlenmiş bir yönetim veya hayat insanın bu dünyadaki mutluluğunun ve ilerlemesinin önündeki en büyük engel kabul edilerek yeni bir yaklaşım geliştirilmiştir. Bacon'ın Tanrı krallığından anladığı şeyin öncelikle kilise olduğu ve kilisenin bilim insanları ve anlayışına yaptıkları bir kenarda tutularak şu rahatlıkla söylenebilir ki söz konusu düşünce ile sadece Hıristiyanlık değil bütün dinler ve özellikle de İslamiyet gelişme, ilerleme ve mutluluğun karşısında konumlandırılmıştır. Fakat bugün gelinen noktada dünya nüfusunun yaşam şartları düşünül-

düğünde insanlığın mutluluğunun önündeki en büyük engelin Tanrı krallığı mı yoksa insan krallığı mı olduğunu tekrar düşünmenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Royal Society isimli İngiliz bilim kuruluşu ile kabul edilme ve buna bağlı olarak yayılma bakımından büyük bir ivme kazanan Bacon'ın modern bilim anlayışı ile hedeflenen amaç New Atlantis'te gerçekleştirilmiştir. Bacon'ın bilime olan güveni, bilimsel bilginin insana sağlayacağı güç, getireceği mutluluk ve faydaya dair düşünceleri onun ütöpik eseri olan New Atlantis'te dile getirilmektedir. Bu ütöpik romanda Royal Society'nin bir prototipi çizilmiş ve bu kurumun misyonu kurulmasından çok önce belirlenmiştir. Buna göre insanın kendisini yeryüzünün kralı olarak kabul etmesine veya buna inanmasına yol açan en önemli husus "bilgi güçtür" inancıdır. Buna karşın bu inancın insanı esaret içinde bırakan bir yönü de vardır. Şöyle ki The New Organon ya da orijinal adıyla Novum Organum'da geçen ve New Atlantis' te nasıl gerçekleştirileceğinin anlatıldığı bilgiyle gelen güç ve egemen olma duygusu, insanın kendisini bu duyguya feda etmesi gibi bir karşıt durumu da beraberinde getirmektedir. Yani insan Bacon'ın düşüncesinde hem kral hem de esir olarak varlık alanına çıkmakta; esaretinin sonucunda ise hayatını krallığa feda etmektedir. Bununla şu kastedilmektedir: Hayatı feda etmenin iki biçimi vardır. Birincisi bilgiye sahip olan ve egemenliği ele geçirenlerin bu egemenlik duygusu ile kuşatılarak bu duygunun dışına çıkamamasının doğurduğu bir kurban oluş; ikincisi ise üstünlük payesini elinde bulunduranların hükmettiği insanların feda veya kurban edilişleridir ki birincisi bireyin kendisi ikincisi ise üçüncü şahıslar eliyle gerçekleşen bir feda oluşturmaktadır. Biraz daha açacak olursak genelde ütöpü türü eserlerde özelde ise New Atlantis'te öne çıkarılan şey hiçbir yoksunluğun olmadığı mükemmel bir gelecek vurgusu olup bu da halkın hayal gücü ve idraki üzerinde son derece etkili olmaktadır. Bu vurgu, insanların zihinlerini sınırları çi-

zilmiş, hatları belirlenmiş bir yönde düşünmeye zorlamakta ve böylece hayal gücü, arzu ve beklentilerin de egemenlerin istediği doğrultuda yönetilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla krallık hem kral hem halk için kendini kurban etmeyi beraberinde getirmektedir. Bu ise “bilgi güçtür” inancından doğan insan krallığının gerçek bir hâkimiyet olup olmadığı sorusunu akıllara getirmektedir.

Bacon'ın bilim ve bilimsel araştırmaya önemli bir yer verdiği bu eserde bilimsel olduğu kadar siyasi ve ahlâki vurgular da dikkat çekmektedir. Fakat filozof hayatın gelişmesi veya daha iyi bir hayatın yaşanmasının imkânını ararken ahlâki bir amaçtan hareket etmemiş; buna bağlı olarak bireysel davranışlar için gerekli gördüğü ve ahlâki bir standart olarak kabul ettiği ortak iyinin insan yaşamının gelişmesinde herhangi bir etkisinden söz etmemiştir.⁹ Dolayısıyla filozof ahlâkın bireyselliğine inanmış ve ahlâkın temel prensiplerine sosyo-kültürel şartların gelişip iyileşmesinde yer vermemiştir, denilebilir. Bununla ilgili olarak Bacon hakkında şöyle bir iddia da öne sürülmüş ve onun bilimle ilgili olarak söylediği “ölünceye kadar hakikat için mücadele etmek”deki kararlılığını ve çabasının benzerini ahlâki kanaatlerini devam ettirme hususunda göstermediği söylenmiştir.¹⁰ Bunu doğrulayan ifadeleri Zagorin'de buluyoruz ki o, Bacon'ın özel yazışmalarında yaptığı tavsiyelerinde bireyin kendi çıkarına göre hareket etmesini, fırsatlardan kurulmuş bir düzeni inşa etmesi gerektiğini, çok kolay bir şekilde sahtekar, ikiyüzlü tavır almaktan kaçınılmasını öğütlediğini ileri sürmüştür.¹¹ Bu iddiaları doğru kabul ettiğimizde bizim için önemli olan Bacon'ın insan krallığını inşa ederken inşasının harcında bu tavsiyelerine ne derece yer vermiş olduğudur. Yani krallık yalancı, herkesin

⁹ Perez Zagorin, *Francis Bacon* (New Jersey: Princeton University Press, 1998), 123, 139.

¹⁰ Edwin Abbott Abbott, *Francis Bacon, an Account of His Life and Works* (Hamburg: Severus, 2013), 111.

¹¹ Zagorin, *Francis Bacon*, 139.

kendi faydasını düşündüğü, başkalarını aldatmak için türlü oyunlar planlayan veya başkalarının sırtına basarak ilerleyen bireyler üzerinde mi yükselmiştir?

Bilim ve bilginin gücüne yapılan vurguya karşın romanda mistik ve ezoterik bir anlatım da dikkati çekmektedir. Romanda ismi geçen bilim dallarından bazılarının kaynaklarının mistik ve aynı zamanda sırra dayalı bilimler olduğu ifade edilmekte hatta bu bilimlerin mitolojilere kadar uzandığı anlaşılmaktadır.¹² Yine bilimin merkezi olarak bir tapınak veya evin gösterilmesi, bu tapınağın ilk kurucusu ve yöneticisi olan Süleyman'ın aynı zamanda idari ve bilimsel faaliyetleri koordine etmesi, bu evin Süleyman'dan sonraki üyelerinin şahıslarında din ve bilim insanı kimliğinin birleşmiş olmasının da Bacon'ın genel düşüncesiyle uyum gösterip göstermediği düşünüldüğünde bir çelişkinin varlığından söz edilebilir. Çünkü bilimsel faaliyetleri düzenleyen ve yöneten aynı zamanda dini kisvesi olan bir kişidir.

Bu ütöpik romanın bir diğer özelliği, Platon'un ütöpik ülkesi Atlantis ile birlikte düşünüldüğünde, bilim tarihi açısından da genel kabulleri değiştirecek kurguya sahip olmasıdır. New Atlantis'te anlatılan hikâyenin ait olduğu dönem, resmi tarihin insanlığın ilkel dönemleri olarak tanımladığı zaman dilimlerine tekabül etmektedir. Platon'un eserinde belirtildiğine göre ise bu adanın varlığı insanlık tarihinin dokuz bin yıl öncesine bugünden geriye gidildiğinde ise yaklaşık on bir bin yıl öncesine dayanmaktadır.¹³ Buradan hareketle düşünüldüğünde her iki ütöpik romanda, özellikle ve ayrıntılı olarak Bacon'ın içinde anlatılan insanlığın ve bilimin gelişmiş-

¹² Bacon, *Yeni Atlantis* (İstanbul: Doga Yayın, 2014), 24, 67, 68. Bu sayfalarda özellikle "Sizinkine kıyasla çok daha yetkin kaynaklardan bilgi akışı sağladığımız için..." diye başlayan cümle ve devamında yer alan "...bunları hakkıyla anlayabilmeniz pek de mümkün değil." ifadeleri oldukça sır dolu bir anlam yükliüdür. Yine 24. Sayfada anlatılan olay ve ada halkına verilen sandık gibi olaylar da bu anlamları kuvvetlendirmektedir.

¹³ Platon, "Kritias", *Kritias Kharmides*, çev. Furkan Akderin (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 28.

lik seviyesi ile bilim tarihine dair kitaplarda anlatılan binlerce yıl öncesinin gelişmişlik seviyesi arasında büyük bir uçurum vardır. Nitekim gerek Platon gerekse Bacon'ın anlatılarında ada halkının yaşantısında büyük bir gelişmişlik, hemen hemen bugünkü bilim seviyesine yakın bir ilerlemişlik dikkati çekmektedir. Bu ise, ifade ettiğimiz gibi, bilim tarihinde anlatılan insanlığın ilkel bir hayattan bugünlere geldiğine dair kabulleri de tartışılır kılmaktadır.

İnsan krallığı ismini taşıyan bu eserin başlığının da işaret ettiği gibi insanın her şeyin üstünde bir varlık olduğuna dair kuvvetli inancın gerisinde bilimdeki gelişmelerin olduğu daha önce de belirtilmişti. Bu bağlamda insanın krallığının gerçekten bir insan krallığı olup olmadığı sorusu yaşadığımız çağda tekrar sorgulanmaya muhtaç görünmektedir. Şöyle ki insanın krallığını doğuran birincil unsur bilimdeki gelişmelerdir. Dolayısıyla burada krallık tahtına bilimin oturması ve "bilimin krallığı" şeklinde bir kullanımın olması gerekir. Öte taraftan bilimi var eden, onu geliştiren öznenin bu makamı hak ettiği düşünülürse bu takdirde de insan türünün krallığından ziyade bilim insanlarının krallığından söz edilebilir; çünkü bilimin ortaya çıkması, gelişmesi ve uygulanması belirli kişiler eliyle gerçekleşmektedir; bu da az sayıdaki belirli bir kesimin gücü elinde bulundurması ve bu gücü istediği gibi kullanması anlamına gelmektedir. Nitekim hayatın her alanını dumura uğratan, insanların alışkanlıklarını alt üst eden bir virüsün neye mal olacağı bilinerek laboratuvarlarda insan eliyle üretildiğine yönelik iddialar doğru kabul edilecek olursa bu tam manasıyla bir bilim veya bilim insanlarının hâkimiyeti ve krallığını göstermektedir. Çünkü bu virüsü üretenler, dünyadaki bütün devletlerin ve insanların rutin yaşam biçimlerinin değişmesine daha önemlisi ölümlere sebep oldular ki bu da hâkim olma ve nüfuzun kuvveti ile ilgilidir. Bu yönüyle aslında New Atlantis'te bilimin imkânlarının sınırı da bir anlamda test edilerek bir toplumu değiştirmek ve şekillendirmek için

bilimin yeterli olup olmayacağına dair soruya da cevap arandığı düşünülebilir.¹⁴

Bir başka görüş ise romanda tabiat-insan uyumunun sağlanmasına yönelik bazı olay örgüleri veya unsurların birer metafor olarak kullanıldığına yöneliktir.¹⁵ Söylenildiği gibi romanın anlatısında tabiatla insanın oldukça uyumlu olduğu, insanın tabiatın dilinden çok iyi anladığı hissedilmektedir; ancak böyle bir uyumun varlığı Bacon'ın açıkça dile getirdiği gibi tabiata boyun eğdirilmesini kolaylaştırma amacına matuftur. Bacon tabiata egemen olabilmek için öncelikle onun kanunlarına uyum sağlamak, onu tanımak gerektiğini böylece ona hükmedebilmenin mümkün olacağını söylemiştir. Adeta düşmana galip gelmek isteniyorsa onu çok iyi tanımak, zayıf noktalarını ve zaaflarını bilmek gerekir, düşüncesinde olduğu gibi sanki insan ile tabiat birbirinin yüzüne gülen fakat gerçekte birbirlerine düşman iki varlık alanı gibi bir algı oluşturmaktadır.

Buradan “kimin krallığı” yani “insan krallığı” mı, “bilim insanlarının krallığı” mı, yoksa “bilim krallığı” mı sorusuna geçiş yaptığımızda bugünün gelişmelerini de dikkate alarak bunlara “robotların krallığı”nın da eklenmesi gerekecektir. Tıpkı Hollywood filmlerini takip ederek yapılan tahminlerde de belirtildiği üzere, bugün COVID 19 pandemisi sebebiyle şahit olunan virüsün insan hayatına getirdiği büyük kaostan benzerini veya daha büyüğünü, makinelerin hâkimiyetindeki bir hayatta da görmek olasıdır. Çünkü yakın bir gelecekte insanın kendi eliyle ürettiği yeni tür makine-insan varlıklarının hayatın her alanında yer alacağı ve hayatın akışında hiçbir aksama veya engelle karşılaşmaksızın bütün işleri devralacağı yönündeki inanç ve beklenti artık bu konunun ciddiye

¹⁴ Kimberly, Hurd Hale, *Francis Bacon's New Atlantis in the Foundation of Moral Political Thought* (New York-Toronto: Lexington Books, 2013), 3.

¹⁵ Kate, Aughterson, “Strange things so probably told: Gender, sexual difference, and knowledge in Bacon's *New Atlantis*”, *Francis Bacon's New Atlantis*, ed. Browen Price, (Manchester: Manchester University Press, 2002), 172.

alınmasını zorunlu hale getirmektedir. Komplo teorisyenlerine kulak verilecek olursa aslında bütün olup bitenler geçmişin sırlarla dolu dünyasının anlaşılıp sırların künhüne vakıf olmaktan ibarettir. Dolayısıyla bir başka açıdan da bu gizemlerin çözülmesi ve bunların düşünce ve hayata yerleştirilmesinin getireceği "sır sahiplerinin krallığı" belki de bizi beklemektedir. Her şeyin zıddıyla kaim olduğu gerçeğinden hareket edilecek olursa her çağda olduğu gibi birbirine zıt karakterdeki egemenlikleri aynı anda yaşayıp hem makinelerin hem de sır sahiplerinin krallığına birlikte şahit olacağız demektir.

Nitekim New Atlantis'in kendi içinde bazı zıtlıkları ihtiva ettiği görülmektedir. Bacon bir taraftan bilimin din ve geleneğin baskısından tamamen kurtulması ve dünyevi işlerde dinin müdahalesinin engellenmesi gerektiğini savunurken diğer taraftan ütopyasının kurgusunu ve Atlantis ülkesinin tarrutımını dini bir söylemle yapmakta ve romanda Hıristiyanlık vurgusu kuvvetli bir şekilde öne çıkmaktadır. Elbette bu vurgu insan üzerinden yapılmakta yani adeta dinin sahibinin bir insan olduğu kabulünden hareket edilmektedir. Buna binaen ülkedeki bütün siyasi, sosyal, ahlâki, ekonomik ve bilimsel düzeni kuran, bunlara dair kuralları belirleyen, gelişerek devam etmesini sağlayan kurucu lider Süleyman aynı zamanda dini bir liderdir. Buradan hareketle Bacon'ın ömrünün sonlarında yazmış olduğu bu ütöfik romandaki dini renk ve motiflerle örölmüş ada tasvirini dikkate alarak laik bir ahlâkın taraftarı olan düşünürün kim için laik bir ahlâkı savunduğu sorusunun sorulması da ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur.

Bacon'ın ümit ettiği ve kavramsallaştırdığı insan krallığının ideolojik ve büyük oranda İngiltere'nin güç ve hegemonyasını artırma isteğiyle ilişkisi vardır.¹⁶ Nitekim ütöfik

¹⁶ Bacon, *Seçme Aforizmalar*, çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 52.

roman New Atlantis'in kurgusu ve bu kurgu içindeki olay örgüsünün şekillenmesinin gerisinde dönemsel koşullar olduğu, bu koşulların İngiltere'deki buhran döneminin filozofunu böyle bir ütopya yazmaya sevk ettiği söylenebilir. Aslına bakılırsa, düşüncelerin toplumsal koşullarla yakından ilişkili olduğu, en azından ortaya atılan fikirlerin bunlardan hiçbir şekilde bağımsız kalamayacağı aşikârdır. Şöyle ki filozofun yaşadığı dönem, İngiltere'nin Endüstri Devrimi'ne giden sürecinin belki ilk tohumlarının atıldığı, yüzyıl sonra ortaya çıkacak ve bütün dünyayı etkileyecek bir hareketin başlangıcıdır. Tanrı'nın krallığının merkezi Vatikan iken insan krallığının kurulmasıyla başlayan yeni dünyanın merkezi artık İngiltere olacaktır. Doğup büyüdüğü ülkeye ve Krallığa olan bağlılığını her daim gösteren bir kişinin ülkesinin dünyanın merkezinde bulunmasını istemesi ise doğal bir insani duygu ve tutumdur. Fakat bu duygu ve isteğin hakkaniyetten uzak olmaması da önemlidir. Bacon'da ise bu hakkaniyetten uzak bir duruşun varlığı dikkati çekmektedir.

Öncelikle düşünürün bizzat tanıklık ettiği İngiliz sömürgeciliğini ve sonuçlarını görmezden gelerek İslam dini ve Hz. Muhammed ile ilgili ithamları¹⁷ bu açıdan oldukça temelsiz bir önyargıdan ibarettir. Nitekim onun bu yaklaşım ve bakışındaki tarafgir tutum ile önyargıları haklı olarak eleştiriden uzak kalamamıştır. Şöyle ki Hristiyanlığın, emperyalizmin ve

¹⁷ Bacon, *Denemeler*, çev. C. Cengiz Çevik-Melike Çakan (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 15. Bacon bu eserinin ilerleyen sayfalarında "Sömürge Halkları ve Koloniler Üzerine" isimli başlık altında sömürge ve koloni kurmaya taraf olduğunu ifade etmiş; ancak bu tarafgirliği yol ve yöntemini belirlediği biçimiyle günümüz sömürge anlayışından oldukça uzak bir sömürge faaliyetine dairdir. Adeta kurulan koloni ve sömürge onun düşüncesinde herhangi bir yeri ma'mur etmeye yöneliktir ki yaptığı bir benzetme de bu düşüncesini açıkça göstermektedir: Bacon bir yerde koloni kurmayı toprağa ağaç dikmeye benzetir ve her iki eylemin de ürün vermesi, fayda getirmesi için en az yirmi yıl geçmesi gerekir, der. Düşündüğü ve belirlediği kıstaslar ölçüsünde tanımladığı koloni veya sömürge politikası bulunduğu dönem açısından oldukça radikal bir bakış farklılığına işaret etmektedir ki tanımladığı biçimiyle sömürge kavramının da sömürge olarak değil başka bir kavramla ifade edilmesi gerekmektedir. Çünkü sınırlarını çizdiği eylem bir sömürü eylemi değildir. Bkz. Bacon, *Denemeler*, 153-156.

iddia edildiği gibi İslamiyet'in kılıçla gerçekleştirdiği yayılmacılığın önünde durmuş olduğu kabul edilse bile düşünürün mensup olduğu ülkenin sicilinin de bu hususlarda çok temiz olmadığı bilinmekte olup İngiltere'nin sömürge yoluyla büyüyüp geliştiği kayıtlara geçmiş bir realitedir.¹⁸ Bu bakımdan gözlem ve tümevarım metoduna dayanan bir felsefe öneren Bacon'ın bu tutumunun İngiliz felsefe ve biliminin genel karakteriyle çok uyumlu olduğunda ya da İngiliz düşüncesinin bu genel karakterinin onun felsefesine yansıdığına kuşku yoktur.¹⁹ İngiliz felsefe ve biliminin genel karakterine dair yapılan bir tanımlamaya göre, bir İngiliz pratik ve eylem ağırlıklı bir düşünce ve yaşamı tercih eder. Yine özgürlük, hareket veya eylem, öngörü, bencillik ve gözlem-deneye dayanmak İngilizlerin milli karakteri haline gelmiştir.²⁰ Dolayısıyla bu son cümle, Bacon'ın hiç yokmuş gibi davrandığı, İngiliz politikasının hem teorik hem de pratik alanda niçin sömürge merkezli bir tutum ve tavır içinde olduğunu açıkladığı gibi bu politikalarını da teyit eden bir cümledir.

Bacon'ın gerek felsefi düşüncesi gerekse yazmış olduğu ütöpik romanı *New Atlantis* Platon (öl. M.Ö. 348/347) ve daha sonra gelen Machiavelli (öl. 1527) ile karşılaştırılmıştır. Platon ile karşılaştırılması, onun *Kritias* diyalogunda adı geçen Atlantis isimli bir ada ile ilgilidir. Platon'un bu adayı günümüze ulaşmayan *Great Atlantis* isimli romanında anlattığı düşünülmektedir. Bacon tarafından *New Atlantis* ismiyle yeniden canlandırılan bu ada ülkesi fikri, her iki düşünürün bir arada anılmasına sebep olmuştur. Yine on altıncı yüzyılın önemli bir siyaset bilimcisi Machiavelli'nin *Prens ve Campanella'nın* (öl. 1639) ütöpik romanı *Güneş Ülkesi* de da bu anlamda öne çıkan eserlerden diğerleridir. Daha çok adı geçen düşünürle-

¹⁸ Howard B. White, *Peace Among the Willows: The Political Philosophy of Francis Bacon* (The Netherlands: Martinus Nijhoff, 1968), 75.

¹⁹ Özdemir, "(Sir) Francis Bacon ve Bilimsel Devrim Olgusu", 16.

²⁰ Philip Delbert, *Social Evolution*, ed. Frederick Wingfield (London: Eden, Remington & Co. Publishers, 1891), 168.

rin politik görüşleri üzerine odaklanan bu karşılaştırmalara²¹ bu çalışmanın sınırları içinde yer verilmeyecek; bununla birlikte söz konusu eserlere yeri geldikçe benzerlik ve ayrılıkları üzerinden atıflarda bulunulacaktır.

Bacon ile başlayan insanın yeryüzünde otorite ve gücünü ilan etme süreci Darwin'in evrim teorisi ile devam edecektir. İlk bakışta evrim, insanın değerini düşüren ve elde ettiği gücü elinden alan bir teori izlenimi verse de bütün canlılar arasından sıyrılıp akıl ve irade kazanmış bir varlık olarak ortaya çıkması yönüyle aslında insanın gücünü pekiştirmiştir. Dolayısıyla Bacon'ın felsefi olarak temellendirmeye çalıştığı, akıl gücü ile yaşadığı dünyaya dair bilgi elde edip bu bilgiyi refah ve konforunu artırmak için kullanan ve tabiatı yönetme gücüne sahip bir insan anlayışı Darwin'in teorisi ile de biyolojik olarak temellendirilmiştir. Her ne kadar bu çabadaki çıkış niyetleri birbirine zıt olsa da gelinen noktada her ikisi de insanın bu dünyadaki en üstün varlık olduğunu söylemişlerdir. Bacon, sahip olduğu akıl ve bununla elde edeceği bilgi ve güç sayesinde insanın tabiata egemen olması gerektiğine dair bir anlayış üzerine düşüncesini kurmuşken Darwin, insanın tabiattaki diğer varlıklardan farkı ve dolayısıyla onlara karşı bir üstünlüğü olmadığını söyleyerek düşünce yolculuğuna çıkmıştır. Darwin'in başlangıçtaki insanı diğer canlılardan ayırmayan ve eşit kabul eden yaklaşımı, onu akıl kazanmış bir varlık olarak evrimin en üst basamağına yerleştirmekle aslında tersinden insana bir üstünlük vermiştir. Ve bu insan biyolojik bakımdan elde ettiği üstünlükle hayatta kalma mücadelesini kazanabilmek için zayıf olanlar üzerinde egemenlik kurma hakkını elde etmiş bir varlıktır. Dolayısıyla önce Bacon'ın daha sonra da Darwin'in farklı yollardan da olsa insanı yücelttikleri görülmektedir.

²¹ Machiavelli – Bacon karşılaştırması için bkz. Howard B. White, *Peace Among the Willows: The Political Philosophy of Francis Bacon* (The Netherlands: Martinus Nijhoff, 1968). Campanella – Bacon karşılaştırması için bkz. Lynne Cannon (ed.), *New Atlantis & The City of the Sun, Two Classic Utopias* (New York: Dover Publications, 2018).

Bu şekilde aklın yüceltilmesine rağmen felsefesinin dayandığı akıl-bilgi-güç üçlemesinin yol açtığı zararlar Bacon'ın bazı modern problem veya başarısızlıkların müsebbibi olarak suçlanmasını da beraberinde getirmiştir. Nitekim bazı filozoflar akıl ve buna bağlı olarak ilerleme üzerine kurulan Aydınlanmanın sonuçları itibariyle başarısız olmasıyla Bacon'ı ilişkilendirmişlerdir. Aklın önderliğinde meydana gelen ve ilerleme olarak kabul edilen insanın bütün varlığıyla rasyonelleştirilmesi, teknolojinin insanı kuşatması ve yine insanın arzu ve isteklerine bir sınır koyamamasının doğurduğu dünyaya ve insana zarar veren sonuçların gerisinde Bacon'ın kuvvetli bir şekilde vurguladığı akıl-bilgi-güç üçgeninin var olduğu iddia edilmiştir ki bu tespitin haklı yönleri olduğunu ifade etmek gerekir.

Yine filozofun düşüncesine hâkim olan doğanın insana tabi olduğu yönündeki anlayışı da bilhassa feminist görüşler tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin temelinde bulunan gerekçe, hemen hemen bütün kültürlerde doğanın dişil bir karakteri temsil etmesine bağlı olarak Bacon'ın insanın doğaya hâkim olması gerektiğine dair isteğinin aslında erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurma anlamına geldiği iddiasıdır. Ayrıntılarına aşağıdaki ilgili bölümde girilecek olan bu eleştiriye haklı çıkaracak delil veya ipuçlarını Bacon'ın eserlerinde bulmak mümkündür. Yine gerek bilim-din ilişkisi gerekse felsefesinin sonuçları itibariyle ona yöneltlen dikkat çekici bir diğer eleştiri, bu kitabın da konusu olan, insanın bilim ile elde ettiği gücün amacının doğaya egemen olmak ve bunun için onu bir sömürü nesnesi haline getirmek ve böylece de kendi krallığını ilan etmekle ilgili olduğuna yöneliktir. Eleştirinin bir fikrin gelişmesi bakımından gerekliliği inkâr edilemez; fakat bu ve ilgili bölümde ayrıntılı olarak anlatılmış olan diğer eleştiriler ile ilgili genel olarak şunu söyleyebiliriz ki nihai anlamda bunların hiçbirisi filozofun niyetini tam

olarak göstermediği gibi daha çok düşüncelerinin yol açtığı siyasi-sosyal-ahlâki sonuçlar üzerinden yapılan yorumlardır.

Bu bilinçle elinizdeki çalışmayı şekillendiren fikri kurguda öncelikle Bacon'ın içinde yetiştiği sosyo-kültürel koşullar ve Bacon'ın entelektüel dünyası anlatılacak; Tanrı'nın krallığının tanımı ve kapsamına, sosyo-kültürel tarih içerisinde insan krallığına geçişi mümkün kılan koşullara yer verilecek; ayrıca sözü edilen taht değişikliklerinin en önemli gerekçelerinden biri olarak kabul edilen hakikat kavramını Bacon'ın nasıl anlamlandırdığına dair bir tasvir yapılacaktır. Bununla birlikte değişmeyen bir hakikat olan Tanrı'nın kudretinin zorunlu bir sonucu olarak sahip olduğu krallığı, bu kudrete dair sırları insanın akıl ile çözerek güç ve üstünlüğü ele geçirme yönündeki çabası ile insanın krallığının gerçekliğine olan inanç anlatılmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte hem teorik hem de pratik alanda böyle bir değişimin gerçekleşebilmesinde fikri çalışma ve çabaları destekleyen kurumların var olmasının gerekliliği aşikardır. Nitekim Bacon tarafından ortaya konulan modern bilim ve yöntem anlayışının kabul edilip yayılmasında Royal Society'nin rolünün önemine binaen bu kurum hakkında da bilgi verilecektir. Son olarak büyük oranda New Atlantis isimli eserin sınırları içinde kalarak onun kendi adlandırmasıyla "insan krallığı"na dair düşüncesi ele alınırken daha çok düşüncesinin sonuçları itibariyle bir değerlendirme yapılacak, böylece adı geçen eser farklı düşünce ve pratiklere zemin hazırlamış olması bakımından konu edinilerek ideolojik veya kasıtlı bir övgü veya yergiden de uzak durulacaktır.

"Tanrı Krallığı'ndan İnsan Krallığı'na'nın Hikayesi ve Türkçede Bacon Literatürü

"Tanrı Krallığı'ndan İnsan Krallığı'na" üst başlığıyla takdim edilen bu kitabın hikayesi Bacon'ın "Zihin Putları" kavramı üzerinde düşünmekle başladı denilebilir. Bacon, insan düşüncesinin gelişmesini, objektif düşünmesini engelleyen ve

zihni kuşatmış olan dört adet önyargıdan söz eder ki bunlar aynı zamanda onun kurmayı planladığı bilginin gücüne dayalı bir sistemin önündeki engellerdir. İşte zihinleri doğuştan kuşatmış ve hayatın akışı içinde giderek etkisini artırmış olan bu putların hâkimiyetinden insanın düşüncesini kurtarıp krallık tahtına nasıl oturduğu ile ilgili fikri takip sonucunda kitabın ismi ve konusu şekillenmiştir. Zihin putları ile insan krallığı kavramları, onun en önemli eserlerinden biri olan *The New Organon*'da eş zamanlı zikredilmiştir. İçinde dinin de bulunduğu putların kontrolünden zihinlerini kurtarmış insanların kurdukları dünyanın nasıl olacağına dair tasviri ise bizlere *New Atlantis*'de anlatmıştır. Dolayısıyla ütopyasında öne çıkardığı Hristiyanlık ile siyasi-ahlâki-ekonomik ve bilimsel düzendeki mükemmellik ilişkisi, gerçekte bilim-din ayrılığına değil de Hristiyanlığın mükemmel bir düzenin temeli olduğuna dair bir algının oluşmasına neden olmaktadır. Bunun ise onunla ilgili çeşitli iddialar dikkate alındığında bilinçli bir kurgu olup olmadığı sorusu akla gelmektedir.

Bir kavramın yaptığı çağrışım ve oluşturduğu düşünce ile şekillenen bu konunun çalışılması gerektiği yönündeki kanaat, bununla ilgili Türkiye'de yapılmış herhangi bir çalışma olup olmadığına dair araştırma sonucunda daha da güçlenmiştir. Bacon'ın düşünce ve felsefesine dair Türkiye'de yapılmış çalışmalara bakıldığında niceliksel bakımdan gerek düşünce gerekse pratik hayattaki modernleşme olgusuna yönelik yapılan eleştirilerle aynı oranda olduğu söylenemez. Bacon bir taraftan modern düşüncenin ve bilimin babası olarak tanımlanırken diğer taraftan modernleşme ile ilgili çalışmalarda ona az yer verilmesi bir paradoks olarak düşünülebilir. Filozof ve felsefesi ile ilgili yazılan kitaplar filozofa ait eserlerin tercümelerinden ibarettir. Onun *The New Organon*, *New Atlantis*, *The Advancement of Learning*, *The Essays* gibi belli başlı eserlerinin Türkçeye çevirileri yapılmış ve bazıları birkaç kez basılmıştır. Yine bilim tarihi, felsefe tarihi, düşünce

tarihi ve felsefe ansiklopedilerinde ona az da olsa yer ayrıldığı görülmektedir. Bunun sebeplerinden biri olarak Bacon'ın tam anlamıyla bir bilim insanı olmaktan ziyade bilimin öneme dikkat çeken ve fakat dine karşı bir düşünce ortaya koyan isim olması gösterilmektedir. Bununla birlikte mantık, matematik, yöntem ve kıyasla ilgili kitap ve makalelerde ona yapılan atıflara ek olarak filozof ve düşüncesine dair yazılmış az sayıda müstakil makale de mevcuttur.²² Bunların yanında filozof ve felsefesine dair sınırlı sayıda da olsa lisansüstü çalışmalar vardır. Lisansüstü çalışmaların daha çok edebiyat ve dil, güzel sanatlar ve eğitim bölümlerinde yapıldığı; felsefe bölümlerindeki çok sınırlı olan çalışmaların ise genelde doktora tezleri ve daha çok da ütopya türüne dair yapılan çalışmalar içinde yer aldığı; yüksek lisans tezlerinin ise genelde The New Organon ile New Atlantis eserleri ve onun bilim, din, özgürlük anlayışı ile ilgili olduğu görülmektedir.

Tespit edebildiğimiz bu literatür, Bacon ile ilgili çalışmaların yetersizliğini göstermektedir. Buradan hareketle niçin bu kitabın yazıldığı da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

²² Bacon ile ilgili makalelerin künyeleri şöyledir: Erdoğan Sakman, "Francis Bacon", *Bilim ve Teknik*, 19/219 (1986); Cemal Yıldırım, "Francis Bacon", *Bilim ve Teknik*, 321 (1994), 82-83; A. Kadir Çüçen, "Modern Bilimin Öncüleri: Francis Bacon", *Felsefe Dünyası*, 18 (1995), 50-55; Sema Önal Akkaş, "Francis Bacon'ın 'Novum Organum' Adlı Eseriyle Düşünce Tarihine Getirdiği Yenilikler", *Felsefe Dünyası*, 19 (1996), 53-66; "Osman Demir – Sururi Aktaş, "Francis Bacon", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1997), 227-234; Hüseyin Gazi Topdemir, "Francis Bacon'ın Bilim Anlayışı", *Felsefe Dünyası*, 30 (1999/2), ; Akkaş, "Francis Bacon'ın 'Novum Organum' Adlı Yapıtı, Modern Bilim Anlayışının Doğuşu", *Bilim ve Ütopya Dergisi*, 92 (Şubat 2002); C. Cengiz Çevik, "Francis Bacon'da Bilgi Anlayışı", *Kutadgubilig: Felsefe-Bilim Araştırmaları*, 15 (2009), 87-112; "Yöntemini Arayan Düşünce: Francis Bacon", *Bilim ve Ütopya*, (Mart 2015); Mine Kaya Keha, "Modern Felsefenin Öncüleri: Descartes ve Bacon'da Yöntem Sorunu", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 56 (Haziran 2016), 117-132; Tuba Gültekin – Ezgi Tokdil, "Francis Bacon'ın Putlar Kuramı Betimlemesinde Yeryüzü Sanatı ve Yoksul Sanatta Söylem Üretimi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52 (2017), 181-197 ; Meriç Pehlivan, "Francis Bacon'ın Ortaya Koyduğu Hakikat Ölçüsü ve Bilgi Kaynağı Çerçevesinde Yeni Dünya İnsanı Sorunsalının Çözümü", *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2019), 10-17; Tuğba Torun, "Francis Bacon'ın Lâik Ahlâk Anlayışı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24/2 (2020), 879-890. Bunlara ilaveten müstakil bir çalışma olarak Baha Çaltı, *Francis Bacon* (İstanbul: Yörük Matbaası) künyeli eseri zikredebiliriz.

Bu çalışma ve içinde yer verilen başlıklardan kimileri başka çalışmalarda da sıklıkla atıfta bulunulan bilgiler ihtiva etmekte iken bazı başlıklar ilk defa ele alınmaktadır. İlklerden biri olduğunu düşündüğümüz başlık ise Bacon'ın Darwin Üzerindeki Etkisi'dir. Yine New Atlantis'in Kurgusu isimli bölümün de içerik açısından ilk olduğunu düşünüyoruz. Bacon'a Yöneltilen Eleştiriler başlığının ise sıklıkla dile getirilen eleştirilere yer verilmekle birlikte çok da tartışılmayan, şimdiye kadar dikkatlerden kaçmış veya hiç düşünülmemiş bir içeriğe sahip olması yönüyle en azından Türkçe literatür açısından ilk olduğu söylenebilir.

BÖLÜM I

FRANCIS BACON HAKKINDA

Etkisi bakımından büyük veya küçük olsun bugüne kadar ortaya çıkmış olan düşüncelerin oluşum ve gelişimi, içinde filizlendiği dönemin hâkim rengine uygun olur; dolayısıyla döneminin sosyo-kültürel şartlarından bağımsız kalabilen bir düşünce ve ideolojiden söz edilemez. Bu etkileşim ise çift yönlüdür yani hem destekleyici hem de eleştirel bir nitelik taşır. Buradan hareketle sosyo-kültürel şartların hatırlanmasının gerekli olduğunu çünkü bunun filozofun entelektüel dünyasına girmek için bir hazırlık olacağını düşündük. Entelektüel olarak orta çağın din merkezli ve dolayısıyla kilisenin otoritesi altındaki düşünce ve bilim anlayışının yavaş yavaş etkisini yitirdiği, akla duyulan güvenin daha bariz bir şekilde dile getirildiği bir ortamda yaşayan düşünür kendinden önce atılan modern bilim fikrinin zemini üzerinde kendi düşüncelerini kurmuştur. Bu ise modern bilimin Bacon ile başladığı ve onun modern bilimin babası olduğu şeklindeki nitelendirmelerin bir parça abartılı olduğunu göstermektedir.

Orta çağın din merkezli düşüncesinin halâ güçlü olarak yaşadığı bir dönemde karşı çıkılan bir kurum konumunda olsa bile dinin Bacon üzerindeki etkisi devam etmekte idi ve düşüncüyü ve hayatı arındırmaya çalıştığı din halâ onun için bir referans kaynağı olmaya devam ediyordu. Bu tesir onun hem din hakkında yazmış olduğu denemeden hem de ütopyasının örgüsünde açık bir şekilde görülmektedir.

Din hakkındaki düşünce ise yine modern dönemin kuvvetle vurguladığı özgürlük problemi ile doğrudan ilgilidir öyle ki din ve özgürlük birbirini gerektiren iki kavram durumundadır. Aklın kilisenin güdümünden kurtularak kendi ilkelerine göre düşünce üretebilmesi, bilgi sahibi olabilmesi ve böylece aklın gücü ve rehberliğinde bir krallık kurabilmesi özgür düşünebilmekle mümkündür. Bu bakımdan filozofun özgürlük hakkındaki fikirleri de ayrıca önemlidir. Bacon'ın yaşadığı dönemin sosyo-kültürel şartları ile birlikte oluşan entelektüel düşüncesi ve özellikle din ve özgürlük anlayışı onun nasıl bir krallık arzuladığına dair de bir ön fikir vermektedir. Şimdi bu koşullara kısaca bir göz atalım.

Yaşadığı Dönemin Sosyo-Kültürel Şartları

Her düşünce ve eser ortaya çıktığı dönemin özelliklerini taşır çünkü o dönemin şartları içinde oluşmuş ve fikri olgunluğuna ulaşmıştır. Dolayısıyla belli bir dönemin düşünce ve anlam dünyası içinde varlık bulan eserlerin dönemin şartlarının ya onaylanması ya da eleştirilmesi yönünde geliştiği rahatlıkla söylenebilir. Böyle bir başlığa ihtiyaç hissedilmesinin sebebi de tam olarak budur; Bacon'ın yaşadığı dönemin sosyo-kültürel durumunun bilinmesi filozofun düşünce dünyasının nasıl bir zeminde şekillendiği ve eserlerinin yazılış amacının ve neyi hedeflediğinin tespit edilebilmesi açısından önem arz etmektedir. Kitabın ismi ve esas konusunu oluşturan insan krallığı fikri, kavram olarak hemen hemen bugüne kadar etkisini yitirmemiş onun bütün eserlerinde geçmektedir. Dolayısıyla *The New Organon* ya da orijinal adıyla *Novum Organum*'da, *New Atlantis*'de dile getirdiği 'insan krallığı' kavramı onun arzu ettiği, planladığı dünyaya dair önemli bir kavramdır. Ancak bunlardan *New Atlantis* bu kavramın ete kemiğe büründüğü ve hayata nasıl yansıdığını gösteren bir eser olması açısından önemlidir. Bununla birlikte genel

felsefi düşüncesinin oluştuğu ortamın bilgisi de yine onu ve kurmayı planladığı insan krallığını anlayabilmek için gereklidir. Bacon'ın 1561 ile 1626 yılları arasında yaşadığı göz önüne alınacak olursa onun on altıncı yüzyılın yaklaşık son çeyreği ile on yedinci yüzyılın ilk çeyreği arasında bir ömür sürdüğü görülmektedir. Fikri ve siyasi olayların ortaya çıkış ve etkilerinin bir anda olmadığı, bunları hazırlayan pek çok unsurun ve etkenin var olduğu düşünülürse Bacon'ın da aslında on yedinci yüzyılı hazırlayan sosyo-kültürel şartların içinde büyüdüğü, felsefi düşüncesinin temellerini de bu dönemin koşulları içinde oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu başlık altında on yedinci yüzyıla hazırlanan İngiltere'nin fikri, siyasi, ekonomik şartlarına yer verilecektir.

Bu dönemin dikkat çeken özelliklerinden biri ve belki de bütün yüzyılı etkileyecek büyük dönüşümlerin ortaya çıkmasındaki en önemli hareket, orta ve aşağı sınıfın ayrıcalıklı haklar talep etmesi, kamu haklarından daha fazla yararlanma isteği ve bunlar için verdiği mücadeledir.¹ Nitekim on altıncı yüzyılda İngiltere, dünyanın özgürlüğünü elde etmesi ve böylece Avrupalı hegemonik güçlerin boyunduruğundan dünyanın kurtulması yönünde politikalar izlemiştir. Bu politikası ise hem kendi kuruluşunun tamamlanmasında hem de bütün Avrupa'da dini devrimin başarılı olmasında etkili olmuştur. İngiliz Krallığı bu yeni durumu bir taraftan kendi lehine olacak şekilde desteklemişken diğer taraftan da geçmişini tamamen arkada bırakmaktan uzak durarak eskinin bir şekilde devam etmesini sağlamıştır ki orta çağdan kalma kurumlar İngiltere'de fazlasıyla korunmuştur.²

Her zaman imtiyazın gerekliliğine inanan Bacon'ı etkileyen, belki de bu hak arayışları olmuştur. Bacon o dönemde İngiltere yönetiminde söz sahibi olan Tudor hanedanlığının

¹ Y.y., *England in the Seventeenth Century: Or, a History of the Reigns of the House of Stuart* (London: The Religious Tract Society, 1845), 1.

² Leopold Von Ranke, *A History of England Principally in the Seventeenth Century* (Oxford: At The Clarendon Press, 1875), 1/vi.

bir takım yenilik getiren politikalarına ve birbiriyle ilişkili olan çeşitli olaylara ve bunların büyük sonuçlarına şahitlik etmiş ve önemsemiştir. Nitekim din alanında yaşanan gelişme bunun en güzel örneklerinden biridir. Aşağıda ayrıntılarına gireceğimiz bu gelişmenin sonucunda Kral VIII. Henry (1509-1547) zamanında Vatikan'dan bağımsız bir İngiliz Anglikan kilisesi kurulmuştur. Bu gelişme hem etkisi hem de sonuçları bakımından oldukça önemlidir çünkü Roma Katolik Kilisesi'nden tamamen ayrılarak milli bir kilisenin kurulması yönündeki bu teşebbüs, İngiltere'nin dini bakımdan da özgürleşmesini ve böylece bu ülkenin tamamen İngiliz karakteri kazanmasını ve krallığa ait tüm yapıların temellerinin bu gelişme üzerine kurulmasını sağlamıştır.³ Hristiyan dünyanın dini inanç ve pratikleri üzerindeki tek otoritenin güdümünden kurtulması ve böylece bağımsız ve daha yenilikçi bir dini inancı benimsemesinin Bacon'ın genel felsefesi açısından da önemli olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle din alanındaki otoriter tavra karşı olan düşünürün bu alandaki değişim ve dönüşümlerin zorluğunun farkında olduğu kesindir. Çünkü dini inanç, düşünce ve pratik hayatı etkiler ve bununla birlikte kendisi de yerleşik kültür ve kabullerin etkisinde kalır. Dolayısıyla her iki etkinin kırılması da çok çok zordur. Bu bakımdan denilebilir ki yaklaşık on birinci yüzyılda Ortodoksluktan ayrılan Roma Katolik Kilisesinin ortalama altı yüzyıl yönetiminde⁴ kalan bir siyasi ve dini yapının buradan ayrılması hiç de kolay değildir. Elbette bu yaşananların gerisinde siyasi amaç ve çatışmaların çok büyük rol oynadığını görmek çok da zor değildir. Buna dair Bacon, Anglikan Kilisesinin kurulması ile din ile devlet arasındaki güç savaşında devletin gücünü tahkim ettiğini ve eğitimin kilisenin kontrolünden kurtulduğunu söyleyerek bir manada bu ayrılığın taraftarı olduğunu göstermiştir.⁵ Bu da bizi şu düşün-

³ Ranke, *A History of England...*, 135-150, 455.

⁴ J. Derek Holmes-Bernard W. Bickers, *Short History of Catholic Church* (London-New York: Burns&Oates, 1992), 65-66.

⁵ White, *Peace Among the Willows*, 75.

ceye sevk etmektedir: İngiltere'nin Vatikan'dan kopuşu daha çok siyasi bir olay olarak okunması gerekir. Fakat şöyle bir durum da söz konusudur ki yönetici kadrolar açısından olayların sebepleri siyasi iken halk yeni bir kilisenin kurulmasına dini bir anlam yükler. Aslında bu değişmeyen bir realitedir ve tarih boyunca böyle olduğu gibi günümüzde de böyledir. Televizyonlara, gazetelere, günlük medyaya yansıyan haberlerin devlet mekanizması içindeki seyri, sebebi, amaçları yansıtılandan bambaşka olabilmektedir. Dolayısıyla İngiliz Anglikan kilisesinin vücut bulması siyasi amaçların belirlediği dini bir reform olarak karşımıza çıkmaktadır.

İngiltere'nin siyasi tarihi ve bu tarihin düşünce ve ekonomik hayat üzerindeki etkisine dair önemli gelişmelerin başlangıcı olarak on yedinci yüzyılın alınabileceği yukarıda ifade edildi. Böyle düşünülmesinin nedenlerinden birisi, İngiltere'nin de dahil olduğu Büyük Britanya Krallığı'nın gerçek kuruluş tarihinin 1588 kabul edilmesidir. Bu tarihin önemi, Kraliçe I. Elizabeth'in Avrupa'nın en güçlü donanması olarak kabul edilen İspanyol Armada'sına ait bir filoyu mağlup etmesi sonucunda İngiltere hem askeri ve siyasi gücünü ilân etti hem de uluslararası ticarete önemli bir merkez haline geldi.⁶ Bu başarısı on yedinci yüzyıl boyunca güçlenerek devam etti. Bu yüzyılda İngiltere'nin siyasi tarihinde birbirine karşıt ve birbiriyle çatışan iki büyük güç vardı ki birisi Krallık diğeri Parlamento idi. Bu iki gücün birlikte hareket ettiği tek konu ise dinin etki ve gücünü kırmak için verdikleri mücadeleydi. Fakat bu ortak amaç zamanla kilisenin düzenlemeleri ve krallığın kurulması konusundaki fikir ayrılıkları sonucunda ortadan kalkarak birbirlerine karşı ölüm kalım savaşı verir bir hale evrildi. On yedinci yüzyılın sonlarında parlamento krallığa galip geldi ve böylece kral ya da kraliçe, sembolik bir nitelik kazandı. Hollanda valisi III. Wilhelm, İngiltere Kralı II.

⁶ Mehmet Ali Yurttaşer, "Geçmişten Günümüze Kıta Avrupası ve İngiltere Politikalarının Karşılaştırılması", s. 219-220, 229. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/700844>

James'i azledip kendisi İngiltere yönetimini devraldı; böylece Krallığın meşruti bir yönetime geçmesinin temellerini attı. Bu olay ise 1688 Devrimi olarak tarihe geçti.⁷

Bacon'ın yaşadığı tarihlerde İngiltere'de meydana gelen bu ve benzeri önemli olayların hepsi İngiltere'nin ekonomi-politiğini, sosyo-politiğini ve sosyo-ekonomisini etkilemiştir. Bunlardan birisi, parlamento ile krallık arasındaki güç savaşıdır. İngiliz İç Savaşı (1642-1651) olarak bilinen bu dönemde hukuk ve adaletin karşısında yer alanlarla ölümüne bir güç mücadelesi verilmiştir. Bir yönüyle özgürlük mücadelesi de olan bu erkler savaşının oluşturduğu tarih, İngiliz İhtişamının (*English Glory*) zirve dönemindeki karışıklıklara ışık tutar. Bununla birlikte bu tarihin aydınlattığı başka şeyler de vardır ki bunların bazıları İspanyollarla yapılan Cadiz savaşı (1656), heretiklerin yakılması, yeni bir dünyanın fethedilmesi, reformist düşüncelerin ilerlemesi, İncil'in farklı dillere tercüme edilmesi, Milli Kilise'nin (*National Church*) 1563 yılında kurulmasıdır. Bunların bazılarının meydana gelişleri bazılarının da etkileri Bacon'ın zamanına tesadüf etmektedir.⁸

Bacon'ın 1626'daki ölümünün hemen ardından, 1640'lı yıllarda İngiliz İç Savaşı (*English Civil War*) (1642-1651) başladı. Bu savaşı hazırlayan iç karışıklıkların yaşandığı bir döneme şahit olan Bacon'ın ütopya türü eserler vermesinde de bu ortamın büyük bir etkisi olmuştur. Ütopya yazarlarının savaşın ayak seslerinin geldiği kaos ortamında daha iyi bir hayatı ve dünyayı düşledikleri açıktır. Daha iyi bir hayatı belirleyen nitelikler ise öznel ve aynı zamanda ütöpik yani gerçek olmayan, kurgusal bir düşüncedir. Özne ve kurgusal olması yönüyle, aslında o dönemde yaşayan bütün düşünürlerin kendine ait bir ütopyaya sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte ütopya türü eserlerin arttığı on yedinci yüzyılın politik düşünce tarihi olmaya doğru evrildiğini düşünmek yanlış

⁷ Ranke, *A History of England...*, viii.

⁸ J.F. Foard, *The Life and Correspondence of Francis Bacon* (London: Saunders, Otley, And Co., 1861), 8-9.

olmayacaktır⁹ ki Bacon'ın aktif siyasetin içinde olması da yine döneminin hâkim eğilimlerinin etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Öyle ki çağın meşhur büyük devlet adamları arasında Bacon'ın isminin zikredilmesi ve hatta onun en önemli isimlerden birisi olduğunun düşünülmesi de söz konusudur. Bu ise yaşadığı dönemin şartları içinde onun kişisel ve sosyal hayatının ve düşüncesinin niçin araştırılmaya değer olduğunun bir başka göstergesidir.¹⁰

Bu yüzyılın İngiltere açısından hem bir zirve hem de bir karışıklıklar dönemi olduğuna dair yapılan tespitlerden hareket edilecek olursa ütopya türü eserler aynı zamanda zirve dönemi eserleri olarak da kabul edilebilir. Nitekim İngiltere Tudor Hanedanı'nın tahta geçtiği dönemlerde en parlak dönemini yaşamıştır. 1485 ile 1603 yılları arasında bu hanedan mensuplarının İngiliz tahtına geçtiği ve İngiltere'nin dini-siyasi-kültürel bakımdan ilkleri yaşamasında ve böylece Endüstri Devrimini ortaya çıkaran şartların oluşmasında önemli rol oynadıkları tarihin bize bildirdikleri arasındadır. Hatta bugünden bakıldığında İngiltere için altın çağların yaşandığı dönemin aynı zamanda evrensel tarih için de bir zirve dönemi olduğu belirtilir ki özellikle sosyo-kültürel bakımdan çağa egemen olan devletin evrensel sosyo-kültürel ve felsefi hayatın akışını da belirlediği veya evrensel ilerlemenin ona göre ölçülüp değerlendirildiği bir gerçektir. Yani egemen ve öncü olan aynı zamanda evrensel olandır. Bacon'ın hayatının geçtiği bu dönemin siyasi karışıklıkla birlikte bir üstünlük dönemi olduğu gibi entelektüel bakımdan da daha mükemmel, daha girişimci, edebiyat ve aklın ürünleriyle süslenen bir zaman dilimi olduğu dikkati çekmektedir.¹¹

Bütün bu siyasi ve ekonomik güç savaşları arasında akademi çevrelerinde tutunabilen yeni bilim anlayışının

⁹ J.C. Davis, *Utopia and the Ideal Society: A Study of English Utopian Writing 1516-1700* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), 13.

¹⁰ Foard, *The Life and Correspondence of Francis Bacon*, 4.

¹¹ Foard, *The Life and Correspondence of Francis Bacon*, 4.

İngiltere’de yerleşmesi ve dönüşüm sağlaması da hemen olmamış; tıpkı siyasi ve ekonomik üstünlüğe giden sürecin zorlu ve uzun yıllar alması gibi bilimsel anlayıştaki değişiklik de uzun yıllar içinde meydana gelmiş ve hatta diğer ikisinden daha meşakkatli ve uzun zamanda gerçekleşmiştir. Buna dair Bacon’ın *The New Organon* isimli çalışmasını 1620 yılında yayımlamasının üstünden geçen zamana rağmen İngiltere’nin en önemli üniversitesi olan Cambridge’te 1626-1633 yıllarında öğrenci olan kişilerin Bacon’ın felsefesinden haberdar olmadıklarına dair bilgiler söz konusu zorluğu göstermektedir. On yedinci yüzyılın ortalarına kadar devam eden skolastik düşüncenin nüfuzu, ona karşı tek rakip olarak nitelendirilen Bacon’ın felsefesi ile sarsılmaya başlamıştır.¹² Bu da entelektüel hayatın zorluğunu, bu alanda ortaya konulan gerek bilgi ve gerekse eser türünden ürünlerin hak ettiği değeri kazanabilmesinin uzun zamanda meydana geldiğinin bir başka göstergesidir.

Bacon, I. Elizabeth’in yanında ondan sonra tahta geçen I. James’in krallığı dönemini de (1603-1625) görmüş ve bu dönem onun önceki döneme göre daha rahat yaşadığı bir zaman dilimi olmuştur. I. James’in krallığı döneminde de Bacon’ın genel olarak krallığın yanında durduğu ve onun kararlarını destekleyen tavrını sürdürdüğü görülmektedir. O, alınan siyasi kararların desteklenmesi ve belki kabul ettirilmesinde dahi çağının lider ruhlarından biri olarak tanımlanmaktadır.¹³ Nitekim I. James’in hükümlanlık döneminin özellikle 1614 ile 1620 yılları arasının en kötü dönem olduğu, bunun ise Bacon’ın gücün egemenliğine dair düşüncesinin bir yansıması olarak görüldüğü söylenebilir. Kurmayı düşlediği insan krallığının bir prototipi sayılabilecek siyasi krallığı temsil edenlere yaptığı tavsiyeler de gücün kullanımı ile ilgilidir; masum insanlara karşı işlenen herhangi bir suçun kanıtlan-

¹² John Tulloch, *Rational Theology and Christian Philosophy in England in the Seventeenth Century* (London: William Blackwood and Sons, 1874), 2/16, 21.

¹³ Ranke, *A History of England*, 441.

madığı durumlarda suçluya işkence yapılmasını tavsiye ettiğine dair iddialar gücün Bacon'daki karşılığını göstermesi bakımından anlamlı olabilir. Hatta Bacon'ın zaman zaman Kral'ın baskı ve şiddet içeren eylemlerine rehberlik ve yardım ettiği de belirtilmektedir.¹⁴ Foucault'ın söylediği gibi otorite sahibi kişi veya makamların çevresi her zaman büyük oyunların oynandığı merkezler olma özelliğine de sahiptirler.¹⁵ Bu da siyasi ve ekonomik gücü temsil edenlerin daima bu tür entrikalar arasında kalmasına ve zaman zaman isimlerinin bu entrikalara karışmasına sebep olur. Belki de bu durum, kaçınılamayan ve bu mesleklerin karakterini oluşturan niteliklerdendir. Aslında tarihe bakıldığında da bunun her dönemde yaşandığına ve samimiyet ve dürüstlük içinde hizmet etmeye çalışan yöneticilerin en yakınları tarafından planlanan bu tür entrikalara kurban gittiğine dair pek çok örnekle karşılaşılabılır. Dolayısıyla gerek devletin kendi içinde gerekse devletler arasında veya egemenlik iddiasında olan iki farklı güç, din ve siyaset gibi, arasında ortaya çıkan çatışmalar siyasi ve sosyal tarihin bir parçasıdır. İngiliz siyasi ve sosyal hayatının da karşılaştığı bu tür olaylarda Bacon'ın genelde bu tür işlerin dışında kalarak bürokratik görevini sürdürdüğü, Kral veya Kraliçe ile olan diyalogunda samimi ve zaman zaman tavsiye niteliği taşıyan eserlerini onlara itham ederek itidalli bir yol izlediği görülmektedir.

Ancak Bacon'ın Kraliyet ile olan bu itidalli ilişkisinde zaman zaman kral veya kraliçeyi yücelten tavırlarına da rastlamak mümkündür. Özellikle Kral I. James ile ilgili olarak parlamentoda "Kralın sesi insandaki Tanrı'nın sesidir"¹⁶ diyerek, İslam siyaset düşüncesindeki halife ve sultanların Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduklarına dair düşünceye benzer biçimde, Kral'a kutsiyet ve manevi bir güç atfetmiş ve fakat bu

¹⁴ Foard, *The Life and Correspondence of Francis Bacon*, 7, 334.

¹⁵ Feisal G. Mohamed, *Sovereignty: Seventeenth-Century England and the Making of the Modern* (Oxford: Oxford University Press, 2020), 1.

¹⁶ Foard, *The Life and Correspondence of Francis Bacon*, 333.

tavrını dalkavuklukla eşdeğer kabul edenler olmuştur. Bu ifade ve onu ortaya çıkaran düşünce aslında Kral'la birlikte insana da manevi bir güç ve saygınlık yüklemektedir. Dolayısıyla insanın özellikle de bir kralın Tanrı'nın sesine sahip olması, dünyada yaptığı şeylerin aynı zamanda Tanrı tarafından da onaylandığı anlamına gelmektedir. Böyle bir düşüncenin çok da aykırı veya yanlış olduğu söylenemez. Nitekim insanda Tanrı'nın sesi veya ruhu olduğuna dair inanç, bütün ilahi dinlerde vardır; Tanrı'nın insanı yaratırken ona kendi ruhundan üflediğine dair ayetler¹⁷ insanoğlunun aynı zamanda kutsal bir yönü olduğunu inananlara bildirmektedir.

İşte Francis Bacon bütün bu şartlar ve entelektüel hayat içinde düşünce dünyasını oluşturup şekillendirmiştir. Fakat bu ilişkinin karşılıklı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu sosyo-kültürel şartlar bir taraftan Bacon'ın felsefi düşüncesinin şekillenmesinde etkili olurken diğer taraftan Bacon'ın entelektüel fikirleri de dönemin ve hatta sonrasının sosyo-kültürel şartları üzerinde belirleyici olmuştur. Yani bu dönemsel şartlarla Bacon düşüncesi karşılıklı birbirleri üzerinde değiştirici ve dönüştürücü bir etki yapmıştır. O, söz konusu şartlar altında düşünce tarlasına yeni bir tohum ekerek ya da ekilen tohumlara çok iyi bakarak "modern" ismi verilen yeni bir bakışın yerleşmesine sebep olmuştur. Elbette bu yeni bakışın yerleşmesi, tıpkı *Küçük Prens*'in çiçeğinin topraktan çıkarak yüzünü göstermesindeki o uzun bekleyiş gibi, ekilen tohumun filizlenmesi ve insanlığın hizmetine girmesi oldukça uzun bir süre beklemeyi gerektirmiş; ürün verip hasadın toplanması sonraki nesillere nasip olmuştur.¹⁸

Her ne kadar Bacon modern bilimin babası olarak kabul edilmiş, lâik ve faydacı bir ahlâk anlayışının modern düşüncedeki ilk temsilcisi sayılmış olsa da bunların zeminini oluş-

¹⁷ Kur'an Yolu (Erişim 3 Ağustos 2021), el- Hicr 87/29; Kitab-ı Mukaddes (Erişim 3 Ağustos 2021), Yar. 2:6.

¹⁸ Thomas Babington Macaulay, *The History of England: From the Accession of James the Second* (Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1849), 1/399.

turan ve yaşadığı dönemin hâkim anlayışı olmaya devam eden dini düşüncenin etkisini de tamamen bertaraf edebildiğini söylemek zordur. Akıp giden din merkezli hayatın içinde onun felsefesi İngiliz kilisesinin düşünce dünyasından bütünüyle bağımsız kalamazdı ve nitekim bağımsız da kalamamıştır.¹⁹ Öte taraftan anlatılan sosyo-kültürel ortam içinde edebi açıdan da kendisini geliştiren düşünür, deneme türünde yazılar yazan bir kişi olarak da karşımıza çıkmaktadır.²⁰ O, hem filozof hem politikacı hem de bir bilim insanı vasfına haiz ve eğitimin gelişmesinde rol oynayan fikirleriyle kendi zamanını olduğu gibi kendisinden sonraki zamanları da etkileyen önemli bir isimdir.²¹ Onun bu kadar geniş bir perspektife sahip olmasında kuşkusuz döneminin şartları yanında kendi şahsi yetenek ve imkânlarının katkısını da dikkate almak gerekmektedir. Şimdi onun kişisel yeteneklerinin entelektüel hayatına yansımalarına ve düşünce çizgisinin nasıl bir seyir izlediğine daha yakından bakabiliriz.

Bacon'ın Bir Entelektüel Olarak Portresi

Sir Francis Bacon, Orta çağın kapanmasından sonra hem teorik-felsefi tartışmalara yeni bir yön ve amaç veren ilk düşünürlerden biri ve bu çağın iyi bir eleştirmeni²² hem de sosyobiyolog ve evrimci düşünür Wilson tarafından Aydınlanma düşüncesinin “büyük mimarı”²³ olarak anılmıştır. Saygın bir ailenin ve tarunmuş hukukçu bir babanın beşinci ve en küçük oğludur. Baba Sir Nicholas Bacon uzun yıllar Kraliyet aile-

¹⁹ John Hunt, *Religious Thought in England, from the Reformation to the End of Last Century* (London: Strahan & Co., Publishers, 1870), 1/94.

²⁰ Scott (ed.), “Introduction-the Essays”, lx.

²¹ Edward W. Tayler (ed.), *Literary Criticism of 17th Century England* (Lincoln: toExcell, 2000), 145.

²² John Nichol, *Francis Bacon His Life and Philosophy* (Edinburgh: William Blackwood and Sons, 1889), 2/v.

²³ E. O. Wilson, *Consilience, The Unity of Knowledge* (New York: Vintage Books, 1999), 24; Julie Robin Solomon, “Introduction”, *Francis Bacon and the Refiguring of Early Modern Thought*, ed. Julie Robin Solomon – Catherine Gimelli Martin (London: Routledge, 2016), 1.

sinde önemli görevler üstlenmiş ve Kraliçe Elizabeth'in özel danışmanlığını yapmıştır. Annesi Ann Coke da, babası gibi, kraliyet ailesine hizmet eden bir öğretmeninin kızıdır. Ann'in babası Anthony Coke Kral VI. Arthur'un özel hocası olarak hizmet etmiştir. Bu durum Ann'in de Kraliyet ailesindeki yaştı kızlar gibi, örneğin Kraliçe Elizabeth, iyi bir klasik eğitim almasına imkân sağlamıştır.²⁴

Francis Bacon 22 Ocak 1561 yılında Londra dünyaya geldi. Doğumundan itibaren Kraliyet ailesinin içinde büyüdüğü için Kraliçe Elizabeth ile aralarında özel bir diyalog gelişmiştir. Kraliçenin henüz çocuk yaşlarında iken Bacon'a sorular sormaktan ve bu sorulara onun verdiği cevaplardan çok hoşlandığı, öyle ki sağduyulu ve mertçe verdiği cevaplara binaen kendisine babasının mesleğine atıfta bulunarak, "benim genç mühür lordum" diyerek seslendiği bizzat Bacon tarafından ifade edilmiştir.²⁵ Kraliyet aile çevresinde başlayan hayatı, taşıdığı isim, onun bazı fırsat ve imkânları doğuştan hazır bulmasına olanak tanımıştır. Ancak onun bütün başarılarının gerisinde bu ilişkilerin olduğunu söylemek doğru olmaz; başarılarının ve tanınan bir bilim insanı olmasının gerisinde emek ve gayretlerinin ve tabii hırslarının olduğunu da teslim etmek gerekir. Nitekim sabrı, ılımlı ve vazgeçmediği uzlaşmacı tavrı, bitmeyen enerjisi ona bazı önemli görevlerin kapısını açmış; bürokratik üst mevkilere gelmesini mümkün kılmıştır.²⁶

Bacon'ı modern bilimin kurucusu veya babası²⁷ olarak anılmasına götüren süreç onun çok erken yaşlarda başlayan bilimsel merakıdır. Filozof, küçük yaşlarından itibaren yaşıt-

²⁴ Bacon, *The Essays or Counsels Civil or Moral* (London: Whittaker and Co. 1854), 1; a. mlf., *Seçme Aforizmalar*, çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), ix.

²⁵ Bacon, *The Essays or Counsels*, (1854), 2; a. mlf. *Seçme Aforizmalar*, x.

²⁶ Foard, *The Life And Correspondence Of Francis Bacon*, 510-511.

²⁷ Stephen A. McKnight, *The Religious Foundation Of Francis Bacon's Thought* (Columbia: University of Missouri Press, 1944), 46; John Dewey, *Reconstruction In Philosophy* (New York: Cosimo Classics, 2008), 28; Phil Dowe, *Galileo, Darwin And Hawking, The Interplay Of Science, Reason And Religion* (Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2005), 66.

larıyla oyun oynamakla geçireceği zamanı o yaşlarda dikkatini çeken konular üzerinde yoğunlaştırarak ve araştırma yaparak geçirdiğini anlatmaktadır. Örneğin St. James Fields meydanında oluşan büyük ses yankısının nedenini araştırmak için oyuna ayıracağı zamandan çaldığını ifade etmektedir.²⁸ On üç yaşına kadar annesinin desteğiyle özel bir hocadan ders almış, klasik metinler okumuş ve bu okumaları üniversitedeki çalışmaları için bir hazırlık olmuştur. Ocak 1573'te, yaklaşık on iki yaşında ise Cambridge Trinity College'a gönderilerek burada antik düşünce sistemleri, matematik ve felsefe okumuştur. Kolejdeki felsefe eğitiminin kendisinin hem felsefeye olan ilgisini artırdığını hem de aklının sınırlarını zorlayarak açık bir anlayış kazanmasını sağladığını söylemiştir.²⁹ Üç yıl süren bu eğitimi sonucunda, on altı yaşında, çeşitli ülkelere seyahat etmiştir. Bu seyahati önemli kılan husus ise orada Fransa mahkemesindeki İngiliz elçisi Sir Amyas Paulet'in gözetiminde kaldığı bu süre içinde şifreli yazma tekniği geliştirmiş olmasıyla ilgilidir ki bu icadı onun diplomatik kariyer basamaklarında kendisine önemli kazanımlar sağlayacaktır.³⁰

Fransa'nın yanında İtalya'yı da gezmiş ve oradaki bilimsel zenginliğe hayran olmuştur. O İtalya'yı, insan bilgisinin bütün yönleriyle en verimli biçimde işlenip bilginin ilerlediği bir ülke olarak tanımlamıştır. Avrupa karasındaki bu seyahati babasının 1580 yılındaki ölümüne kadar yani yaklaşık üç yıl sürmüştü; henüz on dokuz yaşında yaşadığı bu yoksunluk onun üzerinde geleceğe dair umutlarını kıran bir etki yapmıştır. Baba mesleğini devam ettirmek için sarayda kalma imkânı engellenince 1582 yılında avukat olarak çalışmaya başlamış; bir taraftan geçimini sağlamak için avukatlık yaparken diğer taraftan 1584 yılında Melcombe Regis'i temsilen Avam Kamarasına girmiştir. Bütün bu uğraşları arasında felsefe-

²⁸ Bacon, *The Essays or Counsels*, (1854), 2.

²⁹ Henry Morley, "Introduction", *The Essays or Counsels Civil and Moral* (London: George Routledge and Sons, 1884), 5.

³⁰ Bacon, *The Essays or Counsels*, (1854), 3.

ye olan ilgisini de sürdürmüştü ve *Temporis partus maximus or Greatest Birth of Time* isimli çalışmasını yayımlamış fakat kitap pek ilgi görmemiştir.³¹

I. Elizabeth'in 1603 yılındaki ölümünden sonra İngiltere tahtına oturan I. James geçti. Kimilerine göre dindar ve iyi bir karaktere sahip olan I. James, ülkesinin refah ve mutluluğunun artmasına büyük katkı sağladı.³² Bacon açısından da onun hükümdarlığı dönemi (1603-1625) hayallerini gerçekleştirebilmesinde fırsatlarla dolu bir zaman dilimiydi. Bu hayaller arasında "insan krallığı"nın büyütülmesi, eğitimin yenilenmesi gibi arzular vardı.³³ Bu dönemin kendisi için bir fırsat olduğuna dair en somut örnek, tabiata felsefesine dair düşüncelerini ihtiva eden eserlerinin okuyucu ile buluşmasının daha çok bu dönemde gerçekleşmiş olmasıdır. Bunun en önemli sebeplerinden biri Kral I. James'in okumayı seven, bilgiye önem veren ve bilim ve sanat merkezlerini destekleyen bir kişi olması³⁴ diğeri ise bu dönemde Bacon'ın ekonomik gelirinde hızlı ve büyük bir artışın meydana gelmesi idi. Ekonomik durumuyla birlikte sosyal ve siyasi kariyerinde de yükselmeler yaşadı; 1616 yılında Birleşik Krallık Özel Konsey üyeliği yaptı; bir yıl sonra da Lord Keeper ünvanıyla Kraliyet mührünün koruyuculuğuna yükseltildi. Yine 1618 Temmuz'unda Bacon için ihdas edilen Baron Verulam ünvanı verildi.³⁵ Baron ünvanı İngiltere'de beş sınıftan oluşan asilzadeler sınıfının en alt derecesini temsil etmektedir. Ardından 1621 Ocak ayında dördüncü seviye olan Viscount St. Albans ünvanını aldı ki bu unvan asalet zincirinde ulaştığı en üst

³¹ Bacon, *The Essays or Counsels* (1854), 3-5. Kitabın 1884 tarihli ikinci baskısının girişinde (s. 5) Londra'ya geri döndüğündeki yaşının on sekiz olduğu yazmaktadır. Bu farklılık muhtemelen ay ve güne göre yapılan hesaplama kaynaklanmaktadır.

³² Catherine Drinker Bowen, *Francis Bacon: The Temper of a Man* (New York: Fordham University Press, 1993), 97.

³³ Bacon, *The Advancement of Learning*. ed. William Aldis Wright - M.A. (Oxford: At The Clarendon Press, 1869), xxvii.

³⁴ Bowen, *Francis Bacon*, 98.

³⁵ Morley, "Introduction", 8.

seviye oldu.³⁶ Modern ve liberal düşüncenin kuvvetli bir savunucusu olmakla birlikte mutlakiyete dayalı bir rejimin de taraftarı oldu ve hiçbir zaman Kraliyetin karşısında yer almadı.³⁷ Bir önceki bölümde de ifade edildiği üzere kraliyet ile her zaman itidalli bir ilişki içinde oldu.

Çağdaşlarına göre çok ileri seviyedeki kabiliyetlerinin bir sonucu olarak yazılarında ortaya koyduğu fikirleri ile Bacon döneminin ilim, felsefe ve öğrenim alanlarında yeni bakış açılarının gelişmesine katkıda bulunmuş, bunlar da sonuçları itibariyle hem İngiltere hem de Avrupa için çok önemli gelişmelere kapı açmıştır. Bunlardan biri, kilisenin dayattığı teoloji merkezli düşüncenin yerini bilim/bilgi merkezli düşüncenin almış olmasıdır. Filozof her ne kadar teoloji merkezli düşüncenin boş, anlamsız ve zihinleri karanlıkta bıraktığına inansa da dini ve kutsal olana dair bilgiyi tamamen düşünce dünyasından çıkarmamış ve *Advancement of Learning* gibi eserlerinde dini düşünceye de yer vermiştir.³⁸ Ancak filozof kendisinin insanlığa hizmet etmek için doğduğuna inanmış³⁹ ve bu inancı kendisine ilke edinerek yaşamıştır.⁴⁰ Söylenildiğine göre otobiyografisinde tabiatın kendisine hakikat hakkında derin düşünmesini sağlayacak bir donanım verdiğini ve onu özel olarak şekillendirdiğini yazmaktadır. Bu donanımın da insan krallığını kurabilmesinde bir sıçrama taşı ve hatta bunun kaderin kendisine verdiği bir görev olduğunu belirtir. Mektuplarında bilimsel düşünceyle ilgili çalışmalarının kader tarafından kendisine verilmiş bir görev olduğunu ve amaçlarını şu sözlerle dile getirir:⁴¹

³⁶ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia, "Peerage", *Encyclopedia Britannica* (Erişim 10 Mayıs 2021).

³⁷ Foard, *The Life And Correspondence of Francis Bacon*, 511.

³⁸ *England In The Seventeenth Century*, 63-64.

³⁹ Abbott (ed.), *Bacon and Essex*, 13.

⁴⁰ Bacon, *Seçme Aforizmalar* (Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi), çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), ix.

⁴¹ Abbott (ed.), *Bacon and Essex*, 14.

Buna karşılık insanlığa hizmet ve doğanın vermiş olduğu görevler uğrunda çalışmak için doğduğuma inandım ve kamu mutluluğunun sağlanmasının hava ve suyu da içine alacak şekilde kamu hakkına karşı görevleri yerine getirmekle sağlanacağını düşündüm. Böylece insanoğlunun en çok faydasına olan şeyin ne olduğunu kendi kendime sordum. Bunun üzerine sanatların keşfedilmesi ve gelişmesi ve insanın hayatını medenileştirmeye yönelmiş icatlar gibi çok övülesi hiçbir çalışma bulamadım. Her şeyden önce, herhangi biri -sadece belirli bir buluşu gün yüzüne çıkarması yeterli değil, aynı zamanda faydalı olmalı- tabiatta yanan çıradaki ışık, ilk ortaya çıktığında, bugünkü insan keşiflerinin içerik ve sınırlarına ışık tutma, sonra bu ışık gittikçe artarak, karanlığın kuytu köşelerine açık seçik bir bakış koyabilme hususunda başarılı olsaydı böyle bir keşif (ve biri) evren üzerinde İnsan Krallığının gerçek Mimarı, insan özgürlüğünün şampiyonu... olarak isimlendirilmeye layık olacaktı. Dahası kendi tabiatımda hakikat hakkında derin düşünmek için özel bir intibak buldum. Zira en önemli nesne hakkında (düşünmek) -benzerlikleri tanımayı kastediyorum- ve aynı zamanda çok ince farklılıkları gözlemlemeye yeterince hazır olma ve odaklanmak için çok yönlü bir akla sahibim..... Bütün bu sebeplerden dolayı tabiatımın ve yaratılışımın hakikatle bir tür akrabalık ve ilişkiye sahip olduğunu düşündüm.

Kendisinin bilim yapmak için yaratıldığını düşünen filozofun bu yöndeki çabasının daha çok bilimin teorik ve metodolojik yönüne ait olduğu, bilimin pratik alanına dair çok fazla bir ilerleme kaydetmediği tespiti yapılmıştır. Bacon'ın bu yöndeki başarısının takdir edilmesi ise, en azından resmi olarak, ölümünden seksen yıl sonra gerçekleşmiş; Londra Royal Society, onun bilimsel bir çalışmada takip edilmesi gereken metoda dair fikirlerini kabul etmiştir.⁴² Bilime dayanan yeni bir düşünce ve felsefe ortaya koymuş olmakla birlikte, hayatın ve canlılığın kaynağının Tanrısal olduğu hususunda te-

⁴² Phil Dowe, *Galileo, Darwin And Hawking, The Interplay Of Science, Reason And Religion* (Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2005), 69.

reddütlerine rağmen, İncil'in değerini takdir ettiği veya onun değerine tanıklık eden yazıları olduğu da bilinmektedir.⁴³

Bununla birlikte sahip olduğu zeka ve kendisine biçmiş olduğu misyonun bugün için olumsuz yanının da dile getirilmesi gereklidir. Şöyle ki Bacon, çok fazla önem atfettiği bilime bütün tabiatın üstünde egemen olmak gibi bir fonksiyon yükleyerek çevreyle ilgili bugün karşılaşılan pek çok sorunun fikri altyapısını hazırlamış biri olmanın sorumluluğunu da sırtında taşımaktadır. Bunun yanında daha çok dine karşı olarak öne çıkardığı "Bilgi güçtür" sözü⁴⁴ ile aslında sadece dinin gücünün zayıflamasına değil beraberinde dinin dayandığı temellerin sarsılmasına bağlı olarak ahlâkın da önem ve gücünün zayıflamasına sebep olmuştur.

Bacon'ın amaçladığı insan krallığının kurulabilmesinin Tanrı ve onu temsil eden kilisenin krallığını sona erdirmekle mümkün olacağı o ve pek çok filozof tarafından dile getirilmiştir. Bunlardan biri olan Machiavelli, din adamlarının krallığının uzun sürmesinde aşırılıklarının ve şöhetlerinin desteklenmesi olduğunu söylemiştir.⁴⁵ Bacon'ın Machiavelli'ci otoriter anlayışını kabul etmeme ve hatta buna itiraz etmesine rağmen onun etkisinde kaldığı ve onu rehber edindiği de söylenebilir ki bu rehberlik sadece düşünce boyutunda kalmayıp ahlâki hayatın her alanına yayılmıştır. Elbette bu iddia yani Machiavelli'nin Bacon için bir rehber olduğu da tartışmaya ve eleştiriye açıktır.⁴⁶ Şu bir gerçektir ki rehberlik her zaman pozitif bir anlam içermez. Yani bazen rehber edinilen kişinin düşüncelerinin karşısında yer alarak bireyler kendi düşüncelerini temellendirebilirler. Bu durumda rehberlik edenin rehberliği farklı görüşlerin oluşmasına kaynaklık etmesi ile

⁴³ *England In The Seventeenth Century*, 64.

⁴⁴ Peter Shaw (ed.), *The Philosophical Works of Francis Bacon, Baron of Verulam, Vifcount ST. Albans, and Lord High-Chancellor of England* (London: 1733), 99.

⁴⁵ Bacon, *The Advancement of Learning*, 19.

⁴⁶ Thomas Fowler (ed.), *Bacon's Novum Organum* (Oxford: Clarendon Press, 1889), xiii.

sınırlıdır. Fakat Bacon'ın devleti yönetenlerin radikal ve katı karar almalarını desteklemiş olmasını Machiavellci damar ile açıklamak mümkündür.

Ekim 1620'de felsefeye dair önemli bir eseri olan *The New Organon*'u yazdı.⁴⁷ En önemli eserleri arasında gösterilen bu çalışma mantıktan fizik bilimlerine kadar her disiplinin tarihine dair öğrenciler için dikkate değer bilgiler ihtiva etmektedir. *The New Organon*'un konusunu, öncelikle Aristoteles'in *Organon* isimli eserindeki metot anlayışı üzerine eleştiriler oluşturmaktadır. Fakat bununla birlikte bütününe bakıldığında kitaptan Bacon'ın genel felsefi düşüncesini çıkarmak da pekâlâ mümkündür; buna göre kitabın konusu tabiat hakkındaki bilginin artırılarak kendi deyimiyle "İnsan Krallığı"nı (*Regnum Hominis*) kurmak böylece insanın tabiat üzerindeki egemenliğini artırmaktır denilebilir.⁴⁸ Dolayısıyla kendisinin putlar kuramında ifade ettiği insan zihnine egemen olan önyargılara boyun eğilmemesi yönündeki isteğinin hilafına kendisi de bir önyargıya boyun eğmiş ve aslında bir çelişkiye düşmüştür. Bu önyargı veya çelişki, tabiat üzerinde egemenlik kurmak için bilgiyi en önemli vasıta olarak kullanması ve bilginin temel fonksiyonunun da bu olduğunu düşünmesidir. Ayrıca söz konusu çelişki kadar bilginin kendisine böyle bir fonksiyon yüklemesi açısından da temel yaklaşımı dikkat çekicidir. Bacon'ın *The New Organon*'da önerdiği tümevarım yöntemine dayalı olarak temellerini attığı modern bilime ve bilgiye tabiat üzerinde egemen olabilme gibi bir amaç yüklemesi oldukça düşündürücüdür. Bununla ilişkili olarak eserin amacının tümevarımın daha bilimsel bir biçimini ortaya koymak ve bu metodun kurallarını belirlemek olduğu böylece akli bilginin kaynaklarına ulaşmasının önündeki engellerden kurtarmak olduğu belirtilir.⁴⁹ Bu eserin başlangıçta akademi

⁴⁷ Morley, "Introduction", 8.

⁴⁸ Kuno Fischer, *Francis Bacon of Verulam, Realistic Philosophy and Its Age*, çev. John Oxenford (London: Longmans & Roberts, 1857), 54.

⁴⁹ Fowler (ed.), *Bacon's Novum Organum*, vi, 5.

ve bilim dünyasında olumlu bir yansıması olmakla birlikte meydana getireceği dönüşümün gerçekleşmesi için en az yirmi yıl daha geçmesi gerekiyordu. Belki düşüncelerdeki değişimlerin kolay ve kısa zamanda gerçekleşmediği düşünülürse *The New Organon*'un yol açacağı değişim ve dönüşüm için geçen sürenin normal olduğu söylenebilir. Nitekim, eserin basılmasının üzerinden yirmi yıldan fazla zaman geçmesine rağmen Cambridge'de halâ skolastik düşüncenin temel fikirleri ve etkisinin devam ettiği kimi araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir.⁵⁰ Bu da bir kez daha vurgulamak gerekirse fikri ve zihinsel değişimlerin çok kolay olmadığının açık bir delilidir.

The New Organon'da teorisini geliştirdiği yeni bilim anlayışı ve metodu ile bunların önündeki engeller olarak ileri sürdüğü putlar kuramına dair düşüncesinin gerçekliğe büründüğü eseri *New Atlantis*'tir. Bu çalışma, *Organon*'daki yenilikçi ve dönüştürücü teorik bilgilerinin nasıl uygulanabileceği ve uygulanması sonucunda nasıl bir dünya ve insan olacağına yönelik sonuçlarının anlatıldığı ütöpik bir romandır, kimilerine göre de Bacon'ın hayal ettiği ve olmasını arzuladığı bir dünyanın yazıya dökülmüş resmidir. Buradaki hayal ettiği ülke örneği, ondan etkilenen ve kendisinden sonra yazılan başka ütopyaların da ortaya çıkmasıyla birlikte, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda doğal ve sosyal dönüşümün rutin bir yaşantı haline gelmesine ve halkın zorunlu eğitime tabi tutulmasının yaygınlaşmasına sebep olmuştur.⁵¹

Advancement of Learning 1605 yılında, bunun Latincesi ise 1623 yılında yayımlanmıştır. Bacon'ın felsefesini büyük oranda ihtiva eden bu kitap,⁵² iki bölümden oluşmakta ve her iki bölüm de "to the King" ifadesiyle başlayarak Krala ithaf

⁵⁰ Tulloch, *Rational Theology and Christian*, 2/15-16.

⁵¹ Paul A. Olson, *The Kingdom Of Science: Literary Utopianism And British Education 1612-1870* (London: University of Nebraska Press, 2002), 7-8.

⁵² Isaac Plant Fleeming, *Analysis of Bacon's Advancement of Learning* (London: Longmans, Green, and Co., 1876), 2.

edilmiştir. Eserde öğrenmenin üç temel unsurunun mekan, materyal ve kişiler yani okul, kitaplar ve öğrenciler olduğu belirtilir.⁵³ Bacon'ın eğitimle ilgili bilimsel girişim ve metoda dair yazıları kendisinden sonrasını oldukça etkilemiş, özellikle Adam Smith'in düşüncelerinde yeniden canlılık kazanmıştır.⁵⁴

Krala adadığı bu kitaptan önce ona hazırlık mahiyetinde *The Interpretation Of Nature or The Kingdom Of Man* ismiyle onun küçük bir kopyasını yazmıştır ki bu eserine verdiği başlık oldukça dikkat çekicidir; çünkü bu başlık onun amacını açıkça ortaya koyan bir başlıktır. Ona göre tabiat insan krallığının ülkesidir fakat yüzyıllar boyu dünyayı küçümseyen kilise adamları tarafından ihmal edilmiştir. Bu ihmali telafi etmek için dünyaya ait yeni bir krallığın kurulması gereklidir; bunun için ise bilgiye dayalı yeni açıklamalara ihtiyaç vardır. İki yönlü yapılacak açıklamalardan birincisi insanın duygusal ve fiziksel yapısı incelenerek ne tür özellikler taşıdığı belirlenecek, ikinci olarak tabiat incelenerek oradaki olaylar ve değişmelerin bilgisi elde edilecek, daha sonra ise bilmenin genel ilkelerine, yeni tecrübelerle ulaşılabacaktır.⁵⁵

1620 yılında *Denemeler*'i ve *The New Organon* kadar meşhur olmamış çalışması olan *The Great Instauration*'ı yayımladı. Bu yıllar onun lord ünvanıyla politik gücünün en üst seviyesinde bulunduğu zaman dilimiydi. Eserin altı bölüm olarak yazılması ve her bir bölümde şu konuların yer alması planlandı: Birinci bölümde henüz doğuş aşamasında olan bilim dallarının dökümünün yapılması; ikinci bölümde doğru bir bilimsel yöntemin ilk prensiplerinin açıklanması; üçüncü bölümde belirlenen ilkeler doğrultusunda insanlığa en yüksek faydayı sağlayacak şeylerin gelişim tarihinin bilinmesi; dördüncü bölümde yeni metodun nasıl uygulanacağına dair

⁵³ Bkz. Bacon, *Of the Proficiency and Advancement of Learning* (London: By J. F. Dove, 1828), 77-79.

⁵⁴ Olson, *The Kingdom of Science*, 7.

⁵⁵ Bowen, *Francis Bacon*, 102-103.

örneklerin verilmesi; beşinci bölümde Bacon'ın yeni bilim ve metoda katkılarının sistemli bir katalogunun hazırlanması ve son olarak altıncı bölümde yeni bilim anlayışının amaç ve faydaları hakkında açıklama yapılması. Fakat kitap bilimsel yöntemin ilk prensiplerinin açıklanması ile bilimsel yöntemi içine alacak biçimde sadece iki bölüm olarak yayımlandı. Bunun sebebi olarak ise yapılması gereken şeylerin anahatlarıyla belirlenip başka konulara uyarlanması ve böylece tabiatın bilimsel metoda uygun açıklanması için harcanacak ortak çaba ile insan krallığının genişletilmesi gösterilmiştir.⁵⁶

En önemli ve son eseri olan *The Essays or Counsels, Civil and Moral*'e giden süreç 1597'de başladı, basılması ise 1625 yılında, onun ölümünden bir yıl önce gerçekleşti. İsmi zikredilen ve diğer çalışmaları içinde en popüler olan kitabı *The Essays* olmuş; buna bağlı olarak da sürekli basılmıştır. Bazı çalışmaları tamamlanmadan kalmış olmasına karşın *The Essays* tamamlanmış ve iki kez gözden geçirilmiş olarak art arda iki baskısı yapılmış bir eserdir.⁵⁷ Bu eserinin *Advanced Of Learning*'deki insan tabiatıyla ilgili araştırmalarında bilinçli ya da bilinçsiz olarak atladığı konulara yer verdiği, adı geçen eseri tamamlayıcı bir yönü de vardır aynı zamanda.⁵⁸

Bütün denemelerinin zaman üstü bir özellik taşıdığı ileleri sürülmekle birlikte Bacon'ın kendisinin kişisel ve zamanın sosyal karakterini taşıyan denemeleri de mevcuttur. Denemeleri bu gözle analiz eden Scott, örneğin, *Of Friendship* başlıklı denemenin filozofun en uzun, en tarafsız ve çıkar ilişkisine dayanmayan dostluğunun bir ürünü olduğunu; hiç kimse tarafından böylesine önemli bir konuda aynı denklikte bir denemenin yazılamayacağını ileri sürmektedir. Bunun sebebini ise Bacon'ın dünyada dostluk türünden ilişkilerin çok çok az olduğuna yönelik düşüncesinde bulabiliriz. Ona göre

⁵⁶ McKnight, *The Religious Foundation*, 45-46.

⁵⁷ Bacon, *The Essays* (1854), xvi.

⁵⁸ Bowen, *Francis Bacon*, xiii.

çıkara dayalı ilişkilerin artması ve insanların hak etmediği övgüleri beklemesi veya bu tür övgülere alışmış olması, dostluk türünden ilişkilerin kurulmasının önüne geçmektedir.⁵⁹

Katolik inanca sahip biri olarak ahlâk alanında ilgilendiği konular çok geniş ve çeşitli olmamasına rağmen kitaplarında genelde yaygın ve bilinen konulara yer vermiştir. Fakat onu kendinden önceki düşünürlerden ayıran husus, ahlâka dair değerlendirmesinin daha çok bilimsel bir özellik taşımasıdır. Yani ahlâk konularına da bilimsel bir gözle bakmış, modern bilime getirmiş olduğu metodu ahlâka uygulamış; bir anlamda ahlâkı pozitif bilime yaklaştırmıştır. Nitekim *The Essays or Counsels, Civil and Moral* isimli eserinde takip ettiği metodu, derin düşünmeyi en basit terimlere indirgeme, insanın eylemlerine yön veren gücün temel ilkelerini keşfetme çabası olarak tanımlamıştır.⁶⁰

Ahlâk, siyaset ve bilim anlayışı bakımından kendisinden sonrasını etkilemiş olan Bacon'a bazı keşif ve icatların borçlu olduğu, bunların kaynaklarının Bacon felsefesine dayandığı kabul edilmektedir. Örneğin modern bilimde çok önemli bir yeri olan Newton (ö. 1727) Bacon felsefesinin ışığında yol aldığı, bazı eserlerini okuduğu ve keşiflerini ondan ilham alarak yaptığı belirtilmektedir.⁶¹ Yine onun seküler bir düşüncenin yerleşmesine öncülük ettiğine dair en fazla yapılan eleştirilerden biri olan filozofun bilim ve teknoloji alanındaki vizyonunun, dinden uzaklaşmaya hatta dinin yerini bilime bırakmasına sebep olduğuna dair kanaatin yanlış olduğu yönündeki düşüncelerdir. Bu bakışın savunucularına göre, Bacon'ın bilimi dine tercih etmesinin söz konusu olmadığı, aksine dinin bazı vurgularının Bacon'ın düşüncesini destek-

⁵⁹ Scott, "Introduction-The Essays", lxii.

⁶⁰ Scott, "Introduction-The Essays", lx.

⁶¹ Dana Jalobeanu, "Constructing Natural Historical Facts: Baconian Natural History in Newton's First Paper on Light and Colors", *Newton and Empiricism*, ed. Zvi Biener – Eric Schliesser (New York: Oxford University Press, 2014), 41-42; *Report From The Select Committee Of The House Of Lords Appointed To Inquire Into..*, (England: The House of Commons (ordered), 1 December 1852), 398.

leyip motive edici özelliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Böyle düşünenler İncil'in yaratılışla ilgili ayetlerinin Bacon'ı insanın tabiatüstünde egemen olması gerektiği düşüncesine götürdüğü şeklinde yorumlamışlardır. Şöyle ki Bacon Genesis'de (1/28) Adem ve Havva'nın yaratılış hikayesinde Tanrı'nın onlara "verimli olun, çoğalın, yeryüzünü doldurun ve onu bastırın: ve denizdeki balıklara, havadaki kuşlara ve yeryüzünde hareket eden her canlıya hâkim olun." şeklindeki doğaya egemen olma emrini, Bacon Tanrı tarafından verilmiş bir görev olarak anlamış ve bunun başarılabilmesi için de bilim ve teknolojinin gelişmesi gerektiğine inanmıştır.⁶² Bu yorumlar onun ulaşmak istediği amaçla da uyumlu gözükmektedir; şöyle ki Bacon'ın Tanrı tarafından kendisine doğaya egemen olma görevi verildiğine dair sözleri ile Hristiyanlığın en önemli ahlâki kavramlarından olan iyilikseverlik (charity) kavramını ve yine İncil'de geçen kutsal şahsiyetlerin ismini kendi felsefesini kabul ettirip yaygınlaştırmak için özellikle kullandığına dair iddialar⁶³ birbirini tamamlamaktadır.

Bunun yanında filozofun kendisinden sonrasına bıraktığı fikri-ahlâki miras faydacı ahlâka yönelik görüşleri olmuştur. "Baconcu Faydacılar" (*Baconian Utilitarians*) olarak isimlendirilen ve İngiliz düşünce ve ahlâk felsefesinde faydacı akımın kurucusu ve temsilcisi olarak bilinen Jeremy Bentham (öl. ...); John Stuart Mill (öl. 1873) onun faydacı fikirlerinden etkilendikleri bilinmektedir.⁶⁴ Yine Weinberger'in "Leibniz onun Descartes'den daha üstün olduğu, Kant'ın onun sözlerini *Saf Aklın Eleştirisi*'nin mottosu olarak kullandığı, Rousseau'nun Bacon'ı 'belki de filozofların en büyüğü' olarak kabul ettiği"⁶⁵ şeklinde tespiti de Bacon'ın kendinden sonrasına etkisinin büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. Aynı şekilde

⁶² Dowe, *Galileo, Darwin, Hawking*, 70.

⁶³ McNight, *The Religions Foundations*, 2006, 139.

⁶⁴ Olson, *The Kingdom Of Science*, 7.

⁶⁵ Jerry Weinberger, "Introduction", *The History of the Reign of King Henry the Seventh* (London: Cornell University Press, 1996), 3.

bir filozof olarak kariyerinin zirvesinde yaşadığı kötü olaylardan dolayı bir eziklik ve bitmişlik hissine kapılmaksızın kararlı ve kendine yeten o dirayetli duruşunu kaybetmeksizin hayatına devam etmesi yönüyle de onun güçlü bir karaktere sahip olduğu vurgulanmıştır.

Bacon'a dair yapılan bu tahliller büyük oranda Bacon'ın kamusal hayatına, yani görünür dünyasına aittir. Buna karşın onun duygu, ilgi ve beğenileri gibi iç dünyasını anlatan kayıtların olmaması filozof hakkında kuşatıcı değerlendirmeler yapabilmeyi güç bir hale getirmektedir.⁶⁶ Nitekim *Essays*'in de dahil olduğu ve yaşama dair tecrübelerini kaleme aldığı eserlerinde yazarın kendisine dair çok az bilgi vardır.⁶⁷ Fakat onunla ilgili kabul edilen genel görüş çağının entelektüel hayatında parlak bir ışık yaktığı, öğrenme ve bilginin doğuşunu onurlandırdığı yönündedir.

Din Anlayışı

"İnsanın ruhu Tanrı'nın lambası gibidir, bütün gizliliklerin iç yüzünü araştırır."⁶⁸

On altıncı yüzyılın başından itibaren İngiltere'de dini hayatın eskinin tozlanmış fikirlerinden silkelenerek yeni bir düşünce ve duruşa yelken açmaya başlar. Bu bağlamda dini düşünce ve hayatta bir bilinçlenme, Kilise'nin yenilenmesi, İncil metinleri üzerinde yeniden düşünülme ve araştırılması noktasında yeni bir dönemin başladığı görülür. Bu gelişmeler İngiliz Reform hareketinin başlangıcıdır ve bu hareket yüzyılın diğer büyük dini hareketler arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu dini reform hareketi evanjelik yani yayılmacı ve rasyonel bir ruh taşıyordu. Bu ruh, hem bütün eylemleri motive eden kutsal bir inanç hem de bir hakikat sevgisi olmak

⁶⁶ Foard, *The Life and Correspondence of Francis Bacon*, 509-510.

⁶⁷ Scott, "Introduction-The Essays", lx.

⁶⁸ Bacon, *The Advancement of Learning*, ed. William Aldis Wright - M.A. (Oxford: At The Clarendon Press, 1869), 7.

bakımından insanın iç dünyasının derinlerinde bulunuyordu. Ancak dini alandaki bu reform hareketinin kendisiyle aynı zaman dilimlerinde ortaya çıkan büyük siyasi değişmelerle kıyas edildiğinde onların gölgesinde kaldığı da bir gerçekçektir.⁶⁹

Hayat hikayesinde dikkat çekildiği üzere Bacon'ın tabiata ve dine yönelik yenilikçi fikirlerini oluşturan merak ve ilgisi oldukça erken yaşlarda başladı. Ona göre, insanlığın gururdan kaynaklanan asli günah inancından kurtulup bir yenilenmeyi gerçekleştirebilmesi, yine insanın Tanrı ile tabiatı birlikte kucaklayabilmesi için felsefe ile dinin her ikisinin de tazelenip yenilenmesine ihtiyaç vardı. Oysaki her şeyin Tanrı'dan geldiği, Tanrı vergisi olduğuna dair bir inanç böyle bir yenilenmeyi güçleştiriyordu. Nitekim ilk yazılarından olan ve fakat basılmadan kalan *The Masculine Birth of Time* (1603) yani *Zamanın Eril Doğumu*'nun alt başlığını orijinal adıyla "*The Great Instauration of the Dominion of Human Over the Universe*" "*Evren Üzerindeki İnsan Egemenliğinin Büyük Yeniliği*" oluşturunuyordu.⁷⁰ Bu başlık hem dini hem politik hem de ahlâki anlamlar içermekte olup İncil'e de açıkça gönderme yapıyor ve yaratılıştan bahseden Genesis 1:26'da Tanrı kendi suretinde bir insan yaratıp ona yeryüzündeki şeyleri yönetebilecek bir güç verme yönündeki niyetini dile getiriyordu. Bacon, Tanrı'nın bu amacını insanın kendi eliyle gerçekleştirdiğine veya ortaya koyduğuna, yeni bilim ve metodu için ona makul ve haklı bir gerekçe verdiğine inanıyordu. Nitekim filozof bilimsel araştırmalarda uygulanan yeni metodunu teolojiye de uygulayarak her alanda bir yükseliş ve ilerleme olacağını umut ediyordu.⁷¹ Onun dine dair görüşlerini öğrendiğimiz eserleri 1625 yılında yayımladığı son denemesi olan *The Essays, Advanced of Learning* ve kısmen *The New Organon*

⁶⁹ Tulloch, *Rational Theology and Christian Philosophy*, 1/38-39.

⁷⁰ McKnight, *The Religious Foundations*, 103-104.

⁷¹ Nichol, *Francis Bacon*, 224.

ve *New Atlantis*'tir. Yine yayımlanmamış yazılarından olan *The Masculine Birth of Time*'da da bu konuyla ilgili fikirleri yer almaktadır.

Bacon'ın din anlayışında elbette annesinin Katolik inancına mensup olmasının çok etkili olduğu; ama bu etkinin Avrupa ve İngiltere'nin geçirdiği reform süreçleri içinde gücünü yitirdiği anlaşılmaktadır. On beş ve on altıncı yüzyıllarda Avrupa'da başlayan reformist hareketler, özellikle de din alanındaki yeni fikirler sonraki yüzyılların siyasi ve sosyal hayatının akışında oldukça belirleyici olmuş; böylece modern bilim anlayışına giden yol da açılmıştır. Dönemin reformist hareketleri içinde ise Katolik inancından ayrılarak bağımsız bir dini hareket olarak ortaya çıkan Anglikan inancı vardır. İşte Bacon'ın dünyaya geldiği dönem İngiltere'de ve çocukluğunu geçirdiği sarayda Anglikan inanç öğretileri hâkimdir. Dolayısıyla hem Katolik inancın bireyin hayatı üzerindeki otorite ve baskısı hem de Anglikan inancındaki reformist özellik Bacon'ın daha liberal ve zamanının reformist görüşlerini benimsemesini kolaylaştırmıştır.

Avrupa merkezli reform hareketleri, kilisenin bilhassa siyasi güç üzerindeki otoritesinin zayıflamasında önemli rol oynadı ki zaten bu reformların ve tabii ki Bacon'ın öncelikli ve belki de biricik amacı kilisenin nüfuzunun kırılmasına yönelik olmuştur.⁷² Bu düşünce ve hareketin Britanya adasına yansımaları ise Kral VIII. Henry'nin kendisini 1534 yılında İngiliz Kilisesi'nin Ulu Lideri (*supreme head of Church of England*) olarak ilan etmesine kadar gitmektedir. Kral Henry ile başlayan İngiltere'deki reform hareketleri ile Avrupa'dakiler arasında iki temel fark dikkati çekilmektedir: Bunlardan birincisi, Avrupa'da kilise ve öğretileri dışlarıp kilisenin siyasi gücü zayıflarken İngiltere'de kilisenin devlet kontrolü altına girmiş olması; ikincisi ise ortaya çıkan dini grup veya mezheplerdeki farklılıklardır. Katolikliğe karşı Avrupa'da Protestanlık,

⁷² Özdemir, "(Sir) Francis Bacon ve Bilimsel Devrim Olgusu", 17.

İngiltere'de ise Anglikan mezhebi ortaya çıkmıştır.⁷³ Kral Henry'nin Roma ve Katolik kilisesinden ayrılıp bağımsız bir kilise kurması, İngiltere reform hareketinin Avrupa'nın tersine bir yol izlemesine yol açmış; devletin kiliseden bağımsızlaşması yönündeki Avrupa yenilik hareketi İngiltere'de devletin kiliseyle birleşmesi şeklinde bir yol takip etmiş; bu durum Kraliçe Elizabeth döneminde (1558-1603) Anglikan mezhebinin resmi mezhep olarak kabul edilmesiyle devam etmiştir. Düşünce ve inanç bakımından Katolik inancından tamamen ayrılmamakla birlikte Anglikan kilisesinin⁷⁴ özgün yönlerinden birisi, papazların evliliğine karşı çıkmamasıdır.

Bu süreç politik-teoloji veya siyasal-teolojiye (political-theology) yani egemenliğin kime ait olduğu tartışmasının⁷⁵ da bir devamı niteliğindedir. Siyaset ve din bütün Avrupa'da olduğu gibi İngiltere'de de iç içe geçmiş iki alandır. Politik teoloji kısaca politika ile din arasındaki karşılıklı ilişkiyi tanımlayan bir kavramdır. Her ne kadar yirminci yüzyılda daha fazla öne çıkmış ise de bunun temelinde on altıncı ve on yedinci yüzyıllardaki modernleşme fikri vardır.⁷⁶ Siyaset ve din ilişkisinin tartışıldığı ve birbirinden ayrılması gerektiğini savunan görüşlerin güçlü olarak dillendirildiği dönem olması bakımından bu düşüncenin tarihini on altıncı yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Carl Schmitt (öl. 1985) ile özdeşleşen söz konusu kavramın bir siyasal bir de teolojik yönü vardır ve bunlardan hangisi merkeze alınarak olaylara bakılırsa yorum veya sonuç da ona göre değişecektir. Nitekim teolojik açıdan bakılırsa bu kavramın tanımı, modern düşüncenin yarattığı

⁷³ Vedat Şafak Yami, "Anglikan Kilisesinin Oluşum Süreci ve Bugünü Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/11 (2010), 579; Mehmet Ali Yurttaşer, "Geçmişten Günümüze Kıta Avrupası ve İngiltere Politikalarının Karşılaştırılması", 222-223.

⁷⁴ Anglikan Kilisesi'nin tarihi hakkında geniş bilgi için bkz. Resul Çatalbaş, *Anglikan Kilisesi ve Günümüz İngiltere'sinde Yeri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi SBE. Doktora Tezi, 2011).

⁷⁵ Aliye Çınar, "Politik Teoloji", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2006), 1-5.

⁷⁶ Mohamed, *Sovereignty*, 2.

sosyal ve siyasal krize teolojinin gösterdiği tepkinin analiz edilmesi ve teolojideki değişimlerin araştırılması şeklinde olacaktır. Siyasal açıdan ele alındığında ise devlet veya otoriteyi temsil edenler egemenliğe sahip oldukları için ortaya çıkan adaletsizlik, şiddet gibi sorunlara siyaset mekanizmasının çözüm üretip üretmediği sorusu ortaya çıkacaktır. Bir de siyaset kurumunun çözüm üretme sürecinde insanı nasıl tanımladığı ve hangi yönleriyle dikkate aldığı da önemlidir.⁷⁷ Aktif siyasetin de içinde bir isim olarak Bacon'ın, tıpkı ahlâk, bilim anlayışında olduğu gibi politik kararların alınmasında da vahyin ilkelerinden bağımsızlaşmanın yanında yer almış olması yadsınamaz.

Zamanla İngiliz Anglikan Kilisesi içinden yeni bir inanç fırkası çıkmıştır. On altıncı yüzyıl sonu ile on yedinci yüzyılda ortaya çıkan bu yeni dini öğreti, İngiliz kilisesinin birtakım tören ve uygulamalarda Katolik kilisesinden farkı olmadığını söyleyerek yeni bir protest hareketi olarak varlık bulmuş; İncillerin özüne dönmek gerektiğini savunmuştur. Püritenizm olarak bilinen bu grup, temelde Katolik inancının İnciller'in aslında olmayan tören ve uygulamaları dinin kendisine aitmiş gibi göstermesine karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışının gerisinde ise Püritenlerin İngiliz kilisesinde kendi anlayışlarını hâkim kılmaya yönelik çalışmaları vardır.⁷⁸

Katolik ve Anglikan kiliselerinin ayrışması, mevcut dini inancı benimseyenler (Conformist) ile buna karşı çıkanlar (Puritans) arasındaki tartışmalar ve Püriten bir ahlâk anlayışının gelişmesi Bacon ve onun teoloji hakkındaki düşünceleri üzerinde muhakkak bir surette etkisi olmuştur. Acaba Bacon yeni bir bilim ve metot anlayışı ile birlikte yeni bir teoloji anlayışı da ortaya koymuş mudur veya böyle bir amaç taşımış mıdır? Bu yeni bilim anlayışı onun teolojik düşüncesini nasıl etkilemiş ve teolojik bakımdan bu alanda çalışanlara öncülük

⁷⁷ Çınar, "Politik Teoloji", 1-5.

⁷⁸ Hunt, *Religious Thought in England*, 94.

etmiş midir? Bu sorulara cevap niteliğinde din alanında yeniliğin öncüsü olmanın aksine filozofun din anlayışında bir tutuculuk veya onu muhafaza etme tavrının olduğuna dair yorumlar da oldukça ilginçtir. Nitekim bilim ve felsefede ilerlemeyi savunan bir kişinin din alanında muhafazakâr kalmasını açıklamak oldukça zor gözükmemektedir. Bununla birlikte onun Hristiyanlığa bakışında birtakım paradokslar olduğu da dikkatlerden kaçmamış; bu paradokslarına binaen onun gerçekten inanan bir kişi olup olmadığı sorgulanmış, hatta ateist olmakla suçlanmıştır.⁷⁹

İki kilise arasındaki bu ayrılık ve çatışmaların onu, *The Essays*'de belirttiği gibi, din ve kilisenin birliği fikrine götürdüğünü anlamak çok zor değildir. Şöyle ki filozof, *The Essays*'de, insan toplumları için en esaslı bağın din olduğunu, dinin insanlar için yerine getirdiği fonksiyonunu kendi içinde de gerçekleştirmesi gerektiğini ifade eder. Bu fonksiyon ise birlik oluşturmaktır. Dine dair farklılık ve bunun sebep olduğu ayrılıkların paganizmin dışındaki kutsal dinlerde olduğuna inanır. Halbuki kutsal kitap dinde ayrılık ve farklılıkları değil birliği istemektedir. Eski Ahit'te geçen "Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksınız. Çünkü ben, Tanrının RAB, kıskanç bir Tanrı'yım. Benden nefret edenin babasının işlediği günahın hesabını çocuklarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım."⁸⁰ ayetine atıfta bulunarak, Tanrı'nın sıfatlarından birinin kıskançlık olduğunu iddia eder. Bu kıskançlık duygusu Tanrı'nın inananlardan kendisini her bakımdan birlemesini ister. Bu ise kilisenin birliğinin sağlanmasının zorunluluğunu göstermektedir. Ona göre insanların kiliseye devam etmesi bu birliğe bağlıdır.⁸¹

Kiliselerin ayrılığını dindeki ayrılıklarla özdeş kabul eden düşünür, ki bu Hristiyan inancı için böyledir, bu ay-

⁷⁹ Hunt, *Religious Thought in England*, 96.

⁸⁰ Kitab-ı Mukaddes (Erişim 15 Temmuz 2021), Çıkış 20:4-6.

⁸¹ Bacon, *Denemeler*, çev. C. Cengiz Çevik-Melike Çakan (Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi) (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 11-12.

rılıkların dile, kurumsal yapılara, öğretilere yansımaları sonucunda ateist kişilerin kendi inançlarını haklı görmekte makul bir zemin elde etmiş olacaklarına dikkat çeker. Yine dikkat çektiği hususlardan bir diğeri de dinin ilkeleri ve temellerinin inananlar tarafından çok iyi anlaşılması ve böylece bu ilkelere kilisenin benimsediği siyaset ve düzenden farkının ayırt edilmesidir. Bu da kurumsal din ile bireyin inandığı dini birbirinden ayırdığını göstermekte kiliseyi siyasi duruşu sebebiyle de eleştirmektedir. Bu ayırımın sağlayacağı farkındalık insanları boş tartışmalardan da uzak tutacaktır. Ona göre insanlar yeni şeyler söylemek adına içi boş ve anlamsız sözler sarfederler ve kafa karışıklığına sebep olurlar. Bu da karanlıkta bütün renklerin aynı görünmesi gibi bilgisiz insanların yanlışlar üzerinde ittifak etmelerine yol açar. Yanlışın doğru ile bir araya gelmesi ise mümkün değildir.⁸² Yanlış ile doğrunun ayırt edilebilmesi, boş tartışmalardan uzak kalabilmenin yolu gerçek bilginin elde edilmesi ile sağlanabilir. Gerçek bilgiye giden yol ise bilimsel yöntem kullanılarak elde edilen bilgidir. Filozof tabiat hakkındaki doğru bilgiyi bir ışık olarak nitelendirerek bu bilgiye sahip olanın hiçbir zaman karanlık ve cehalet içine düşmeyeceğini söylemiş olmaktadır. Bu ışıkla sembolize edilen öyle bir bilgidir ki insanın Tanrı'nın evreni yaratmasındaki dili anlayarak o dildeki şifreleri çözebilmesini olanaklı kılar; çünkü Yuhanna 1. ayette de vurgulandığı gibi Tanrı evreni söz ile var etmiştir. Sözdeki sembollerin doğru okunması ve anlamlandırılması, aynı zamanda, felsefenin yenilenmesi ve insanın tabiata hâkim olabilmesi için de gereklidir.⁸³

Bacon hem bir bilim insanı hem de bir filozoftur. Bu sebeple bilimde olduğu gibi felsefe alanında da gerçekleştirdiği devrimin dini düşüncesi üzerinde etki bıraktığını akıldan çıkarmamak gerekmektedir. Bilimsel devrimi, doğayla ilgili araştırmalarda tümevarım metodunun kullanılmasını kabul

⁸² Bacon, *Denemeler*, 13-15.

⁸³ McKnight, *The Religious Foundations of Francis Bacon's Thought*, 106.

ettirmek; felsefedeki devrimi ise felsefenin bütün temel konularına tabiat felsefesinin penceresinden bakmayı yerleştirmektedir. Bu şekilde dünyaya olan ilgi ve rağbeti, onun din hakkındaki düşüncesinde yönlendirici olmuş, dini bir zamanlar sahip olduğu ve artık terkedilen kendi krallığında yalnız bırakmıştır.⁸⁴ Nitekim Bacon tabiatın en genel kanunlardan hareket ederek sezgiye dayalı açıklanması yerine olgulardan genel kanunlara giderek açıklanması gerektiğini söylemiştir. Bununla Tanrı'nın gönderdiği kutsal kitapların genel ilkelerini tabiata uygulamak veya tabiatı onlara uydurmak için gözlem yapmak yerine tabiatın kendi işleyiş ve kanunlarından yola çıkarak var olanı gözlemleyerek genel kanunlara ulaşmayı teklif etmiştir. Bu yöndeki düşüncesine bağlı olarak tabiatın kendi işleyiş kanunlarından hareketle açıklanması ve anlaşılması yönündeki çabası ile gerçekleştirdiği reformu Luther'in din alanında yaptığı reform ile karşılaştıranlar yenilikçi bir hareketin öncüleri olmaları nedeniyle iki isim arasında benzerlik kurmuşlardır. Tabiat konusundaki bu seküler yaklaşımının benzeri ahlâk anlayışına da yansımış, ahlâkı dünyevi referanslarla açıklamasının bir sonucu olarak insanın bu dünyadaki görev ve sorumluluğunun sadece içinde yaşadığı topluma karşı olduğunu, Tanrı'ya karşı hissedilen sorumluluğun ise dinle ilgili olduğunu düşürmüştür. Böylece ahlâkın sekülerleşmesindeki ilk adımı atmıştır; çünkü ahlâk dünyevi bir eylemler bütünüdür ve bu eylemlerin dayandığı düşünce de sadece dünyevi sorumluluk bilinciyle tanımlanmıştır. Ahlâki eylemi ortaya çıkaran iradenin iyi yönde geliştirilmesini de alışkanlıklara bağlamıştır. Fakat insan karakterleri farklı farklı olduğu için ahlâk alanında her durumda geçerli genel ilkelerden söz edilemeyeceğini belirtmiştir.⁸⁵ Böylece ahlâkı dinden kopararak sadece dünya ile ilişkilendirmiş, Tanrı'ya

⁸⁴ Bacon, *Seçme Aforizmalar*, 53-54.

⁸⁵ Johann Jakob Herzog, *A Religious Encyclopedia: Or Dictionary of Biblical, Historical, Doctrinal, and Practical Theology*, ed. Philip Schaff (London: Funk&Wagnalls Company, 1891), 1/190.

karşı hissedilen sorumluluk duygusunu ise ahlâktan ayırarak sadece dini bir hissiyat ile sınırlandırmıştır. Bu ise Tanrı ile dinin dünyaya bakış, algılayış ve onu anlamlandırmadaki merkezi rolünün kaybolması anlamına gelmektedir.

Bacon'ın din hakkındaki düşüncelerinin nasıl olduğunu, sosyal hayat içinde ona nerede ve neyin yanında veya üstünde yer verdiğini somut olarak görebileceğimiz eseri ütopyasıdır. *New Atlantis* bu manada okuyucuya önemli bilgiler vermektedir. Atlantis halkının çok azı Yahudi büyük çoğunluğu ise Hıristiyan'dır. Her iki din için de önemli olan bazı sembollere *Atlantis*'de yer verilmekle birlikte bu sembollere bir de misyon yüklendiği görülmektedir. Bu sembollere nasıl bir misyon ve anlam yüklendiği, onların siyasi ve sosyal hayatın neresine konumlandırıldığına yönelik anlatılar düşünürün din anlayışını göstermesi bakımından önemlidir. Bu sembollerden en dikkat çekici olanı Süleyman Evi veya Tapınağı'dır. Süleyman Evi, hem ismiyle hem de adanın yönetim merkezi olmak bakımından Süleyman peygamber ve onun krallığına bir göndermede bulunsa da buraya yüklenen misyon oldukça seküler ve yeniçağın kodlarına uygundur; çünkü burası daha çok bir bilim merkezidir. Nitekim bu misyon ile İngiltere'de 1660 yılında kurulan bilim merkezi Royal Society'nin de bir prototipi olarak değerlendirilmiştir.⁸⁶

Dini düşüncesinin daha iyi anlaşılmasında felsefi bilgi ve bakış açısının katkısı göz ardı edilemez. Hayatı, olayları anlama ve yorumlamayı zenginleştirmesi yönüyle felsefe her zaman insanların idrakini genişleten bir özelliğe sahip olmuştur. Fakat Bacon'ın doğrudan felsefe ile dini karşılaştırması, Tanrı'nın sözleri ile felsefenin ortaya koyduğu fikirler arasında karşılaştırma yapması, yani onları birbiriyle eşit seviyede ele alması, felsefeye bir üstünlük payesi verdiğini göstermektedir ki burada felsefe ile teorik felsefeden ziyade bilim fel-

⁸⁶ Durant Will, *Felsefenin Öyküsü*, çev. Ender Gürol (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 149.

sefesi ve tecrübeye dayanan bilgiyi kastettiğini hatırlamakta fayda var. Dolayısıyla o din ile felsefe arasında bir yerde durmaktadır fakat bu yer felsefenin tarafına daha yakındır.

Bacon din ile felsefeyi birbirinden ayırmış ve felsefeyi de dinin üstünde bir pozisyona yerleştirmiştir. Bu sonucu onun felsefenin dini duygu ve düşünceler üzerindeki etkisine dair sözlerinden çıkarmak mümkündür. Şöyle ki biraz felsefenin insanları ateizme götüreceğini, felsefede derinlik kazanmanın ise insanların zihnini dinin anlaşılmasına daha yetenekli kılacağını söylemiştir. Bu ifadelerden, dini hakkıyla anlayabilmenin felsefeyle mümkün olduğuna yönelik bir anlam çıkarılabilir. Dini felsefenin gerisinde düşündüğünün delili olarak ise Bacon'ın tabiat üzerindeki araştırmalarda son sebeplere başvurmaması, daha da ileri noktada bu sebepleri reddetmesine yönelik iddia gösterilebilir. İlk sebep ile son sebep kavramları konuya hangi boyuttan yaklaşıldığına göre değişmektedir. Örneğin klasik felsefede gerek Aristoteles ve sonrasında gerek İslam filozoflarında ilk sebep ile kastedilen Tanrı veya varlık âleminin ilk müsebbibidir. Modern felsefeyle birlikte özellikle bilim felsefesinde ise ilk sebep olarak duyu âlemindeki gözlem ve deneye konu olan sebepler anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Bacon son sebepleri reddederken varlık âlemindeki sebep sonuç ilişkisini önceleyerek bunları ilk sebep olarak düşünmüş; sebepleri veya sebepliliği dine referansla açıklamayı reddetmiştir.⁸⁷

Dini referansları reddetmesine bağlı olarak onun modern bir ateist olduğu yönünde ithamlar ve aşırı iddialarda da bulunulmuştur.⁸⁸ Bu iddiaların dayandığı en önemli gerekçelerden birinin *Denemeler*'de "Boş İnanç Üstüne" (*Superstitious*) adlı bölümde ateizmin din hakkında hiçbir şey bilmemekten veya batıl inançlara sahip olmaktan daha az zararlı olduğu-

⁸⁷ Özdemir, "(Sir) Francis Bacon ve Bilimsel Devrim Olgusu", 14.

⁸⁸ Joseph Agassi, *The Very Idea of Modern Science: Francis Bacon and Robert Boyle*, (London-New York: Springer, 2013), 12; Özdemir, "(Sir) Francis Bacon ve Bilimsel Devrim Olgusu", 14; Herzog, *A Religious Encyclopedia*, 190.

nu yazmış olmasıdır. Nitekim filozof bununla da kalmayarak boş inanç sahibi olmanın Tanrı'ya daha büyük bir saygısızlık olduğunu; yine toplumlara ve devletlere daha büyük zararlar verdiğini ileri sürmüştür.⁸⁹ Fakat elbette inançsız olmakla varlık âlemindeki hadiseleri açıklamada referans noktasını dünya ile sınırlamak birbirinden ayrı şeyler olmakla birlikte şu da bir gerçektir ki referans noktasını Tanrı'dan dünyaya indirgemesi filozofun dini düşüncesine dair bir bilgi de vermektedir. Ateist kelimesinin bilinen anlamında onu ateist olmakla suçlamak ve yazılarının genelinden hareketle böyle bir iddiada bulunmak doğru değildir. Ancak modern ateist vurgusuyla dinin etki ve gücünü sınırlandırması, laik bir dünya görüşünü savunması ve böylece Tanrı inancını ve dini duyguları gönüllere hapsedmiş olmasının kastedildiği düşünüldüğünde burada bir haklılık payı olduğu söylenebilir.

Eserlerinde İncil'e yaptığı atıflar veya imalardan inanç bakımından onun ateist olmadığı anlaşılmakla birlikte bu atıflara dayanarak onun inançlı biri olduğu sonucu da çıkarılamaz.⁹⁰ Nitekim Bacon, hem din-bilim hem de din-devlet arasındaki çatışmanın giderilerek bunlar arasında birliğin sağlanabilmesinin yolunun dini korumak için yapılan yanlış uygulamaları terk etmekten geçtiğine inanmıştır. Ona göre Hristiyan inancına mensup olanların ruhani ve dünyevi olmak üzere iki kılıcı vardır ve mecazi bir anlamı olan bu iki kılıç dinin yayılması ve korunması için kullanılır. Buna karşın Hz. Muhammed ve onun ümmetinin elinde üçüncü bir kılıç daha vardır ki bu dini yaymak amacıyla yapılan savaşlarda kullanılan gerçek kılıçtır. Kesinlikle ele alınmaması gereken bir kılıca işaret eden bu bakışın gerisinde İslam dininin savaşarak yaygınlık kazandığı ve aslında onun savaşı yani kan dökmeyi emreden bir din olduğuna yönelik önyargı vardır.⁹¹ Bu kılıcı tutmanın insanı kendi çocuğunu kurban etmeye

⁸⁹ Bacon, "Boş İnanç Üstüne", *Denemeler*, 77-78.

⁹⁰ White, *Peace Among ühe Willows*, 75.

⁹¹ Fowler (ed.), *Bacon's Novum Organum*, 48.

bile götürebileceğini söylerken Hanif dinlerin kurban ritüeline, İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etme teşebbüsüne de göndermede bulunur. Ona göre bu kurban inancı ve eylemi insanların tanrıtanımazlıklarını kuvvetlendirmektedir. Hz. Muhammed ve Müslümanlarla ilgili yaklaşımını dışarıda tutmak kaydıyla onun dine dair, daha doğrusu inananlara dair yaptığı bazı tespitlerde haklılık payı olduğu söylenebilir ki bu da daha çok Bacon'ın mensup olduğu dini inançla ilgili bir durumdur. Fakat "Vicdanların baskı altına alınmasını ve zorla yönetilmesini öğütleyenler aslında şahsi arzularını bu inancın altına saklar ve bunu kendi menfaatleri için isterler." diyerek Kilise'nin dini kendi menfaatleri için kullandığını ve insanlar üzerinde bir baskı unsuru haline getirdiğini de özellikle vurgular.⁹² Bu noktada Bacon'ın İslam dininin kılıç ve kanla yayıldığına dair haksız ithamını görenler şu yorumu yapmaktan geri kalamamıştır: Eğer Bacon'ın inandığı din, sömürge yoluyla yayılmaya ve Hz. Muhammed'in kan dökmesine karşı bir savunma ve karşı duruş göstermişse bile mensup olduğu devlet, İngiltere, kesinlikli yayılmacı ve sömürgeci bir karaktere sahiptir.⁹³ Eleştiriler kısmında üzerinde durulacak olan İslam ile ilgili bu önyargı ve haksız ithamı yaparken İngiltere'nin sömürüye dayalı yayılmacı politikalarını görmezlikten gelmesi de objektiflik iddiası, hakikati bulma amacı taşıyan bir bilim insanı için oldukça çelişkili bir durumdur.

Bacon Tanrı hakkında ona layık olmayan bir bilgiye sahip olmaktansa hiçbir şey bilmemenin çok daha iyi olduğu söylemiş, Tanrı hakkındaki doğru bilgiye ise Onun en büyük ve en önemli eylemi olan evrenin anlaşılması ile ulaşılabileceğine inanmıştır.⁹⁴ Bu sebeple de tanrıtanımazlık veya ateist düşüncenin sebeplerini yukarıda ifade edildiği üzere, kilise merkezinde aramıştır. Şöyle ki, o, doğaya başvurarak elde

⁹² Bacon, *Denemeler*, 16-17.

⁹³ White, *Peace Among the Willows*, 75.

⁹⁴ Nichol, *Francis Bacon*, 223.

edilen yeterli doğru bilginin insanları dinin etrafında topla-
yacağına inanır. Dolayısıyla, daha sonra Hume'un da yaptığı
gibi, dinin pratik açıdan faydalı bir fonksiyon üstlenebilece-
ği gerçeğinden hareket eder. Ancak bu konuda gerekli olan
yeterli ve doğru bilgi ise kilise ve mensuplarında bulunmaz
çünkü onlar insan aklını ikna etmek için doğanın işleyişine
de aykırı olan mucizelere başvururlar. Bacon mucizeleri do-
ğaya aykırı masallar olarak nitelendirerek bunun saçmalığı
ile ateistlerin evrenin yaratılışında bir üst aklın olmadığına
yönelik iddiaları arasındaki saçmalığın eşit olduğunu ifade
eder. Ona göre insanların Tanrı'ya inanmalarını sağlayan
tek hakikat doğada gördüğü birincil nedenlerdir.⁹⁵ Bu yüz-
den o Tanrı'yı her şeyden önce doğada arayacaktır.⁹⁶ Bunun
için doğanın araştırılması, bilinmeyen ve insanın sır olarak
inandığı veya bilgisinin sadece Tanrı katında olduğunu dü-
şündüğü bilgilere ulaşması doğanın gizeminin çözülmesiyle
mümkündür. Nitekim Bacon, insan ile Tanrı arasındaki ba-
ğın ve sevginin kuvvetlenmesinin bu tür bir bilgiyle mümkün
olacağını düşünmektedir. Doğayı araştırmak, Tanrı'nın ya-
ratmasındaki o planı anlamak insanı Tanrı'ya yaklaştıran bir
yoldur.⁹⁷ Doğanın bilgisinin insanı Tanrı'ya yaklaştıracığına
dair inancının gerisinde ise doğa ve ondaki işleyişin tama-
men Tanrı'nın iradesine bağlı olduğu düşüncesi yatmaktadır.
Doğa kendi kendine var olmadığına göre orada olan biten
her şeyde Tanrı'nın yaratmasının izleri vardır ve bu takdir-
de doğa bilmecesini çözmek ve o işleyişi öğrenmek, insanın
Tanrı'ya ulaşması ile sonlanacaktır.⁹⁸

Bacon'ın felsefede ilerlemeci teoloji de ise muhafazakâr
bir tutuma sahip olduğunu belirtmiştik. Böylesi bir tespit
onun epistemoloji ile teoloji arasında kurduğu ilişkiye dair
yaklaşımını da göstermektedir. Ona göre teolojik düşüncenin

⁹⁵ Bacon, *Denemeler*, 73-74.

⁹⁶ Fowler (ed.), *Bacon's Novum Organum*, 50.

⁹⁷ The New Atlantis Hust Edition, "The Collage of the Six Days Works" (Erişim 3 Temmuz 2021).

⁹⁸ McKnight, *The Religious Foundations*, 93.

gelişmesi ve daha iyi anlaşılması epistemoloji ile mümkün olduğu için filozofun teolojide muhafazakâr bir tavrı benimsemiş olması doğaldır. Doğa felsefesi üzerine yoğunlaştığı için doğada olup biten her şeyin teolojik değil doğanın kendi iç kanunlarıyla açıklanması gerektiğini düşünmüştür ki felsefe Tanrı'nın yaratmasını anlamayı kolaylaştırırken ilahiyat alanı sadece Tanrı'nın sözlerinden ibarettir; dolayısıyla ilahiyat dünyayı anlama ve açıklama konusunda bir bilgiye sahip değildir. Tanrı'ya ait sözler dünyayı doğru bir şekilde anlamak için sadece önyargılardan ibarettir veya onları besler. Bu durumdan yani bir ortodox olarak Hristiyanlığa inanmanın bir dizi paradokslar içerdiğine çünkü Hristiyan inancının kendisinde çelişkiler olduğuna yönelik düşüncesinden⁹⁹ hareketle Alman filozof Joachim Ritter (öl. 1974) Bacon'ın inançlı bir kişi olup olmadığı hususunda şüpheler bulunduğunu ileri sürer. John Hunt ise Ritter'e ait bu ifadenin asılsız olduğunu söyleyerek Bacon'ın inançlı bir Hristiyan olduğunu adeta kanıtlamaya çalışır. Hunt'a göre laik bir anlayışın temsilcisi olarak Bacon'ın yaptığı şey inanç alanı ile felsefe ve bilgi alanını birbirinden ayırmaktır. Çünkü tabiatta görünen sebeplilik zinciri iken kutsal kitaplar kaynağa dikkat çekerler; yani tabiatta gördüğümüz incelediğimiz şey onun işleyişindeki sebep-sonuç ilişkisine dair iken kutsal kitaplar bütün var olanların ve bu varlık âlemindeki işleyişin kaynağına veya ilk sebebine dair anlatılar ihtiva ederler. Bu sebeple tabiatın işleyişini anlamak için kutsal kitaplara veya inanca başvurmak doğru ve güvenilir değildir. Fakat Bacon'ın bu yaklaşımı onun dini tamamen reddettiği anlamına gelmemektedir,¹⁰⁰ diyerek Hunt onun dinsiz veya ateist olduğuna yönelik suçlamaları bertaraf etmeye çalışır. Bununla birlikte Bacon bir ateist olarak suçlanmaktan kurtulamamış ve hatta bir adım daha ileri gidilerek onun kripto ateist olduğundan söz edilmiştir.

⁹⁹ Bacon, *The Works of Francis Bacon* (London: Printed for M. Jones, Paternoster-Row, 1815), 225-231.

¹⁰⁰ Hunt, *Religious Thought in England*, 96-97.

Bu suçlamayı reddedercesine Bacon tek bir Tanrı'nın varlığını kabul etmeyenlerin inkar ifade eden sözlerinin gerçek bir inanç değil sadece dudaklarından dökülen bir yalan olduğuna inanır. Buna göre, insanlar bazı faydalar elde etmek için bir Tanrı'nın varlığını reddeder. Nitekim Epiküros'un, kutsal varlıkları kabul ettiğine ancak şöhret kazanmak için onları dünyanın işleyişinin dışında tuttuğuna dair iddia sahiplerini yanıltlayan Epiküros'un şu sözüne başvurur: "Avamın tanrılarını reddetmek değil, tanrıları avamın görüşleriyle değerlendirmek dinsizliktir." Bu sözün kutsal ve saygıyı hak ettiğini belirtirken Epiküros aslında tanrıların varlığını inkar etmemiş, tabiatın ve içindekilerin kutsal bir varlık tarafından idare edildiklerine karşı çıkmıştır. Dolayısıyla filozof, Tanrı inancının sezgisel olarak insanda varlığına inanmıştır. Bu inancına da farklı isimler vermiş olsalar bile paganların dahi çeşitli tanrılara inanmalarını delil getirmiştir.¹⁰¹ Nitekim Hunt da ilerleyen satırlarda Bacon'ın final sebeplerin tabiatın açıklanmasında kullanılmasının yanlış olduğuna dair bir düşünce taşıdığı, teistik argümanlara karşı çıktığı doğrudur, fakat bunların hiçbirisi onun dini reddettiğini göstermediği gibi dine dair söz söylediği anlamına da gelmez, der. Bu düşünceleri ile fiziksel dünyanın açıklanmasının veya anlaşılmasının yine fiziksel dünya içinde kalarak mümkün olduğunu söylemek istemiştir, diyerek Bacon'ın bilimsel tavrı ile dini tavrının birbirinden ayrı olduğuna dikkat çeker.¹⁰²

Fakat filozofun ütopyasında önemli bir işlevsahip olarak tasarlanan Süleyman Evi, daha önce belirtildiği üzere hem bir tapınak hem de bir bilim merkezidir. Bu tapınak her ne kadar bir insan için, bir insanın izzet-i nefsi ve büyüklüğünü öne çıkarırcasına, inşa edilmiş olsa da kutsal bir anlam yüklüdür ve İncil'de Yaratılış 11. ayette anlatılan Babil şehir ve kulesini çağrıştırmaktadır. Bacon'ın bu şekilde dine ve İncil'e yapmış

¹⁰¹ Bacon, *Denemeler*, 74-75.

¹⁰² Hunt, *Religious Thought in England*, 97.

olduğu sembolik göndermeler de onun dini inanç bakımından duruşunu göstermektedir. Bu sebeple tanrıtanımazlığa ciddi bir anlam da yüklememiştir. Fakat bütün bu dini referanslara rağmen Bacon'ın son noktada geldiği düşünce bilimsel bilginin önemi ve daha fazla gerekli olduğudur. O, insanoğlu için daha faydalı bilgilerin kaynağı olması sebebiyle tabiatın araştırılmasına öncelik verir ve kutsal olanla bilgiyi yer değiştirerek Tanrı'nın mabedini bir anlamda yıkmış olur.¹⁰³ Bununla alakalı olarak denilebilir ki Hıristiyanlığın önemli bir motive edici güç olduğunu dışlayan tavrı onda daha baskındır. O, inançlı bir insandır, Hıristiyanlığa belli derecede değer vermektedir, ancak bu modern dönemin seküler din anlayışlarında olduğu gibi hayatın merkezinde olan bir iman değildir. Dolayısıyla kutsal metinlere karşı yaklaşımı ile geçmişe ait metinlere yaklaşımı arasında bir fark göze çarpmaz. Kripto ateist olduğu yönündeki ithamlarla birlikte onun inanç konusunda iki yüzlü bir tavır içinde olduğu da ifade edilmiştir. Bu iki yüzlülüğün sebebi ise, büyük ihtimalle, tarihte birçok düşünürün, bilim insanının başına gelen kâfirlikle suçlanma korkusudur. Gerçekte onun dini tutumuyla ilgili iki farklı görüşün olduğu görülmektedir. Kimileri kripto ateist olmakla suçlarken kimileri onu din filozofu olarak nitelendirmiştir. Bununla birlikte eserlerinde dinsizlik veya dinin değerini düşürücü açık ifadelerle rastlanmadığı için dine karşı yazılmış kitapların esin kaynağı olduğu da söylenemez.¹⁰⁴ Fakat belki de din konusundaki bu çift taraflı duruşu sebebiyle o Papa'nın "insanoğlunun en akıllı ve en parlak fakat bir o kadar da en acımasız kişisi olduğu"na dair ithamına maruz kalmıştır.¹⁰⁵

¹⁰³ McKnight, *The Religious Foundations*, 93.

¹⁰⁴ Nichol, *Francis Bacon*, 223-224.

¹⁰⁵ Archibald Alexander, "Francis Bacon", *A Religious Encyclopedia: Or Dictionary of Biblical, Historical, Doctrinal, and Practical Theology*, ed. Philip Schaff (Toronto - New York - London: Funk&Wagnalls Company, 1882), 1/190. Bu ifadeleri kullanan kişilerin Papa'nın Gregory XV veya Urban VIII olduğunu varsaymaktayız. Sebebi ise Gregory XV 1621'de Urban VIII ise 1625 tarihinde papa seçilmişlerdir.

Buna karşın Bacon, kendisi hakkında ileri sürülen din konusunda ikiyüzlü bir tavır sergilediğine yönelik suçlamayı tanrıtanımazlara yöneltmiştir. Düşünür, gerçeklikten uzak bir inanç ve ikiyüzlülük olarak kabul ettiği tanrıtanımazlığın sebepleri arasında şunlar olduğunu söyler: Birinci sebep, dini düşüncedeki ayrılıklardır ki bu ayrılıkların insanlar arasında da bölünmelere yol açtığına inanır. İkinci sebep, din adamlarının söz ve davranışlarındaki yanlışlardır. Dini temsil ettiğini ileri süren kişilerin yaptığı yanlış ve tutarsız eylemler de insanları tanrı inancından uzaklaştırmaktadır. Üçüncü sebep ise, kutsal olan şeyleri küçümseme, onlara karşı lakayt ve ciddiyetsiz bir tavır içinde olmaktır. Bu davranış, pek çok insanın nazarında dinin ciddiyetinin ve saygınlığının yok olmasına yol açar. Bu ilkeye örnek olarak Bacon'ın çağdaşı olan ve aralarında samimi bir ilişkinin olduğu Shakespeare'i (öl. 1616) verebiliriz.¹⁰⁶ Eserlerinin faydası ve verdiği dersleri yadsınamaksızın onun oyunlarında ve şiirlerinde öne çıkardığı insanı hayvanlarla kıyaslaması,¹⁰⁷ insanın sahip olduğu

Bu tarihlerden hareket edilirse Bacon hakkındaki eleştirilerin sahibinin bu iki isim olması kuvvetle muhtemeldir. Bu ikisinden önce Paul V 1605 yılında görev yapmıştı; ancak Bacon'ın Kral I. James döneminde ve özellikle rüşvet almakla suçlandığı ve emekli olduğu 1621 tarihinden sonra eser yazmaya ağırlık verildiği düşünülürse ilk iki isimden birinin Bacon hakkında metinde geçen sözleri söylediği ileri sürülebilir. Papalar ve görev tarihlerinin kronolojik bilgisi için bkz. Thomas Vowler Short, *The History of the Church of England to the Revolution, 1688*, New York: Stanfords And Swords, 1847.

¹⁰⁶ Shakespeare'in *Fırtına* isimli ütopyası *New Atlantis*'ten on beş yıl önce yazılmış ve fakat basılması 1627 tarihine kalmıştır. *New Atlantis* ve diğer ütopyalar gibi bir adada geçen roman hakkında bilgi için bkz. Kerem Karaboğa, "Shakespeare'in Ütopyasında Siyaset ve Toplumsal Düzen -Fırtına'nın Düşündürdükleri", *Sosyoloji Dergisi*, 18 (2009/1), 25-42. Ayrıca komplo teorilerine yer verilen ve Bacon'ın *New Atlantis*'inin konuşulduğu bir televizyon programında tarihte yaşamış Shakespeare diye bir şahıs olmadığı; bu karakterin Bacon tarafından yaratıldığı iddia edilmiştir. Buna göre Bacon, Kral I. James'e ait İncil'in İngilizceye ilk tercümesinde geçen bazı atıfları bir araya getirerek hayali bir insan yaratmıştır. Nitekim Shakespeare'e ait bazı eserlerin Bacon tarafından yazıldığına yönelik güçlü kanaat de bunu destekleyici mahiyette okunabilir. Bkz. Tv24, "Ertan Özyiğit-Beyza Hakan ile Kayıtdışı", *Youtube* (29.09.2018), 1.35.55-1.36.42. <https://www.youtube.com/watch?v=YdxbhX92HeA&list=PL0DFttJx9ndShaTgR-ZaOrLrkIMQVmosUE&index=136>. (Erişim 25. 07. 2021).

¹⁰⁷ Shakespeare *Fırtına*, çev. Bülent Bozkurt (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), 32. Kutsal şeyleri küçümseyici bir üslup olarak eserden şu alıntı gösterilebilir: "(Cadı) Kadının yavrulayıp burada bıraktığı, Benekli köpek eniğine benzer, Cadıdan doğma oğlan dışında, insan biçimiyle onurlanmış yaratık yoktu."

değeri düşürücü bir üslup kullanması¹⁰⁸ ve kutsal olana dair hakarete varan sözleri¹⁰⁹ de tanrıtanımazlığı kuvvetlendiren unsurlardan biridir. Şüphesiz dinin emirlerini doğru anlama, anlatma ve herkese ulaşmasından birinci derecede sorumlu olan ve Hristiyanlık açısından düşünülünce dini kendi tekeline alan bir kurum ve mensuplarının ateizmin yayılmasından öncelikle mes'ul tutulması çok doğru ve yerinde bir yaklaşımdır.

Bacon'ın tanrıtanımazlığın sebepleri arasında son olarak ileri sürdüğü ve insan psikolojisiyle inanma duygusu arasındaki ilişkiyi de gösteren sebep, insanların refah seviyesinin artmasıdır. Yoksunluk ve acizlik hislerinin yoğun olduğu zamanlarda insanların dine daha çok meylettiklerini söyler ki aynı yaklaşımı Marks'ta da buluyoruz: Marks dinin insanları içinde bulundukları kötü şartları kabul etmeleri yönünde bir duyguya mahkûm ettiğini ve böylece aciz insanların acziyetini pekiştirdiğini iddia etmişti. Ancak Bacon dinle ilgili bu yorumunu daha çok bir eleştiri olarak dile getirir. Nitekim insana asaletini veren asıl unsurun Tanrı inancı olduğunu, bu inançtan mahrum olanların aşağılık bir varlık olacaklarını bunun da insanın insani vasıflarına zarar vereceğini vurgulamaktan da geri durmaz.¹¹⁰

Bacon, görünen şeylerin arkasında görünmeyenlere ulaşmak için çabalar ki Tanrı'nın doğayı yaratmasındaki şifreleri çözmekten, doğayı bilmekten kastettiği şey işte bu görünmeyen sebepleri keşfetmektir. Eğer bu görünmeyen sebeplere ulaşabilirse hem doğanın yapısı ve işleyişini yani sırlarını çözmüş olacak hem de böylece Tanrı'yı daha iyi anlayacaktı. Bu anlayışı sebebiyle onun tam bir realist ve rasyonalist olmadığı, bununla birlikte evrendeki kehanet ve sırları arayıp bulmaya yönelik bir düşünce ve çaba içinde olduğu da ileri sürülmüştür. Ama bu görünmeyen sebepleri bulmak için

¹⁰⁸ Shakespeare, *Firtına*, 88-89.

¹⁰⁹ William John Birch, *An Inquiry into the Philosophy and Religion of Shakespeare* (London: C. Mitchell, Red Lion Court, Fleet Street, 1848), 7.

¹¹⁰ Bacon, *Denemeler*, 75-76, 78.

hareket noktası görünenler âlemi ve fiziksel dünya olmuştur. Bu sebeple de dinin sırlarla dolu hakikatlerini bir tarafa bırakarak sadece fiziki varlığı olan şeylerin gerçekliğine inandı.¹¹¹ Bacon'ın din ve Tanrı ile ilgili düşünceleri yukarıda açıklandı ve bu düşünceler inanan bir kişi olduğunu bizlere gösterdi. Ama fenemonler ile bazı sırlara sahip olduğunu düşündüğü dini öğretiler arasında kalarak felsefesinin merkezine fiziki dünyayı alması, numenleri fenomenlerde araması sebebiyle son derece seküler bir dini inancı benimsediği görülmektedir.

New Atlantis'de geçen Bensalem'in vaad edilmiş kutsal bir toprak üzerine kurulduğu ile ilgili ifadeler, İncil'in ilgili pasajlarına göndermeler yapıldığını dolayısıyla Bacon'ın eserinde bir anlamda İncil'i de kaynak olarak kullandığını göstermektedir. Bu şu anlama gelmektedir ki Bacon dini hayatın ve düşüncenin merkezinden kenara itmiş olsa da onun sözlerine kulak vermekten de tamamen uzaklaşmamıştır. Bunu yapmaktaki amacı ister görüşlerini dini referanslarla güçlendirmek ve kabul ettirmek olsun isterse dini bir samimiyetin sonucu olsun bu durum dini düşünceden uzak kalınamayacağına bir ifadesidir. Bunun yanında politik ve ahlâki bir zemini olan bir başka yorum daha yapılabilir ki o da kutsal kitaba yapılan atıfların amacı, refah ve zenginliğin olduğu bir ülkenin bu imkânlarından yararlanmayı mümkün kılan politik bir düzen kurmak ve bunu temellendirmek olduğu da iddia edilebilir. Böyle bir düzen, halkın kutsal duygularını dünyevi hazlarla birleştirerek yalancı bir cennet hayatının yaşanmasına hizmet eder. Nitekim Bensalem ülkesi, hem bütün dinler için kutsal bir yönü olan Kudüs'ü çağrıştırmakta hem de orada insanlar dünyevi bütün arzu ve zevklerine ulaşabilmektedirler.¹¹²

Özellikle din gibi spekülasyona açık alanlarda birbirinden farklı görüşler, iddialar ileri sürülmesinin yansımalarından birisini de Bacon'ın dini tercihi ile ilgili farklı açıklama-

¹¹¹ Nichol, *Francis Bacon*, 101-102.

¹¹² White, *Peace Among the Willows*, 107.

larda görmek mümkündür. Bize göre Bacon'ın kişisel din tercihi ile ilgili Matthews'ın dile getirdiği görüş veya değerlendirme oldukça makul ve doğru gözükmektedir. Matthews'e göre Bacon'ın bir ateist veya Hristiyanlıkla arası açık bir deist olduğuna dair iddialar, daha sonra gelen nesillerin kendi ilgi ve tercihlerine göre yapılmış tanımlamalardır. Bu tür iddia ve tanımlara ise daha çok Aydınlanma sonrasında rastlanılmaktadır.¹¹³ Kesin olan şudur ki din ile bilimin arasını kesin olarak ayırarak seküler bir dünya görüşünün yerleşmesinde büyük bir rolü vardır. Fakat kendisi seküler bir çağda yaşamadığı için düşüncesi ve zihinsel kodları üzerinde Hristiyanlığın önemli bir etkisi olduğu söylenebilir ki bunu da *New Atlantis*'teki dine yapılan referanslardan anlamak mümkündür.

Bacon'ın bilginin kaynağına dair düşüncesini merkeze alarak dile getirdiği dinle ilgili genel yaklaşımı, bilimsel bilgiye dair görüşleri ve felsefesinin merkezindeki fikirden hareketle şu açıklıkla ileri sürülebilir ki filozof din ile bilim, inanç ile akıl arasında çok keskin bir ayırım yapmış ve her ikisinin de sınırlarını birbirine temas etmeyecek biçimde ayırmıştır.¹¹⁴ Yukarıda ifade edildiği üzere Tannı'nın fiillerinin yansıdığı tabii olaylar ile kutsal metinlerdeki sözler arasında yapılan ayırım, aynı zamanda, akıl inanç ayırımı olarak da okunmalıdır. Çünkü sözü temsil eden kutsal metinlerde yazılanlar ile aklın çelişme ihtimali vardır. Bu çelişmeyi ve akıl-inanç arasındaki ayrılığı göstermesi bakımından verilen İbrahim peygamber ve eşi Sâre'ye dair örnek de ilginçtir: İbrahim peygamberin inancının gerçek bir inanç olduğu belirtilirken eşi Sâre'nin meleklerin İbrahim peygamber ve kendisine İshak peygamberi müjdelemeleri karşısında gülmesi¹¹⁵ aklın vah-

¹¹³ Steven Matthews, *Theology and Science in the Thought of Francis Bacon* (New York: Routledge, 2018), 2 (Preface).

¹¹⁴ Fowler, *Bacon's Novum Organum*, 53.

¹¹⁵ Bu olay Tevrat'ta geçmektedir. Tekvin 18:12-15 ayetlerinde anlatıldığına göre, üç melek İbrâhim'i çadırında ziyaret eder ve Sâre'nin bir çocuğu olacağını müjdelerler. Bunu duyan seksen dokuz yaşındaki Sâre, "İhtiyar olduktan sonra bana sevinç olur mu? Efendim de kocamıştır" diyerek içinden güler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "Sâre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29.04.2021). Burada Sâre'nin tavrı, biyolojik gerçekleri bilen aklın bu gerçeklere aykırı bir söz karşısındaki tepkisini göstermektedir. Tıbbın

ye gösterdiği bir tepki olarak yorumlanmıştır. Çünkü gerçek iman, Tanrı'nın sözleri akıl tarafından kuşkuyla karşılanırsa da karşılanmasa da o sözün hakikatini kabul etmeyi gerektirir.¹¹⁶ İfade edildiği biçimiyle akıl ile inanç arasındaki ayırım modern düşüncenin en önemli özelliğidir ki, bilindiği üzere, zaten modern düşünceyi ortaya çıkaran temel etken dinin gelişme ve değişmeye engel olduğu ve onun bağlarından kurtulmak gerektiği düşüncesi idi. Bu düşüncenin sebep olduğu ve günümüze kadar gelen en önemli tartışma konusu ise bilim din karşıtlığı veya uyumu meselesidir. Her iki önermeyi de doğrulayacak ve yanlışlayacak argümanlar olmakla birlikte bilimin ortaya çıktığı ve sırtını dayadığı ana fikrin ne olduğu üzerinde yoğunlaşmak uyum damarının mı yoksa karşıtlık damarının mı esas olduğu konusunda önemli bir ipucu vermektedir.

Özgürlük Düşüncesi

Her ne kadar krallık kavramı özgürlüğü sınırlayan ve hatta ortadan kaldıran bir anlam ihtiva etse de yeni bilimin sağladığı güç istediğini yapabilmesi için insana daha geniş bir özgürlük alanı açmış; insan elde ettiği güç ile doğaya ve gücü yettiği varlık alanına hükmetme özgürlüğünü elde etmiştir. Fakat paradoksal bir biçimde insanın sahip olduğu güç doğaya hâkim olma anlamında ona krallık yolunu açmış ise de aslında özgürlüğün belirli bir merkezde veya ellerde toplanmasını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla yaşayan her bir insanın bilgiye ulaşması ve bilgiyi kullanması söz konusu olamayacağına göre bilgi kimin elinde ise güç de onun elinde olmuş ve böylece gerçekten özgür olan da gücü elinde bulunduranlar olmuştur. Böylece Bacon'da bilginin sağladığı güç

oldukça ilerlemiş olduğu bir dönemde bile seksenli yaşlardaki bir kadının hamile kalabilmesi insan biyolojisinin ve tıbbın gerçekleriyle uyuşmadığı için akla da makul gelmemektedir. Dolayısıyla metinde İbrahim peygamberin eşine meleklerin bildirdiği hamile kalacağına dair müjde akıl tarafından reddedildiği için ciddiye alınmamış ve kinayeli bir tepki verilmiştir. Akıl-din-mucize ilişkisine dair modern düşüncenin yaklaşımı açısından güzel bir örnektir.

¹¹⁶ Hunt, *Religious Thought in England*, 98.

ve özgürlük aslında özgürlüğün tekelleşmesini de beraberinde getirmiştir ki onu tekelinde tutan insan da kral olmuştur.

Bacon özgürlük kavramının bireyin her türlü isteğini yapıp yapmama hususunda bir seçme hakkı veya imkânına sahip olmak anlamına geldiğini düşünür. Ona göre bir insan herhangi bir dini seçme özgürlüğü kadar o dini reddetme özgürlüğüne de sahipse bu takdirde özgürlükten söz edilebilir; doğruyu yapma özgürlüğü yanlış yapma özgürlüğünü de beraberinde getirir. Bacon'ı bu anlayışa götüren Kilisenin özgürlük anlayışıdır. Çünkü Kilisenin anlayışında bu iki tavır ve eylemin birbirinden ayrı tanımlanmasının yol açacağı dini reddetme özgürlüğüne veya yanlış yapma özgürlüğüne hiçbir zaman fırsat verilmemiştir. Bunun sebebi, her ikisinin birbirini doğurduğu veya birini kabul etmenin diğerini de kabul etmek anlamına geldiği benimsenirse dinden çıkma, dini reddetme özgürlüğü de zımnen kabul edilmiş, böyle bir hakkın varlığına onay verilmiş olacaktır ki bu Kilisenin genel ilkelere aykırı olduğu için bu tür bir özgürlüğe hiç kapı açmamıştır. Ancak Kilise'nin benimsediği tavır ve bu tavra götüren düşünce günlük hayattaki hadiselerle uygun düşmemektedir; çünkü insanlar bir şey yapmayı tercih ettikleri kadar yapmayı da tercih edebilmektedirler. Dolayısıyla Bacon'a göre bir insanın din özgürlüğü dinsizlik özgürlüğünü de ihtiva etmektedir; aksi yöndeki düşünce ise saçmalıktan başka bir şey değildir. Bu yaklaşımı ile o özgürlük kavramının yaygın kullanımını, insanların istediklerini yapıp yapmama konusunda tek yetkinliğin veya otoritenin kendileri oldukları yönündeki anlamı tercih etmiş olmaktadır.¹¹⁷

Din özgürlüğü konusunda kilisenin benimsediği kabule yapmış olduğu bu itirazdan hareketle insan krallığının ilan edilmesine giden süreçte Hristiyanlığın inanç esaslarının onda olumsuz bir etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin asli günah inancına ve Adem ile Havva'nın

¹¹⁷ Bacon, *Bacon's Essays, With Annotations By R. Whately*, (London: Longman, Green, Logman, Roberts&Green, 1864), 58.

günahının nesiller boyu kıyamete kadar devam ettiğine dair kabule bağlı olarak Kilise karşısında hep suçlu konumundaki insan anlayışı, modern filozoflar tarafından tatmin edici bulunmamış; günahkar ve günahı sebebiyle boynu eğik insan yerine bilgi sahibi olan ve bu bilgisiyle krallar gibi dimdik duran ve çevreye egemen olan bir varlığın yaşaması arzu edilmiştir.¹¹⁸ Hristiyanlığın temel öğretilerinden olan bu ve diğer inanç esasları tam da Bacon'ın ileri sürdüğü zihin putları içine girmektedir. Bu putların bütün insanlarda ortak olan ve doğuştan gelen tabii bir tarafı olduğu gibi zaman içerisinde kazanılan ve bireysel özellik gösterenleri de vardır. Dolayısıyla Bacon'a göre çok fazla tuzaklar barındıran bu putların reddedilmesi, onlardan uzaklaşılması ve böylece aklın onlardan tamamen temizlenerek özgürleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü insanın krallığına giden tek yol aklın özgürlüğünden ya da geçmişten getirdiği yüklerinden kurtulmakla açılacak ve böylece bilimsel düşüncenin rehberliğinde gerçekleştirilen aklın din ve gelenek kaynaklı bilgilerden temizlenmesi ile insan krallığına giriş mümkün hale gelecektir.¹¹⁹

Yine insanın yeryüzünde krallığını ilan etmesinde geçmişin ve geleneğin tüm bağ ve otoritelerinden kurtularak özgürleşmesinin etkisi de göz ardı edilmemelidir. Özgürlük insanoğlunun bu dünyada vazgeçemeyeceği en önemli haklardan biridir. Daha fazla özgürlüğü tatmadan veya gerçek özgürlüğün ne olduğunu bilmeden özgür varlıklarmışız gibi yaşamaya devam edebiliriz. Fakat bilginin getirdiği özgüvenle kendisine çizilen tanımlar doğrultusunda özgürlüğünün peşinden giden insanoğlu farkında olmadan bir başka esarete düşmüştür aslında. Bu esaretin iki biçimi vardır: Birincisi özgürlüğün tanımıyla ilgili olup bu tanımın doğurduğu bir esir oluşturmaktadır. Özgürlük hakkında yapılan tanımlara bağlı olarak oluşturulan, oluşturulmak istenen düzen veya sistem acaba insana tam bir özgürlük sağlamakta mı yoksa belirlenen bir

¹¹⁸ Zagorin, *Francis Bacon*, 45-47.

¹¹⁹ Bacon, *The New Organon*, 56.

tanım dairesi içinde sınırları belli bir özgürlük alanı mı açılmaktadır? İnsanlar özgür olduğunu söylerken özgürlüğün ne demek olduğu ve ne kadar özgür oldukları, bu özgürlüğün kim veya kimler tarafından verildiği, bize çizilen daire ile sınırlı olan özgür eylemlerimizin hizmet ettiği başka amaçların olup olmadığı gibi soruların da özgürlükle birlikte ele alınması gerekir. Günümüzde medyada siyasi, sosyal, ekonomik, ahlâki alanda yapılan tartışmaları ve dünya devletlerinin uygulamalarını gördüğümüz zaman gerçekte hiç de özgür varlıklar olmadığımızı, özgür olarak yaşamadığınızı fark edebiliriz. Yok eğer böyle bir farkındalık seviyesine çıkamaz isek özgür olduğunu zanneden ve özgürmüş gibi yaşayan bir varlık oluruz yani sanal bir özgürlük içinde yaşamaya devam ederiz.

İkinci husus, özgür varlık olduğumuz düşüncesinin kendisine esir olmaktır. Yani insan her ne kadar özgürlüğünün sınırlarını kendi belirlemese de özgür olduğu düşüncesinin verdiği yalancı güven duygusu ile yaşamını sürdürmektedir. O, sahip olduğu ve olmadığı her şeyin aslında kendi gücü dahilinde olduğunu zannetmekte ve asılsız bir güç ve yetkinin sahibi olduğunu düşünmektedir. İşte sahip olmadığı bir şeyin sahibi olduğu inancı ile birilerinin belirlediği ve istediği kadar özgür olabildiğinin farkında olamayış, gerçeği göremeyiş özgür bir varlık olduğu düşüncesinin içine hapsolmakla ilgilidir. Ülkelerin bile tam manasıyla özgürlüğünden söz edemediğimiz bir dünyada insanın özgürlüğünden ne kadar bahsedilebilir ki? Ya da Sartre'nin (öl. 1980) yaklaşımında olduğu gibi özgür olup olmamayı seçemeyişimiz yönüyle özgürlüğün mahkumuyuz. Bu ise kendi özgürlüğü üzerinde dahi karar verici ve güç sahibi olmayan insanın krallığı hakkında konuşmanın imkânını da tartışmalı hale getiriyor. Sartre'nin insanın varoluşunu gerçekleştirirken özgürlüğün de onun zorunlu bir parçası olarak ortaya çıktığına yönelik yorumunu bir tarafa bırakırsak insanın özgürlüğün sınır ve biçimini belirleme üzerindeki yetkisizliğini krallığıyla na-

sıl bir araya getirebiliriz? Bu soruya verilebilecek ilk cevap, diğer insanların özgürlüğünü tayin eden kişi veya kişilerin krallık koltuğuna oturduğu şeklinde olabilir.

Tam da bu noktada Bacon insanoğlunun üç şeyin hizmetçisi olduğunu söyler. İlk hizmet ettiği şey devlet veya hükümdar gibi egemen bir güçtür; ikincisi şan-şöhrettir; üçüncüsü ise meşgul olduğu iştir. Bu sebeple insanın tam bir özgürlüğünden, her türlü eyleminin karar vericisi olduğundan söz etmek zordur. Onun bu hizmet ettiği alanlar bakımından ne hem-cinsleri, ne eylemleri ne de zamanını kullanma hususunda özgür olduğu söylenemez. Özgürlük ile güç arasında ters bir ilişki kuran Bacon'a göre, güç artarken özgürlük azalmaktadır. İnsanoğlu gücü ele geçirme peşinde koşarken özgürlüğünü kaybetmektedir. Gerçekten de güç sahibi olmak insanı sınırlandıran, eylemlerini kısıtlayan bir durumdur; hem gücün gerektirdiği gibi davranmak bakımından hem de sahip olunan gücü korumak bakımından insan istediği gibi davranamaz. Buna bağlı olarak başkaları üzerinde egemenlik kurma gücümüz artarken diğer tarafta kendi duygu ve düşüncelerimiz üzerindeki hâkimiyet gücümüz azalmaktadır. Gücü elimizde tutma ve onun hâkimiyet alanını genişletme arzu ve hırsına kapılırız ve böylece gücümüz bizi esir alır; kendi isteklerini yapma yönünde bir özgürlük değil başkalarını kontrol altında tutma güdü ve isteği yönünde bir özgürlük daha doğru bir ifadeyle özgür olamayış ile karşı karşıya kalırız. Elde edilen büyük fırsatlar ise bir anlamda insanı kendisine yabancılaştırır.¹²⁰

Özgürlük bilim kadar değerli paha biçilemez bir olgudur. Buna bağlı olarak Bacon da hakikat, adalet ve özgürlüğü dünyevi faydalardan üstün tutmuştur ki insanı krallığa götüren süreç de onun dini, ahlâki, siyasi her türlü bağdan özgürleşmesi ve aklı ile hakikati bulacağına olan inancı ile başlamıştır.¹²¹

¹²⁰ Bacon, *Bacon's Essays*, 116.

¹²¹ Foard, *The Life And Correspondence Of Francis Bacon*, 116.

BÖLÜM II

TANRI KRALLIĞI'NDAN İNSANIN KRALLIĞI'NA

Bacon, *The New Organon* isimli eserinin ilk kitabı veya bölümü olan "Özlü Sözler"e (*Aphorisms*) "Tabiatın Yorumu veya İnsan Krallığı Hakkında" başlığı ile başlar. Bu başlık onun yeni bilim anlayışı ve yöntemine işaret ettiği gibi doğa üzerinde yoğunlaşmasının asıl sebebini de gözler önüne sermektedir. Filozof bu başlık ile tabiatın yeni bir gözle yorumlanması insanın kendi krallığını kurmasına giden yol için elzemdir, fikrini okuyucuya vermektedir. Yine yayımlanmamış yazılarından oluşan *The Masculine Birth of Time*'ın alt başlığı şu şekildedir: "*The Great Instauration of the Dominion of Man over the Universe*" yani "Evren üzerinde İnsanın Egemenliğinin Büyük Yeniliği". Bu başlık da dini, politik ve ahlâki anlamlar içermekte olup ve aslında yine onun düşüncesini ve gerçekleştirmeyi arzuladığı her şeyi büyük ölçüde ifade etmektedir. Bununla birlikte ana başlık oldukça tartışmalı bir başka anlama da sembolik olarak dikkat çekmektedir ki bu anlam da "masculine" kavramıyla ilgilidir. "Bacon'a Yöneltilen Eleştiriler" başlığı altında daha detaylı ele alacağımız bu kavramı üst başlık olarak tercih etmesi ile onun erkek eliyle gerçekleştirilecek bir yenilenme ve üretkenlik vurgusu yaptığı iddia edilebilir.¹ Çünkü doğa dişiliği temsil etmektedir ve doğaya hâkim olma aslında kadına hâkim olmaya bir çağrıdır. Dolayısıyla kurulacak yeni dünyanın kralının bir erkek

¹ McKnight, *The Religious Foundations*, 104.

olması istenmektedir; çünkü erkek cinsi hem fiziksel gücü hem de insan soyunun devamı ve çoğalmasının kaynağını temsil ediyor gözükmektedir. Bu erkek egemenliğine vurgu yapan anlayışı ile Bacon'ın pratik hayattan görünürlüğünü silmeye çalıştığı dini düşünce ve tavrı devam ettirdiği söylenebilir; çünkü genel olarak dini düşüncelerde niteliği, derecesi, biçimi farklı olmakla birlikte erkek egemenliğinin varlığı bir gerçektir.

Aksini düşünenler varsa da² Bacon'ı insan krallığı fikrine götüren temel düşüncenin geçmiş dönemlerdeki düşünce ve tavrı olduğu açıktır. Sıklıkla filozofu modern çağın müjdecisi veya başlatıcısı olarak öne çıkaran tanımlarda onun geleneksel teoloji ve felsefeyi reddedip yeni bilim ve metodu geliştiren kişi olduğuna vurgu yapılmaktadır.³ Ayrıca *New Atlantis*'te geçen Süleyman Evi'nin temsil ettiği anlam ile Bacon'ın insana yüklediği anlam arasındaki benzerlikten hareketle onun geleneksel teoloji ve felsefenin güç ve değerini büyük oranda kıran bir isim olması dolayısıyla modernist bir kişi olduğuna dikkat çekilmektedir. Nitekim *New Atlantis* ile *The Great Instauration* isimli eserlerinden hareketle filozof hakkında şöyle bir değerlendirme yapılmıştır:⁴

Machiavelli, Hobbes ve Descartes ile birlikte Francis Bacon'da modern düşüncenin kurucularından biriydi. Bu kurucular tabiat hakkında yeni bir bilim ile reel bir politikayı, insanın dünyadaki konumuna dair eski görüşü değiştirmek için birleştirdiler. Onlar, öncelikle insan aklının çabalarının geleneksel ilgilerden yeni olanlarına yönlendirildiğini iddia ettiler ki bu ilgiler düşünceden eyleme, insanın ne yapması gerektiğinden fiilen yapmak istediği şeye, metafizikten doğal sebepleri araştırmak için bilimsel metoda yönelikti. Böylece doğanın ve politik yaşamın zorlu şartları hafifletilecek ve üstesinden gelinecekti. Artık doğa ve toplumun insanın kontrolünde olacağına saygı duyulacak ve tahammül edilecekti.

² Dowe, *Galileo, Darwin, Hawking*, 70.

³ Özdemir, "(Sir) Francis Bacon ve Bilimsel Devrim Olgusu", 16-18.

⁴ McKnight, *The Religious Foundations*, 46-47.

Bacon'ı insan krallığı fikrine götüren fikri altyapılardan bir diğerinin de insan/lık sevgisi olduğu söylenebilir. Onda hümanist düşüncenin oldukça güçlü olduğu da yazılarının genel muhtevassından anlaşılabilir. İnsan sevgisini anlatmak için *The Essays*' de kullandığı kavram "humanity" dir. Yunanlıların "philanthropia" kelimesine karşılık gelen "humanity" iyi işler yapmak anlamında kullanılmıştır. Eserinin *Of Goodness and Goodness of Nature* (İyilik ve İyi Yaratılış Hakkında) başlığı altında ele aldığı "humanity" "philanthropia" dan daha dar bir anlama sahip olmakla birlikte filozof kavramın muhtevassına önem vermiş ve bu kavramı iyilik ve iyilikseverlik manasında kullandığını belirtmiştir. İyiliğin ise insana özgü ve insancıl bir tavır olduğunu, bu yönüyle de aklın en büyük erdemi olduğunu söylemiştir.⁵ Aslında iyiliğe dair düşüncesi, onun hümanist tarafını da göstermektedir. Çünkü filozof, insanların bu dünyada çektiği ıstıraplardan büyük bir üzüntü duyduğunu ve beraberinde merhamet hissettiğini vurgulamış, ancak ıstırapın son bulması veya azaltılmasının yolunu da yine temel düşüncesiyle ilişkilendirmiş; insanın bu dünyadan elde edebileceği faydanın artırılması gerektiğini ve bilginin de bu amaca hizmet ettiğini dile getirmiştir.⁶ Ayrıca o aklın gelişmesi ile erdemin gelişmesini birbirinden ayırmamış, akıl gelişince erdem duygusunun da gelişeceğini varsaymıştır; yani aklın erdemi diyebileceğimiz hakikat ile erdemin erdemi denilebilecek iyiliği bir ve aynı şey olarak kabul etmiştir. Bu iki erdeme dair yaptığı benzetmede hakikat için mühür (seal) iyilik için baskı (print) sembollerini kullanır ve "iyilik hakikatin baskısıdır" diyerek iyiliği aklın bir erdemi olarak kabul ettiğini veciz bir şekilde dile getirmiştir.⁷

Bazı kitaplarda *Kingdom of Son of Man* (Adem'in Oğlunun Krallığı) olarak geçen bazılarında ise *Kingdom of God*⁸

⁵ Bacon, *Denemeler*, 55; a. mlf. *The Essays*, 53.

⁶ Zagorin, *Francis Bacon*, s. 121.

⁷ Alexander Spiers, "Notice Of The Life And Writings Of Bacon", *Bacon's Essays And Wisdom Of The Ancients* (Boston: Little, Brown&Co, 1884), 36.

⁸ İki kullanımın tarihçesi ve anlam farkı için bkz. [https://en.wikipedia.org/wiki/Son_of_man_\(Christianity\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Son_of_man_(Christianity))

(Tanrı'nın Krallığı) olarak kullanılan ve aslında Hz. İsa'nın kastedildiği, Kutsal Varlığın yaratılmış her şey üzerindeki hâkimiyetini anlatan bu ifade, modern dönemde artık dinin gücünü yitirdiği ve insanın her şeyi kuşatıp bilebileceğine dair inancın ifadesi olan *Kingdom of Man* (İnsanın Krallığı) ile yer değiştirmiştir. *Kingdom of Man* kavramını literatürde ilk kullanan da Francis Bacon olmuştur.⁹ Tanrı'nın krallığının sonlandırılıp insan krallığının kurulması, Tanrı-insan-doğa ilişkilerini de temelden etkilemiştir ki bu etkinin şiddeti yirminci yüzyılda Nietzsche'nin Tanrı'nın ölümünü ilan etmesine kadar gitmiştir. Bu ölüm ilanı artık insanın kutsala dair bütün hissiyat ve düşünce bağlarının oldukça zayıflamasına yol açmıştır. Vural'ın ifadesiyle ve biraz da abartılı olarak adeta Tanrı insanın istek ve arzularını karşılayan, ona hizmet eden bir varlık haline gelmiştir.¹⁰

Bacon'ın insanın krallığı ile ne kastettiği, ona nasıl bir anlam yüklediği önemlidir. Bu krallığın kurulabilmesi için öncelikle insanların içinde bulunduğu koşulların mümkün olan en iyi şekilde geliştirilmesi gerekiyordu ki bunun için de bilimsel bilginin kullanılması önemliydi. Bununla birlikte Bacon'ın yaşadığı toplumda yaşamını sürdürebilmesi ve düşüncesinin kabul görmesi Tanrı'nın krallığına örtük dahi olsa karşı durmamaya bağlıydı. Buna bağlı olarak o bu krallığın sahibini gözden düşürmeksizin insanın dünyaya hâkim olabilmesini mümkün kılacak yeni bir krallık varsaymalıydı.¹¹ Bu varsayımının derecesi o kadar kuvvetli idi ki Tanrı krallığı ile insan krallığına giden yolun aynı olduğunu dahi söylemiştir. Çünkü her iki krallığın yolu da bilgiden geçmektedir; Tanrı'nın güç ve kudretinin kabul edilmesi ve buna inanılmasını doğa felsefesine dair iyi bir bilgi sahibi olmakla mümkün görmesi her iki krallığın yolunun da bilgi de kesiştiğini

⁹ Zagorin, *Francis Bacon*, 78.

¹⁰ Mehmet Vural, "Aydınlanma Felsefesinde Dini ve Muhafazakar Muhalefet", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Ankara: 2002), 43/2/381.

¹¹ Zagorin, *Francis Bacon*, 78.

göstermektedir.¹² Ancak Tanrı bu dünyadaki krallık tahtını insana bırakarak cennetteki krallığına çekilmiştir.

Gerçekte insan krallığı kavramı yeni bir insan projesidir. *The New Organon* isimli eserinde yer verdiği bu insan hem bilgi sahibi olan hem de bilgisiyle eylemde bulunan bir kişidir; bu eyleminin amacı ise tabiat üzerinde egemen olmaktır. Fakat bu egemenliğin aşamalı olarak gerçekleşeceğini belirtir ve insanı öncelikle "doğanın bir hizmetçisi ve tercümanı" olarak tanımlar. Fakat insanın tabiatın kanunlarını anlama ve ona hizmet etme yönündeki bilinç ve tavrı tabiat üzerinde kurmaya başladığı hegemonya ile sona ermiş; artık efendi ile köle yer değiştirmiştir.¹³ Aslında bu Endüstri Devrimi sonrası toplumsal yapıda meydana gelen değişikliklerle çok benzerdir. Nasıl ki toplumsal sınıflar arasında değişim meydana gelmiş ve aristokrasi gücünü yitirmeye başlarken burjuvazi yükselmiş ve ekonomiden siyasete her alanda söz sahibi olmaya başlamış ise benzer bir makam veya konum değiştirme de tabiat-insan ilişkisinde meydana gelmiş; doğaya hizmet eden insan hizmet edilen olarak varlığını yeni baştan anlamlandırmıştır. Burada ileri sürülen emir-itaat ilişkisi, tabiatın insana mutlak ve zorunlu bir itaatinden ziyade insanın sahip olduğu ve olacağı bilgi ile bunun sonucunda elde edeceği gücü vurgulamak içindir ki bu da insanın krallığının ilan edilmesi anlamına gelmektedir.¹⁴ Nitekim Bacon, tabiat hakkında bilgi sahibi olmanın, her açıdan tabiatı araştırmanın doğal sonucu olarak onun üstünde bir hâkimiyet kurulacağını ve ona karşı bir güç elde edileceğini söylemiştir. Bu hâkimiyet ve güç ise ona göre insanın pratik hayatında bazı faydalar elde etmesi için gereklidir.¹⁵

Hıristiyan teolojisi ile felsefe arasındaki evliliğin sona erdiğini söyleyen Bacon, bu boşanmanın gerekçesinin de fel-

¹² Bacon, "Tanrı Tanımazlık Üzerine", *Denemeler*, 73; Zagorin, *Francis Bacon*, 78.

¹³ Zagorin, *Francis Bacon*, 78.

¹⁴ Zagorin, *Francis Bacon*, 79.

¹⁵ Dowe, *Galileo, Darwin, Hawking*, 69.

sefenin artık tabiattan gelen ışıkla aydınlanmak istemesi ve böylece Tanrı'nın sözünü dinlemekten yani teolojinin çatısı altında yaşamaktan vazgeçmesi olduğunu belirtir.¹⁶ Bu düşünce Tanrı'nın krallığının sarsılmaya başladığı anlamına gelir. Fakat bu bir başka açıdan *New Atlantis*'teki Hristiyanlık ve Hristiyan ahlâkına ait motiflere yapılan vurgular düşünüldüğünde Cioran'ın (öl. 1995) ütopya anlayışının da bir örneği olarak düşünülebilir; Cioran'a göre ütopya gerçekte Kutsal kitapta Tanrı'nın vaad ettiği toprakların korunmasını sağlayan bir fonksiyona sahiptir.¹⁷ Buradan hareketle bu bölümde öncelikle Tanrı'nın krallığının ne olduğuna, neleri kapsadığına ve tarihsel süreç içerisinde insanın kendi krallığını ilan etmesini hazırlayan değişikliklere yer vereceğiz. Ayrıca sözünü ettiğimiz taht değişikliklerinin en önemli gerekçelerinden biri olarak kabul ettiğimiz hakikat kavramını Bacon'ın nasıl anlamlandırdığına dair bir tasvir yapacağız. Bunun yanında değişmeyen bir hakikat olan Tanrı'nın kudretinin yarattığı krallığı, bu kudrete dair sırların akıl ile çözüp insanın ele geçirme yönündeki çabasını; insanın krallığının gerçekliğine olan inancını anlatmaya çalışacağız. Bu da bir anlamda "hakikat"ın "gerçek" olması anlamına gelmektedir. Böylece yüzyılımızın krallığı bir kez daha ilan edilmiş olacak.

Tanrı Krallığı

Hristiyan kültür ve inanç dünyasına ait olan Tanrı'nın krallığı kavramı geçmişte olduğu gibi bugün de teolog ve düşünürlerin tartıştığı konular arasında yer almaya devam etmektedir. Kavrama farklı anlamlar yüklendiği, kimilerine göre Tanrı'nın hükümdarlığındaki bir cennet krallığından, kimilerine göre kendi adına adalet ve sevgi dağıtması için oğlu İsa'yı tahta oturttuğu bir dünya krallığından, kimilerine göre ise bu sorumluluğu din adamlarının devraldığı bir

¹⁶ Tulloch, *Rational Theology And Christian Philosophy*, 19.

¹⁷ Emile M. Cioran, *Tarih ve Ütopya*, çev. Haldun Bayrı, (İstanbul: Metis, 2013), 82.

Kilise krallığından söz edildiği görülmektedir. Bu görüşlerin her birine aşağıda yer verilecektir. Fakat daha önce İncil'de de geçen bu kavramın burada nasıl yer aldığına bakalım:¹⁸

Tanrı'nın krallığı Yehova Tanrı tarafından kurulan gerçek bir yönetimdir. "Tanrı'nın krallığı" Kutsal Kitapta "göklerin krallığı" olarak da adlandırılır, çünkü gökte hüküm sürer (Markos 1:14; Matta 4:17).

Tanrı, krallığın kralı olarak İsa Mesih'i atamıştır ve ona dünyadaki herhangi bir yöneticinin sahip olabileceğinden daha fazla yetki vermiştir (Matta 28:18). İsa bu gücünü sadece iyi şeyler için kullanır. O, güvenilir ve merhametli bir yönetici olduğunu zaten göstermiştir (Matta 4:23; Markos 1:40; 6:31-34; Luka 7:11-17). İsa Tanrı'nın yönlendirmesiyle tüm milletlerden, kendisiyle birlikte gökten "yeryüzü üzerinde krallar olarak hüküm sürecek" kişiler seçmiştir (Vahiy 5:9, 10).

Bugünkü gelip geçici yönetimlerden farklı olarak Tanrı'nın krallığı "asla yıkılmayacak" (Daniel 2:44).

Tanrı'nın krallığının kanunları (ya da emirleri) sadece yanlış davranışları önlemekle kalmaz. Vatandaşlarının ahlâksal standartlarını da yükseltir. Örneğin Kutsal Kitap şöyle der: "'Tanrının Yehova'yı bütün yüreğinle, bütün canınla ve bütün zihninle seveceksin.' Birinci ve en büyük emir budur. Buna benzeyen ikincisi ise, 'Komşunu kendin gibi seveceksin' emridir" (Matta 22:37-39). Tanrı ve komşu sevgisi krallığın vatandaşlarını başkalarının iyiliğini düşünerek hareket etmeye yöneltir.

Anlaşıldığı üzere İncil'in bu ve başka ayetlerinde bütün insanların bu krallığın birer vatandaşı olmayı arzu ettiği bir cennet krallığından söz edilir. Bu krallığın yöneticisi olan kralın ise çok merhametli ve cömert olduğu anlatılır. Krallığın yönetilmesinde uygulanan kurallar, zengin ve nüfuz sahibi kişilerin faydası yönünde onlar tarafından değil, bütün vatandaşlara eşit adalet ve gelir dağıtan kurallar olarak Tanrı

¹⁸ Yehova'nın Şahitleri (JW), "Tanrı'nın Krallığı Nedir? Kutsal Kitabın Cevabı" (Erişim 12. 06. 2021).

tarafından belirlenmiştir.¹⁹ Fakat bütün inananların genel olarak inandıkları dinlerden bekledikleri eşitlik, hak, adalet gibi hak ve isteklerin başvuru mercii zamanla yön veya boyut değiştirmiş; bunları gerçekleştirmeyi vaad eden ve gerçekleştirebilmeye en muktedir olan varlık modern dönemle birlikte dünyaya indirilmiş, gökte veya cennetteki krallığın aynısının yeryüzünde insan eliyle kurulabileceği inancı hâkim olmuştur. Bu düşüncenin Yahudi ve Hristiyan inançlarına uygun ve hatta onu meşrulaştıran bir yönü vardır denilebilir; çünkü Tanrı Yahudilere göre Uzeyir, Hristiyanlara göre ise İsa'yı oğul olarak seçmişti²⁰ dolayısıyla krallığın insan tarafından temsil edilmesi zaten Tanrı'nın oğullarıyla başlamıştı. Bu isimler Tanrı'nın oğlu olmakla Tanrısal krallığı, insan olmakla da insanın krallığını temsil ediyorlardı. Fakat Aydınlanma ile insanı aydınlatan ışığın kaynağı Tanrı'dan pozitif bilgiye, ışığın nüfuz ettiği yer ise akıl ve kalpten sadece akla geçmiştir. Böylece insan akıl ve bilgisine olan inancının kuvveti ve ağırlığı ile krallık tahtına ortak olmuştur.

Bu süreç, biri Tanrı'nın ve oğullarının krallığının inanç ve değer olarak kuvvetini sürdürdüğü, insanların kendilerine vaad edilen adalet ve sevginin bir gün gerçekleşeceğine dair imanlarını devam ettirdiği dönem olan klâsik, diğeri söz konusu inancın zayıfladığı ve Tanrı'nın krallığının kanunlarının artık insanın dünyevi hayatındaki isteklerine cevap veremediği, insanın kendi refah ve mutluluğunu sağlayacak kuralları koymaya yetkin olduğu yönündeki inancın öne çıktığı dolayısıyla Tanrı krallığının değerini yitirdiği çağdaş dönem olarak iki başlık altında değerlendirilecektir.

¹⁹ Jimmie L. Chapman, *The Kingdom Of Heaven Is For Real* (USA: Bible Belivers Books, 2009), 1.

²⁰ Uzeyir ve İsa'nın Tanrı'nın oğulları olduğu yönündeki Yahudi ve Hristiyanların inançları ve bununla ilgili tarihsel süreç hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Baki Adam, "Üzeyir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15. 03. 2021). <https://islamansiklopedisi.org.tr/uzeyir>.

Ömer Faruk Harman, "İsa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15. 03. 2021). <https://islamansiklopedisi.org.tr/isa#1>.

Klasik Dönem

Klasik dönemde Tanrı devleti veya krallığı ile kastedilen evrensel bir Hristiyan devletidir ve bunun da temsilciliğini siyasi olarak Roma İmparatorluğu dini olarak ise Vatikan yapmıştır. Fakat Vatikan'ın güç ve otoritesi her zaman siyasi otoritenin üzerinde olmuştur. Bu dönem içinde Tanrı devleti veya krallığı denilince akla gelen ilk isim ise Orta çağ filozof ve teoloğu St. Augustinus'tur (öl. 430).

Hristiyan inanç ve kültürünün köklü kavramlarından biri olan Tanrı'nın krallığı bu haliyle Eski Ahit'te geçmez. Ancak Zebur'da Tanrı'nın bir kral olduğuna yönelik ifadeler yer almakta²¹ ve bu kavram Yeni Ahit'in tüm kitapları (Matta, Markos, Luka) içinde geçmektedir. İsa'nın vaazlarında da kullandığı bu kavramın ne anlama geldiği ile ilgili üç farklı yorum vardır. Bunlardan biri "krallık" kavramının teorik teolojinin bir kavramı olduğuna dairdir. Burada zaman ve mekan üstü bir anlamı vardır ve krallığın sahibi Tanrı'dır. Bu anlayışı teolog ve filozof St. Augustinus'un *City of God* (Tanrı'nın Devleti) kullanımında görebiliriz. Fakat bu kullanımda "Tanrı'nın şehri" ile kastedilen anlam, büyük oranda Hristiyanlığın merkezi olan Vatikan'dır;²² çünkü Vatikan aynı zamanda Tanrı'nın güç ve otoritesini temsil etmektedir. İkinci anlam gelecekle ilgilidir ve doğrudan İsa'nın gelecekteki krallığına işaret eden bir anlamı vardır. Nitekim İsa'nın dünyaya gelmesiyle krallığının başladığına inanılır.²³ Üçüncü olarak ise İncil'de geçen bir kavram olarak bugün-gelecek çatışmasına dair İsa'nın krallıkla ilgili kurtuluşu vaad eden mesajı şeklinde tanımlanmıştır. Kısaca "krallık" kelimesine kavram, sembol ve kurtuluş veya özgürleşmenin ifadesi ola-

²¹ Psalm 99:1 (Erişim 10. 04. 2021).

<https://www.biblegateway.com/passage/?search=Psalm+99&version=NIV>.

²² Benedict Thomas Viviano, *The Kingdom Of God in History* (Oregon (USA): Wipf and Stock Publishers, 2002), 13-18, 31.

²³ W. A. Young Jr., *What On Earth Is The Kingdom Of God?* (USA: Xulon Press, 2001), 96.

cak şekilde anlam yüklenmiştir ki bu daha çok çağdaş bir yorumdur. Bu yaklaşımların her biri Tanrı'nın krallığını farklı bir bakış açısıyla fakat birbirlerini tamamlayacak şekilde ele almışlardır.²⁴

Klasik dönemde Tanrı'nın hâkimiyet ve kudretini vurgulayan önemli isimlerden biri olan Augustinus *Tanrı'nın Devleti* orijinal adıyla *De Civitate Dei* isimli eserinde gelecekte var olacak bir Tanrı krallığını anlatmış ve bu devletin karşısına şeytan tarafından temsil edilen yeryüzü devletini koymuştur. Dünyevi isteklerin ve kötülüğün hüküm sürdüğü yeryüzü devletinin bir gün yıkılacağı ve Tanrı'nın mutlak adalet ve merhametinin hâkim olacağı bir yönetimden söz ederken Augustinus adeta teolojik bir ütopya yazmıştır. Konumuzla ilgili olan kısmı ise bu Tanrı devleti gerçek manada kuruluncaya kadar onun adına söz sahibi olarak Hristiyan Kilisesi'nin belirlenmiş olması, Tanrı devletinin yeryüzündeki biricik örneği ve vekili olan Kilise'nin sözlerinin Tanrı'nın sözleri olarak ilan edilmesidir. Böylece Kilise Tanrı krallığının koltuğuna oturmuş, insan ve hayata dair ne varsa her şeyi kendi tekeline almıştır. Nitekim Bacon'ı insan krallığı hakkında düşünmeye sevk eden esas sebep de bu Kilise tekelinin yarattığı sonuçlar olmuştur. Augustinus eserinde Tanrı devletinin özelliklerinden söz ederken iki sevginin var olduğunu dile getirir: Birisi insanın kendisine duyduğu sevgidir ki bu dünyevi şehirlerin kurulmasına öncülük etmiş iken diğeri Tanrı sevgisidir ve bu da dünya ötesi yani cennette kurulacak bir şehrin veya krallığın esas mayasını oluşturur. Buradan da anlaşılmaktadır ki Tanrı'nın devleti sevgi üzerine kurulmuştur.²⁵ Bilindiği üzere sevgi ilkesi Hristiyanlıktaki en önemli ahlâki ilkelerdendir ve aynı zamanda siyasi ve sosyal hayat-

²⁴ John Fuellenbach, *The Kingdom Of God: The Message Of Jesus Today* (Oregon (USA): Wipf and Stock Publishers, 2006), 54.

²⁵ Aurelius Augustine, *The City of God*, çev. William Babcock (New York: New City Press, 2012), 1:6/ix

ta da belirleyicidir.²⁶ Hristiyan inanç ilkeleri yani dogması Augustinus tarafından kurulduğu için yönetimini Kilise'nin üstlendiği Tanrı devletinin bütün orta çağ boyunca hayatı tüm yönleriyle kuşatması da kaçınılmaz olmuştur. Buna bağlı olarak Orta çağ, Kilise'nin teorikten pratiğe her şey üzerinde egemenlik kurduğu bir dönem olarak hafızalara kazınmıştır.

Yeni Ahit'in temel vurgularından biri olan "Tanrı'nın Krallığı" (*Kingdom of God*) kavramı yerine bazen "Cennet Krallığı" da (*Kingdom of Heaven*) kullanılmakta ve iki kavram da aynı güç ve otoriteye işaret etmektedir. Her ikisi de Tanrı'nın barış ve adaletini anlatmak için kullanılmakla birlikte²⁷ Tanrı'nın krallığından anlaşılan birincil anlam, daha çok, Tanrı'nın var olan her şey üzerindeki kayıtsız şartsız egemenliğidir. Bu anlamın yoğun olarak Orta çağ Hristiyan dünyasında kullanıldığını; kilisenin gücünü ve otoritesini pekiştirmek adına bu kavrama sarıldığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla kavram, bu dönemde siyasi ve dini egemenliği elinde tutarın kavramsal sembolü olması bakımından bir anlama sahiptir.

Hz. İsa'nın vaaz ve öğretisinin ilk ve en önemli konusunun Tanrı'nın krallığı olduğu²⁸ söylenmekle birlikte onun öğüt veya vaazlarında bu kavramla ilgili bir belirsizlik olduğu da iddialar arasındadır. Yeni Ahit üzerine yapılan çalışmalarda İsa'nın özellikle Tanrı'nın krallığına dair bir tanım yapmadığı dolayısıyla kavramın içeriğinin de bir belirsizlik taşıdığı söylenir.²⁹ Ancak bu kavram üzerine yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır ki kavramın kökleri İsrail tarihine kadar gitmekte ve fikir olarak Eski Ahit geleneği içinde bulunduğu, yukarıda da ifade edildiği üzere, görülmektedir.³⁰

²⁶ J. Philip Wogaman, *Christian Ethics: A Historical Introduction* (Kentucky: WJK, 1993), 35.

²⁷ Richard T. Hughes, *Christian America And The Kingdom Of God* (USA: University of Illinois Press, 2009), 50.

²⁸ Fuellenbach, *The Kingdom Of God*, 4.

²⁹ Viviano, *The Kingdom Of God In History*, 14.

³⁰ Jr. Young, *What On Earth Is The Kingdom Of God?*, 25.

Nitekim kavramla ilgili yapılan bir benzetme onun gelişimini de güzel tasvir etmektedir. Buna göre Tanrı'nın krallığı bir çiçeğe benzetilmiştir: Bu çiçek Yaratılışın içinde kök salmış, Eski Ahit ile birlikte gövdesi gelişmiş, Yeni Ahit'in gelişiyle birlikte ise en güzel haliyle çiçek açmıştır.³¹ Bu süreçte Tanrı Yehova yaratıcı olmanın yanında aynı zamanda evrenin düzenini sağlayan ve devam ettiren bir kraldır. Krallığının gereği olarak diğer yaratılmışlar üstüne egemenlik kurabilmesi için de insana bir yetki ve güç vermiştir.³²

Tanrı yeryüzünde insanı yarattığı andan itibaren yeryüzündeki krallığı da başladı. İnsan ve diğer varlık âlemini yaratmasındaki amacı onlara bir barınak sağlamak değil, gökyüzünde cennetteki krallığında geçerli olan kurallarının yeryüzünde de uygulanması ve yayılması isteği idi. Bundan dolayı insanı, diğer yarattıkları üzerinde üstün bir konumda yarattı ki insan onlara Tanrı'nın kurallarıyla egemen olabil-sin. Yani Tanrı kendi krallığının sınırlarını genişletmek için yeryüzünü, orada kurallarını uygulaması ve egemenliğini kurmasının baş aktörü olarak da insanı yarattı.³³ Bu görevi kurumsal olarak temsil ettiğini düşünen Kilise de krallığın yeryüzündeki temsilcisi olarak kendisini tayin etti. Bu tem-siliyeti ise hem dini hem dünyevi otoriteyi içine almaktaydı. Ancak Tanrı'nın yeryüzündeki krallığı çok uzun sürmedi; çünkü yeryüzündeki her şeye egemen olup Tanrı'nın kural-larını uygulaması için yarattığı insan artık itaat etmemeye başladı; bundan dolayı kendi yarattığı insan eliyle Tanrı'nın planı başarısızlıkla sonuçlandı. Fakat Tanrı insan eliyle yitir-diği tahtını yine insan eliyle tekrar almak için peygamberler gönderdi.³⁴ Tanrı'nın peygamberleri aracılığıyla kurmak iste-diği bu krallığın fakir ve güçsüzler için adalet dağıtan ve yer-

³¹ Jr. Young, *What On Earth Is The Kingdom Of God?*, 13.

³² Fuellenbach, *The Kingdom Of God*, 25, 27.

³³ Solomon Haliu, *Insights Into The Kingdom Of God* (Independently Published, 2020), 5-6.

³⁴ Haliu, *Insights Into The Kingdom Of God*, 7-9.

yüzündeki zulme karşı duran bir krallık olduğuna inanıldı ve halâ da böyle inanılmaktadır.³⁵

Aslında devletlerin yönetilmesi için insanın aklını kullanmasına ve aklın yönetici gücüne yapılan atıflar klâsik dönemde de görülmektedir. Özellikle Tanrı'nın kurallarının doğru ve O'nun istediği amaçlara uygun olarak uygulanması için her dönemde aklın sevk ve idare gücünün gerekliliği kabul edilen ve vurgulanan bir konudur. Nitekim Orta çağ teolog ve filozofu Thomas Auqinas'ın (öl. 1274) devlet yöneticileri için devleti yönetirken dikkat etmeleri gereken hususlara dair tavsiye niteliğinde yazdığı *On the Government of Rulers* orijinal adıyla *De Regime Principum*'da geçen "Dünya için Tanrı neyse insan için de akıl odur"³⁶ sözü Tanrı'nın krallığının akılla anlaşılabilirliğini açıkça ifade etmektedir. Auqinas'a göre, Tanrı'nın doğayı ve ruhani güçleri yönetmesi ile insan aklının kendi bedenini ve ruhi güçlerini yönetmesi birbirine benzerdir. Bu sebeple bu dünyada Tanrı'nın anlamı ne ise insan için aklın anlamı da odur; çünkü ikisi de yönetici güçtür. Yine Tanrı'nın maddi gayr-i maddi tüm evreni yönetmesi gibi akıl da tüm insanları yönetmektedir. Fakat insan kralın bunun farkında olması önemli ve gereklidir. Çünkü insan ancak bunu idrak ettiğinde yani Tanrı'nın kendi görevini ona verdiğinin idrakine vardığında adalet ve merhamet sahibi olur.³⁷

Bu durum, Tanrı'nın insana verdiği adalet ve merhamet temelli görev, modern dönemde akıl, fayda ve hırs üzerine

³⁵ Hughes, *Christian America And The Kingdom Of God*, 49.

³⁶ Ptolemy of Lucca, Thomas Aquinas, *On the Government of Rulers: De Regimine Principum*, çev. James M. Blythe (Philidelphia: PENN, 1997), 94. Ptolemy of Lucca veya Tolomeo Fiadoni veya Bartholomew of Lucca (öl. 1327) isimleriyle bilinen Aquinas'ın öğrencisi ve aynı zamanda İtalyalı orta çağ Hristiyan tarihçidir. Aquinas'ın tamamlamadığı *On the Government of Rulers* isimli eserini o öldükten sonra tamamlayan kişi olarak da bilinmektedir. Bkz. Robert Pasnau – Christina Van Dayke, *The Cambridge History of Medieval Philosophy* (Cambridge: The Cambridge University Press, 2010), 2/950.

³⁷ Thomas Auquinas, "Hükümdarların Yönetimine Dair", *Batı'ya Yön Veren Metinler* (Erişim 3 Ağustos 2021).

inşa edilen yeni bir krallığa dönüşmüştür. İnsanın aklıyla Tanrı'nın yönetim ilkelerini takip edebildiğine dair inanç, aklın Tanrı'nın koltuğuna oturması yönünde bir eğilime doğru gitmiştir. Nitekim Tanrı'nın krallığına dair yapılan çağdaş yorumlar bu dönüşümü daha rahat takip edebilmeyi sağlamaktadır.

Çağdaş Dönem

Bu kavrama dair yapılan çağdaş yorumlarda Tanrı'nın krallığı üç farklı açıdan ele alınmış ve bir kavram (concept), sembol (symbol) ve kurtuluş (liberation) olarak tanımlanmıştır. Tanrı krallığının bir kavram olduğunu düşünenlere göre, kavramsal kullanıma daha çok tarihsel yorumlarda rastlanmaktadır ve ancak tarihsel yaklaşımla onun hakkında açık ve anlaşılır bir fikre sahip olunabilir. Bu bakış açısının amacı İsa'nın Tanrı krallığı hakkındaki sözlerini ve bu krallığı nasıl anladığını ortaya çıkarmaktır. Fakat, yukarıda da belirttiğimiz gibi, İsa krallık kavramına dair açık ve net bir tanım yapmamıştır. Tanrı'nın krallığını kavram olarak nitelendirenler, kavramsal yaklaşımın da kendi içinde üç farklı kavram ihtiva ettiğini ileri sürmüşlerdir. Bunların ilki, spekülative teolojik bir kavram olarak düşünülerek bütün zamanlar için geçerli bir tanımının yapılması yönündeki gayretlerdir. İkincisi, vahiye geçen ve İsa'nın krallığa dair anlayışına yön veren bir kavramsal kullanımdır. Üçüncüsü ise İncil'e ait bir kavram olarak İsa'nın mesajlarında bulunan, şimdi ve geleceğe dair beklentileri ifade eden bir kavramdır. Bugüne yaklaştıkça ise kavramsal yaklaşımın yanlış ve çok dar olduğunu düşünenler onun bir sembol olduğu üzerinde durmuşlardır. Bunlara göre semboller bir kavrama ait bütün fikirleri temsil eder ve kavramın tanımlarından hiçbirini dışarıda bırakmaz. Krallık bir semboldür ve bu sembol hem evrenin yaratıcısı hem de İsrailoğulları'na üstünlük ve paye veren, aynı zamanda arz-ı

mev'udu layık gören varlık olarak Tanrı'nın eylemine işaret eder. Bu anlamın İsrail halkının üstün bir millet olduğu iddiasını pekiştirici bir fonksiyonu olduğu açıktır; böylece krallığı temsil eden millet ve devlet olarak İsrail'in belirlendiği görülmektedir. En yeni ve çağdaş yaklaşım ise Tanrı'nın krallığı ifadesini bir kurtuluş veya özgürleşme olarak tanımlayanların bakış açısıdır. Bu kurtuluş tarihsel bağlamdan uzaklaşmayı bir anlamda krallığın dünyayı dönüştüren yönünü ifade eder. Bunlara göre insanoğlu hem tabiatı hem de sosyal düzeni dönüştüren iki önemli olay yaşamıştır: Tabiatı dönüştürmesi, Endüstri Devrimi ile gerçekleşmiştir ki bu devrimle insanoğlu kendi yeteneklerinin farkına varmış ve bunu tabiata egemen olmak için kullanmıştır. İkincisi ise Fransız Devrimidir ki bununla da toplumsal düzeni değiştirmiştir. Her iki olay da tarihsel anlamda bir dönüşüme yol açmıştır.³⁸ Aslında krallık kavramının bir sembol olarak kullanıldığı ve vaad edilmiş topraklara işaret ettiğine dair yorum Cioran'un ütopya tanımıyla da örtüşmektedir. Cioran, ütopyanın kutsal kitapta anlatılan yeni bir yeryüzünün yazıya dökülmesi ve böylece korunması olduğunu söyleyerek³⁹ belki de en eski ütopyaların kutsal metinler olduğunu da söylemiş olmaktadır.

Gerek Endüstri gerekse Fransız Devriminin yarattığı dönüşüm bir taraftan varlık ve ahlâka dair düşüncelerde dönüşüme sebep olurken diğer taraftan Tanrı'yı ve onun krallığının yaşam alanını da daraltmış; böylece Kral Tanrı, onu seven ve ona bağlanan insanların sadece kalplerinde saltanatını sürdürmeye devam etmiştir. Bugün evanjelik inananlara

³⁸ Fuellenbach, *The Kingdom Of God*, 54-56.

³⁹ Cioran, *Tarih ve Ütopya*, 89. Cioran burada "'Yakında her şeyin sonu gelecek; ve yeni bir gökyüzü ve yeni bir yeryüzü olacak' diye okuruz kıyameti." diyerek kutsal kitaplarda yazan şu anki yeryüzünün yok olacağı ve yeni bir yaşam alanının ortaya çıkacağına dair kıyametle ilgili anlatılara gönderme yapmaktadır. Bu yeni bir yaşam alanı, farklı din ve inançlara göre ya bu dünyanın dışında ya da şu anki yeryüzünde kurulacaktır. Dolayısıyla yeni yeryüzü veya cennet hayatı ile ilgili tasvirler ütopyalarda resmedilen hayatlarla çok benzerlik taşımaktadır.

göre Tanrı'nın krallığı, İncil'in öğretilerinin yeterince duyulmaması nedeniyle yanlış anlaşılmakta ve kafa karıştırmaktadır. Dolayısıyla bu kavram ve onun taşıdığı anlam "sığ bir anlayışa kurban gitmiştir." Protestan evanjelik bir teoloji olarak ortaya çıkan Dispensasyonalist bir grup, insanlık tarihini yedi farklı döneme ayırmış ve her bir dönemin kötü bir biçimde kapandığını, son bin yıl olan Milenyumun da aynı şekilde sona ereceğini dolayısıyla Tanrı'nın krallığının bugün için bir gerçekliği olmadığını iddia etmiştir. Amerika'nın Siyonist grupları olarak da bilinen bu akıma göre artık çağdaş Hristiyan yaşam geçerliliğini yitirmiştir. Dolayısıyla bazı Hristiyanlara göre bu kavram büyük oranda zihinlere sıkışmış, düşüncelerde kalmıştır; bugün için dünyada herhangi bir etkisi olmayan bir kavram olarak sadece dilde varlığını sürdürmektedir. Böyle bir sürecin yaşanmasının sebebi olarak ise modern düşünce ve Aydınlanmaya dikkat çekilmektedir. Buna göre Aydınlanma hümanist ve bireyci bir anlayışın hâkim olmasına sebep olmuştur. Bireycilikle birlikte hakikate göreceli bir bakış olan relativist ve hakikatin sadece bu dünyada olduğunu söyleyen sekülerist düşünceler ise insanların hem zihinlerinde hem de yaşamlarında egemenliğini artırmıştır. Bunların yanında Tanrı'nın krallığının Kilise tarafından devam ettirildiğine dair görüşler de varlığını sürdürerek bir gün İsa'nın geleceğine ve krallığını kuracağına inanmaya devam etmektedirler.⁴⁰

Modern Hristiyanların Tanrı'nın krallığı ile ilgili genel yaklaşımlarından da anlaşılmaktadır ki artık bu kavram önemini ve geçerliliğini büyük oranda yitirmiştir, en azından kutsal manasını yitirdiği rahatlıkla söylenebilir. Kavram olarak kutsal metinlerde geçiyor olması zihinlerde kavramın canlı kalmasını sağlamakla birlikte bu daha çok tarihsel bir bağlam içinde anlamlı görülmekte; bugün için hem pratik

⁴⁰ Jr. Young, *What On Earth Is The Kingdom Of God?*, 13-16.

hem de düşünce hayatında kavramın çağrıştırdığı sonsuzluk ve Tanrı'nın gücü ise bu dünyayla sınırlandırılmaktadır. Yani sonsuzluk, öteki dünya, tanrısal güç hepsi bu dünyaya ait ve burada gerçekleşecek şekilde bir anlam kazanmışlardır.⁴¹ Dolayısıyla artık hakikat veya gerçeklik bu dünyadadır ve bu dünyada aranmalıdır!

“Hakikat”ın “Gerçek” Olması

Bacon’ın Hakikat Anlayışı

Bacon’ın felsefe ile teoloji arasına koyduğu mesafe ve ikisinin aynı çatı altında bulunmasına itiraz etmesi sonucunda hakikatin bu dünyada aranması gerektiğine yönelik inanç artmıştır. Hakikatin bu dünyada olduğu ve akılla bilinebileceği düşüncesi sadece Bacon’ın bir iddiası değildir; onunla aynı dönemde yaşamış olan ve Bacon gibi modern çağın başlatıcısı olarak da kabul edilen Descartes’da (öl. 1650) “Düşünüyorum öyleyse varım” ifadesiyle hakikati insan aklına indirgemıştır. Bu şekilde hakikatin akıl ile bilinebileceği veya bulunabileceği kabulü aslında hakikatin ontolojik yönünü ihmal edip onu epistemolojik alana sıkıştırmak veya indirgemek demektir. Nitekim Bacon felsefe ile teolojinin birbirinden boşandığını söylerken felsefenin hakikati aradığı yerin teolojik bakış olmayıp tabiatın aydınlığı olduğunu güçlü olarak vurgulamıştır. Ve böylece artık hakikat “The daughter of time” yani “zamanın/anın/çağın kızı” olmuştur. İslam düşüncesinde “İbnü’l vakt”in karşılığı olan bu ifade ile, hakikat kavramı, o dönemin gerektirdiği ve doğru kabul ettiği şey anlamı kazanmıştır. Buna binaen Bacon insanı tabiatın yegâne yorumcusu ve temsilcisi olarak kabul ettikten sonra ona dair gerçek ve doğru bilginin insanoğlunun yapacağı gözlemlere bağlı olduğunu ifade etmiştir.⁴²

⁴¹ Jr. Young, *What On Earth Is The Kingdom Of God?*, 17.

⁴² Bacon, *The New Organon*, 33, 69.

Hakikat (truth) kavramı Bacon'ın denemelerinin sonuncusu olan *The Essays or Counsels of Moral and Civil* isimli kitabında yer verdiği yazılarından ilkidir. *Of Truth* başlığı altında ele aldığı mesele büyük oranda yalancılık ve yalan söyleme üzerine bina edilmiştir. Bu başlık altında yalan söylemeyi ele alması, "truth" kavramını yalan söylemenin zıddı olarak yani doğru ve hakikati söyleme anlamında kullandığını göstermektedir. Felsefi anlamda hakikat kavramının doğruluk, doğru söyleme ile çok yakından ilişkili olduğu bir gerçektir; hakikat doğrunun olduğu yerdedir ve adaletin de gerçekleştiği yerdir. Çünkü hakikat kavramı "hak" kökünden gelmekte ve "hak" da doğru olan ile doğrudan ilişkilidir ki bir yönüyle de teolojik düşünceye bağlıdır. Buna karşın felsefi düşüncesinin geneline bakıldığında Bacon'ın bilimin ortaya koyduğu buna karşın dini yargılar veya kutsal metinlerden bağımsız bir varlık ve dünya anlayışını savunduğu görülmektedir. Bu yargıyı modern bilimin babası olarak tanımlanması da desteklemektedir. Buradan hareketle onun *Of Truth* başlığı altındaki açıklamalarını esas alarak truth yani hakikati sadece yalan söylemekle sınırlandırmak doğru olmayacaktır. Nitekim modern bilimin hakikatin gerçeklikten ibaret olduğuna yönelik kabulü bize şunu göstermektedir:⁴³ Hakikat aynı zamanda deney ve gözleme dayanan, duyulara konu olan şeydir. Dolayısıyla Bacon'ın hakikat ile yalan arasında kurduğu bu ilişki, dünyaya gerçekliğin dışında, duyular üstü bir gözle bakmanın, onu böyle okumanın da bir tür yalan ve sanal gerçeklik olduğu anlamına gelmektedir.

Tanrı'nın bilgisinin yüce bir bilgi olduğunu ve vahiy veya başka yollarla insanların bu bilgiye kısmen de olsa sahip olduklarını söylemekle birlikte bu bilginin titiz bir biçimde araştırılıp gözlemlenmesi gerektiğini ifade eder. Fakat bu bil-

⁴³ C.Z. Köroğlu-M.A. Köroğlu, "Bilim Kavramının Gelişimi ve Günümüz Sosyal Bilimleri Üzerine", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2016), 5-6.

ğinin özelliği, insana verilmesi sebebiyle kazanılmış (kesbi) bir bilgi olmayıp hikmet veya bilgelik olarak nitelendirilen bir bilgi özelliği taşımasıdır. Kaynağı itibariyle tanrısal olan ve insana da verilmiş olan bilgi hikmet içeren ve fakat araştırmaya, deneye ve gözleme de açık olan bir bilgidir. Böylece ilahi bilginin de dahil olduğu hikmet ve hakikatin aranacağı yerin de bu dünya olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.⁴⁴

The Essays'de insanın doğal olarak yalana düşkünlüğünden söz etmektedir. Buna göre kişideki yalan söyleme isteği herhangi bir çıkar beklentisinin değil de tamamen onun yalan söyleme arzusunun bir sonucudur. Yalanın tabii olarak sevildiğine dair düşüncesinin aslında hakikatin üstünlüğünü belirtmeye yönelik olduğu söylenebilir. Şöyle ki yalancılık insanın tabiatında bulunurken bu tabiatı aşarak hakikat olan şeye ulaşmak için bir çaba içerisinde olması gerekir. Çünkü insanın tabiatında bulunan yalan söyleme eğilimini terk ederek hakikatin takipçisi olması bir asillik işaretidir. Bununla birlikte Bacon'ın yalancılığı da tamamen kötü bir davranış olarak görmediği ileri sürülebilir.⁴⁵ Bu kanaati doğuran sebep ise filozofun şu sözleridir: "Yalanın karışımı, altın ve gümüşün karışımından oluşan madeni bir paraya benzer. Karışımından oluşan metaller daha iyi işlev görebilir fakat değersiz kabul edilir."⁴⁶ Bu benzetmesi ile içinde yalan bulunan sözün felsefi ve ahlâki olarak değersiz kabul edilmekle birlikte pratik hayatta işlevsel ve yaşamı kolaylaştırıcı bir fonksiyonu olduğunu söylemiş olmaktadır. Dolayısıyla teorik açıdan yanlış veya önemsiz kabul edilen bilgiler pratik bakımdan işe yararlılığı veya sağladığı faydaya bağlı olarak oldukça değerli olabilirler. Bacon'ın spekülâtif olarak adlandırdığı teorik felsefeden çok bilime dayalı pratik ve uygulanabilir düşüncayı önemse-

⁴⁴ Bacon, *The Advancement of Learning*, 44; Sema Önal Akkaş, "Bacon ve Vico'da İlahi ve İnsani Bilgi", *Felsefe Dünyası*, 39 (2004/1), 139.

⁴⁵ Abbott, *Francis Bacon*, 3.

⁴⁶ Bacon, *The Essays or Counsels*, 38.

diğini, bilgi ile ulaşılabilir hakikatin ancak tecrübi alandan çıkarılabileceğini söylerken teorik olanı tamamen devre dışı bıraktığı yönünde bir kanaati benimsemek de yanlış olur. O her ne kadar bilimsel anlamda bilgiyi öncelemiş ve ona değer vermiş olsa da onun asıl istediği her iki alanın evliliğinden doğacak bir çocuktur. Nitekim *The New Organon*'da der ki:⁴⁷

Bilimle uğraşanlar ya empiristler ya da rasyonalistlerdir. Empiristler karıncaya benzerler ve sadece toplayıp depolarlar. Rasyonalistler ise örümcek gibidirler; ağlarını örmekle uğraşırlar. Her iki canlının arasında ise hem depolama hem de peteğini yapma bakımından arı vardır. Arılar önce çevrelerindeki çiçeklerden özleri toplarlar; sonra bunları kendi çabalarıyla işleyip peteklerini yaparlar. Gerçek bir felsefi çaba da arıların çabasına benzer; ne tamamen aklın güçlerine inanır ne de elde ettiği tecrübeleri hafızada depolar, bunları zihinde işler ve değiştirir.

Sözlerinin devamında tecrübe ve rasyonel aklın güzel ve temiz bir ittifak yaptığını söyleyerek hakikate giden yolun bu tümel yaklaşımdan geçtiğini vurgulamıştır. Ancak daha önce de ifade edildiği üzere teorik akıl ile pratik aklı veya teori ile tecrübeyi karşılaştırdığında tecrübeye daha fazla alan açmış, doğanın anlaşılması ve kontrol edilebilmesinde deney ve gözleme öncelik vermiş ve bilgiye dolayısıyla hakikate giden ana yolu deney ve gözlem olarak belirlemiştir.⁴⁸

Bacon "Hakikat nedir?" sorusunu cevaplamaya inançların veya kesin doğru olduğuna inanılan aksiyomların insanların davranışları kadar zihinlerini ve özgür düşüncelerini de etkilediğini söyleyerek başlar. Her zaman bu belirlenmiş inançlara karşı çıkan ve düşünceler arasında dolaşanlar olmuştur fakat bilgi ve düşüncenin gelişmesi bu özgür düşünmekten hoşlanan kişiler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. "Hakikatin gün ışığında en güzel şekilde görüldüğü"ne dair

⁴⁷ Bacon, *The New Organon*, 79.

⁴⁸ Yıldırım, *Bilim Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012), 133-134.

sözleri ile Bacon'ın hakikatin bu dünyada apaçık bir şekilde bulunduğunu ve bilinebileceğini kastetmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Yine incinin değerinin gün ışığında tam olarak anlaşılabileceği yönündeki benzetmesi de bu varsayımı destekleyici mahiyettedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere düşünür gerçeği zıddıyla yani yalanla açıklamakta ve yalanın insanlara tabii bir haz verdiğini yani herhangi bir çıkar beklemeksizin yalanın kendisi için tercih edildiğini söylemektedir. Yalandan duyulan hazzı ve bunun insanlar üzerindeki etkisini şu sözler güzel betimlemektedir: “İnsanların zihinlerinden boş düşünceler, dalkavukça beklentiler, olaylara ilişkin yanlış değerlendirmeler, keyfi tasavvurlar çıkarılsa çoğu kişide geriye cesareti kırılmış, karamsar, bitkin bir ruh hali kalacaktır.”⁴⁹

Teorik düşünce ile deney ve gözleme dayalı pratik düşünce arasında çizilen bu farka bağlı olarak Bacon'ın felsefesinde “hakikat” kavramı bilimin gösterdiği ve ancak tabiatın sonsuz aydınlığı içinde anlaşılabilen bir kavramdır.⁵⁰ Ancak tabiatta apaçık olarak bulunan hakikatin anlaşılabilmesi dil ve düşüncenin imkânıyla da ilgilidir. Düşünür her ne kadar kıyasın doğru bilgiye ulaşmada eksik ve kusurlu sonuçlara ulaştıracağına inansa da aklın sesli ve sessiz konuşması olarak ifade edilen düşünme ve konuşma eylemlerinde kıyas metoduna başvurulduğu için Bacon da hakikat hakkındaki açıklamalarda akli çıkarımlara yer vermiş ve fakat şöyle bir ihtiyat payı bırakmayı da ihmal etmemiştir: Eğer teorik düşünce ve dil, olguları açıklamada bilgi kadar yeterli ise dünya hakkında sadece gerçeklerle örtüşen bir açıklama yapabilir.⁵¹ Düşününürün, burada her ne kadar teorik düşüncenin bu donanımdan yoksun olduğunu ima etse de nazari düşünceyi tamamen küçümsemediği, fakat teorik ve pratik bilginin birlikte olgular dünyasını anlayıp açıklayabileceğine inandığı görülmektedir.

⁴⁹ Bacon, *Denemeler*, 4.

⁵⁰ Bacon, *The New Organon*, 47.

⁵¹ Zagorin, *Francis Bacon*, 79-80.

Bu şekildeki hakikatin anlaşılmasında dil ve düşüncenin kapasitesine dair tereddüdünün gerisinde ve hakikati fiziki dünyada aramasının üzerinde klasik yaklaşımın benimsediği hakikatin tam olarak akılla bilinemeyeceği ve tanımlanamayacağına dair yorumların da etkisi vardır. Özellikle orta çağ Hristiyan düşüncesinde hakikati Tanrı'nın temsil ettiği ve bunun da akıl ile tam olarak kuşatılamayacağı inancının oldukça güçlü olduğu bilinmektedir. Daha doğrusu hakikat ontolojik bir problem olarak ele alınmıştır.⁵² Klasik düşüncenin bu yaklaşımı modern felsefede özellikle de dil felsefesine dair teoremler ve buna bağlı olarak düşünce-dil ilişkisinin mahiyeti gibi felsefi problemler metafizik, metalinguistik disiplinler içinde tartışılmaktadır. Nitekim hakikatin tanımlanmasının günlük dil içinde mümkün olamayacağına dair bir düşünceyi Wittgenstein'in (öl. 1951) da benimsediğine dair yorumlar Bacon'ın iddiasıyla benzerlik göstermektedir.⁵³ Bu iddia, muhtemelen, filozofun dilin anlam ve anlatım imkânının dünya ile sınırlı olduğuna yönelik düşüncesi ile alakalıdır. Nitekim filozofun olgular âleminde gözün gördüğü şey hakkında söylenen sözün bile tam olarak görülen şeye dair olup olmadığının bilinemeyeceğine yönelik bir tereddüdü var iken hakikat gibi görünenin ötesinde niteliklere sahip bir kavram hakkında konuşmanın daha da zor olacağını düşünmesi oldukça anlaşılabilir.⁵⁴ Wittgenstein'in açık seçik anlaşılan tek dilin kullanılan yani günlük dil veya kavram dünyası olduğuna yönelik düşüncesi,⁵⁵ dilin hakikati tanımlamada yetersiz kalabileceğinin yanında dilin dolayısıyla anlayışın

⁵² John Milbank – Catherine Pickstock (ed.), *Truth in Aquinas* (London: Routledge, 2001), 5.

⁵³ Jaakko Hintikka, "What is Truth? Stay for an Answer", *Current Issues In Theoretical Philosophy*, ed. Ricdard Schantz (New York: Walter De Gruyter (WDEG), 2002), 1/238.

⁵⁴ Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Occasions 1912-1951*, ed. James C. Klagge ve Alfred Nordmann, (Cambridge: Hackett Publishing Company, 1993), 249-253.

⁵⁵ Byong-Chul Park, *Phenomenological Aspects of Wittgenstein's Philosophy* (Holland-Dordrecht: Springer-Science+Business Media, B.V., 1998), 58; Alfred Nordmann, *Wittgenstein's Tractatus, an Introduction* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 1-2.

da dünya ile sınırlı olduğunun bir göstergesidir. Eğer insanın kavrayış ve anlam dünyasını oluşturan şeyler ve düşüncenin dışı yansımadaki birincil unsuru olan dil bile bu dünyanın sınırları dışına çıkamıyorsa o halde hakikatin de bu dünyanın içinde olması gerekir.

Nitekim spritüel ve teolojik yaklaşımların öne çıkardığı ruh gibi metafizik kavramların açıklanmaya çalışılırken akla hitap edilmesi; aklın kuşatabileceği benzetmeler ve semboller üzerinden bunun yapılması düşünülecek olursa metafiziği anlamaya giden yolun da fiziki dünyadan geçtiği söylenebilir. Özellikle kullanılan semboller ve benzetmeler, örneğin ruhun bir enerji veya ışık olarak tanımlanması gibi, insan anlayışının fiziki âlemle olan kuvvetli bağı ve kavramların tanımlarının sınırını bir anlamda da düşüncenin sınırını göstermektedir. Bu kutsal kitaplarda da çok rahatlıkla görülebilir; kutsal kitapların metafizik dünya ile ilgili açıklamaları, cennet ve cehennemi anlatmak için kullanılan benzetmeler, aklın görünen ile görünmeyen arasında ilişki kurması, bilinenlerden hareketle bilinmeyenleri düşünme ve tanımlama işlevi ile ilgilidir. Burada “insan akli soyut düşünme yeteneğinden tamamen yoksun mudur?” sorusu akla gelebilir. Şüphesiz felsefi düşüncenin, matematiğin, mantığın, edebiyatın varlığı ve gelişmesi soyut düşünmeyle ilişkilidir. Ancak söylenilmeye çalışılan şey soyut düşünceye giden sürecin fiziki dünya ile başladığıdır. Şöyle ki insan yeryüzünde dairevi bir cisim görmemiş olsaydı buna dair zihninde bir tasavvur oluşamayacağı için daire ile ilgili teoremler de ortaya çıkmayacaktı.⁵⁶ Veya bir şair dünyadaki bir güzelliği temaşa etmeseydi bu

⁵⁶ Bertrand Russell, “Introduction”, *Tractatus, Logico-Philosophicus*, çev. D. F. Pears-B. F. McGuinness (London: Routledge, 1974), x-xi. Dil-düşünce ilişkisi, hangisinin diğerini öncelediği hakkında bkz. Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. D. F. Pears-B. F. McGuinness (London: Routledge, 1974); Gordon Hunnings, *The World and Language in Wittgenstein's Philosophy* (New York: State University of New York Press, 1988); Alfred Nordmann, *Wittgenstein's Tractatus, an Introduction* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005); Tuğba Torun, “Dil-Varlık İlişkisi”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 2019, s. 95-104.

güzelliğe dair şiirler yazması beklenemezdi veya tasvir ettiği güzelliğin insanlar tarafından anlaşılması, bu güzellikle duygusal irtibat kurulması mümkün olamazdı.

Bacon'ın düşüncesinde bilimsel bilginin hem gerçeği ortaya koyan hem de insana güç veren çift fonksiyonlu bir özelliği vardır; bir manada bilgi hakikat ve gücü temsil etmektedir. Böylece filozof, felsefenin klasik tanımı olan "felsefe hakikat sevgisidir" şeklindeki ifadede belirtildiği gibi, hakikati kendi döneminin düşüncesiyle, sosyo-kültürel şartlarıyla uyumlu hale getirmiş bir isimdir. Bu uyumu mümkün kılan ise onda hakikat ile kastedilen anlamın değişmiş, felsefe disiplininin en önemli konusu olan hakikatin zamanın gerektirdiği gerçeklik olarak düşünülmüş olmasıdır. Bu durumda felsefe tabiattaki gerçekliğin araştırılması ve bilinmesi yönündeki bir istek ve çaba olarak karşımıza çıkmaktadır. Hakikati keşfetmenin (?) ve ona ulaşmanın iki yolu olduğunu düşünen filozofa göre birinci yol, ki bu o zaman için geçerli olan bir metottur, duyulardan hareketle genel aksiyomlara ulaşılmasıdır. Bu metotla elde edilen hakikatlerin mutlak ve doğru olduğu kabul edilir. Hakikate giden yolun ikincisi yine duyular vasıtasıyla aşama aşama ve düşüncenin sürekli gelişmesiyle aksiyomları inşa etmek ve sonunda en genel aksiyomlara ulaşmaktır. Bacon'ın benimsediği ve bir sürece yayılan bu metot ile insan hakikate ulaşır ve bu sebeple de bilimin takip etmesi gereken yegâne metot bu olmalıdır. Eski yani birinci ile yeni metot arasındaki fark, Bacon'ın vurguladığı üzere, hakikatin bilgisine aşama aşama, adım adım gidilmesidir; bunun anlamı ise aslında deney ve tecrübe yoluyla hakikatin veya genel ilkelerin ortaya konulmasıdır.⁵⁷ Bacon burada hakikate dair açıklamaların sıçrama yoluyla elde edilen genel ilkelere göre değil, bir süreç içinde yapılan gözlem ve deneyler sonucunda ulaşılan genel ilkelere göre yapılmasını önermektedir ve doğru olan metodon da bu olduğunu söylemektedir. Birinci metoda dünya ve

⁵⁷ Bacon, *The New Organon*, 36; Fischer, *Francis Bacon of Verulam*, 54-55, 159.

oradaki düzenden yola çıkarak, ontolojik ve kozmolojik deliller kullanılarak Tanrı'nın varlığı ve kudretinin ispatlanması örnek gösterilebilir. Burada Tanrı'nın varlığı deney ve gözleme tabi olmasa da bir hakikat olarak kabul edilir ve mutlaktır. İkinci metoda örnek ise aşama aşama yapılan gözlem ve deney sonucunda varlığı ortaya konulan şeylerin hakikat olarak kabul edilmesi verilebilir. Fakat burada Tanrı veya metafizik olay ve varlıklar bir hakikat olarak kabul edilmezler çünkü onların varlığına dair genel ilkelere tecrübe yoluyla ulaşılamaz ve bu alan bilimin ilgilendiği bir alan da değildir.

Bacon'ın zaman zaman edebi bir üslupla tanımladığı hakikatin kendi kendini yargılayıcı bir özelliği vardır. Ona göre, hakikati araştırmak aşığın maşukunu hak etmesi, maşukla karşılaşmak hakikati bilmek, her durumda hakikate sahip çıkmak ise maşuka sarılmak gibidir. Bu şekildeki hakikatin araştırılması sonra bilinmesi sonra da ona sahip çıkılması bir insanın sahip olabileceği en üstün iyiliktir. Hakikatin korunmasını en üstün iyilik olarak tanımlamak aynı zamanda ahlâki bir ilkeden söz etmek demektir. Bununla birlikte hakikate sahip çıkmayı, onu korumayı ve ondan ayrılmamayı vurgulaması da önemlidir. Hakikate erişmiş "hakikat tapınağına yükselebilmiş" kişilerin ilahi merhamet ve hoşgörüsü olan bitenler, dünyada yaşananlar, sıradan insanların yanlışlıkları, saçmalıkları, küçük ve değersiz işler arasında koşturmasını izlemekten büyük bir haz aldıklarını söylemesi de ilginçtir. Bu haz, ona sahip olanlar için adeta dünyevi bir cennettir, cennette duyulan hazza eşittir. Felsefi veya teolojik bir hakikat olarak tanımladığı bu durumun iki özelliği hakikatin farkında olmak ve buna ilahi sıfatların eşlik etmesidir. Her ne kadar dışarıdan bir seyir ile yani örneğin fırtınalı bir havada denizde sallanan gemiyi seyretmekten duyulan haz veya keyifte olduğu gibi elde edilen ve ayne'l hak olmayan bir hakikat tasavvuru var gibi görünse de "ulaşılması imkânsız hakikat tapınağının yüksekliğinden" aşağıda olup bitenin

izlenilmesi izleyen kişinin bunlara zaten vakıf olduğu düşüncesini doğurmaktadır.⁵⁸ Bu ise Bacon'ın din anlayışında dikkat çekildiği üzere din hakkındaki fikri gelgitlerinin bir yansıması olarak okunabileceği gibi bilimsel bilginin sağlayacağı üstün konum veya bilgi vasıtasıyla olanı görme ve anlama ile olabilecek şeyleri öngörebilmenin getireceği bir her şeyi kuşatma olarak da anlaşılabilir.

Bu iki farklı anlam yanında yukarıda çerçevesi çizilen hakikat anlayışı bizlere klasik düşüncenin hakikat anlayışını da çağrıştırmaktadır. İlahi sıfatların eşliğinde olan bitene dair farkındalık kazanma ve beşeri seviyede yaşananların ise yukarıdan bakıldığında ne kadar basit ve saçma olduğu şeklindeki yaklaşım, adeta "Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir"⁵⁹ mealindeki Kur'anî seslenişle tasvir edilen bir yeryüzünü anlatmakta; bununla birlikte hakikate sahip olan tek varlığın ancak Tanrı olabileceğini akla getirmektedir. Bacon'ın bir şiirden hareketle tasvir ettiği hakikatin ulaşılması imkânsız bir tapınak olduğuna dair ifadeler akılda bu düşünceleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla insanın ancak ilahi merhamet ve hoşgörüyü yanına alarak bu tapınağa doğru yola revan olmasından, hakikate ulaşmasından söz edilebilir. Bu felsefi ve ilahiyata özgü hakikat tasvirinden sonra filozof pratik yaşamın yani sosyal hayatın hakikatlerine geçiş yapar. Aslında sosyal hayattan verdiği dürüstlük gibi hakikat örnekleri, pratik ahlâka ilişkindir ve bu yönüyle de felsefenin ve ilahiyatın tamamen dışında tutulamazlar. Ona göre insanların sosyal hayatında doğru ve dürüst yaşaması, bu ilkelere dikkat etmesi sadece güzel ahlâklı yaşayanlar değil buna aykırı davrananlar tarafından bile takdir edilen davranışlardır. Hakikatin karşısındaki veya hakikate ulaşmanın önündeki en büyük engel ve aynı zamanda en büyük kötülük yalan söylemektir. Burada yalanla ilgili Montaigne'den yaptığı daha

⁵⁸ Bacon, *Denemeler*, s. 4.

⁵⁹ Kur'an Yolu (Erişim 5 Temmuz 2021), el-En'am, 6/32.

doğrusu Montaigne'in bir antik dönem şairinden aldığı ve ondan da Bacon'ın aktardığı alıntı önemlidir; çünkü bu sözler felsefi veya ilahi olanla sosyal olanın gerçekte birbirinden ayıramayacağına da işaret etmektedir. Montaigne'in aktardığı yalanla ilgili sözler şöyledir: "Bir kişinin yalan söylediğini söylemek, aslında onun Tanrı'ya karşı küstah, insanlara karşı korkak olduğunu söylemekle aynıdır." Oldukça manidar olan bu sözün anlamının kelimelerle anlatılamayacak kadar dehşet verici olduğunu ve alçakça bir davranışa işaret ettiğini belirterek yalan söylemenin Tanrı'ya karşı haddini bilmezlik ve saygısızlık olduğunu söylemiş olmaktadır.⁶⁰

Bu yaklaşım adeta Bacon'ın içindeki paradoksu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü teolojik bakışın hâkim olduğu yukarıdaki ifadelerle rağmen Bacon, yeni ve faydalı bir hakikat arayışına girmiştir. Yeni ve farklı olması, teolojik olmayan ve tündengeline dayanmayan bir yenilik ve farklılıktır. Bu karşı çıkışı otoriteye karşı çıkış olarak da anlaşılabilir, ki ilk otorite Tanrı'dır.⁶¹ Bununla birlikte onu farklı kılan, tümevarım metodunu ilk kez ortaya koyan kişi olmasından ziyade uzun yıllar sözlü tartışmalarla, spekülâtif konularla zihinleri meşgul eden teorik düşüncenin önüne tecrübi bilimi koyan ilk kişi olmasıdır. Burada dikkati çeken bu metodun yeni bir hakikat ya da yeni gerçeğin keşfedilmesi için en önemli yol olarak tanımlanmasıdır.⁶² Burada dikkatin çekilmesi gereken bir diğer husus da hakikatin keşfedilebilir olması, tamamen akılla bulunabilir, bilinebilir kabul edilerek bir indirgemeciliğin olmasıdır. Bu şekilde akıl ile ulaşılabilen hakikat ise gerçekte keşfedilebilen olmaktan ziyade kurgulanabilen bir hakikattir. Bu noktada Bacon modern Batı düşüncesinin en temel özelli-

⁶⁰ Michael De Montaigne, *Selected Essays*, çev. Charles Cotton, ed. William Carew Hazlitt (New York: Dover Publications, 2011), 143; Bacon, *Denemeler*, 5-6.

⁶¹ A. Elley Finch, *On the Inductive Philosophy, Including a Parallel Between Lord Bacon and a Comte as Philosophers* (London: Longmans, Green and Co., 1872), 22.

⁶² Thomas Babington Macaulay, *Critical and Historical Essays, Contributed to Edinburg Review* (London: Longman, and Roberts, 1861), 131, 401; Özdemir, "(Sir) Francis Bacon ve Bilimsel Devrim Olgusu", 19.

ği olan hakikatin bu dünyanın sınırları içinde olduğuna dair inancın felsefi olarak dillendirilmesi ve yerleşik hale gelmesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim *The New Organon*'da hakikati keşfetmenin iki yolu olduğunu söyler. Bunlardan birisi duyular yoluyla elde edilen verilerden insanların hakikat olarak benimsediği genel aksiyomlara doğrudan ulaşılmasıdır. Bu şekildeki akıl yürütmenin yanlış olduğunu söylerken aslında karşı çıktığı daha önceden belirlenmiş ve kabul edilmiş hakikatlerin varlığı, bunun yanında duyuların bu hakikatleri idrak etmesinde hiçbir tedriciliğin olmamasıdır. Önceden belirlenmiş hakikatlerden kastı da dinin ve klasik felsefenin ileri sürdüğü hakikatlerdir ki gözlemle bu hakikatlere ulaşmak mümkün olmayacağı için bir sıçramadan söz etmektedir. Ayrıca bu yolun aklın ve duyuların üstünlüğünü ortadan kaldıran bir etkisine vurgu yapar. İkinci ve kendisinin de benimsediği yol ise aşamalı olarak ve kesintiye uğramaksızın duyuların en genel aksiyomlara ulaşmasıdır.⁶³

Buna bağlı olarak filozofun temelde yapmak istediği ve ilgilendiği şey, tabiat hakkındaki çalışmaları teolojinin ve gerçekliği olmayan batıl inançların güdümünden kurtarmaktır. Nitekim tabiat felsefesine dair fikirlerin kutsal kitap ve ayetlere dayandırarak açıklanmasını çok aptalca bulduğu gibi yaşarken ölüm hakkında düşünmek veya araştırma yapmayı da anlamsız bulmuştur.⁶⁴ Fakat bu başlığın ilk paragraflarında belirtildiği üzere bir taraftan bilginin teolojinin denetim ve yönlendirmesinden kurtulması gerektiğini ve böylece hakikate ulaşılabileceğini söylerken diğer taraftan hakikat tapınağı olarak nitelendirilen o üst mertebeye ulaşabilmenin de ancak Tanrısal merhamet ve hoşgörüyle olabileceğini ifade etmektedir. Bu ise farklı biçimlerde yorumlanabilmeye açık olsa da daha çok Bacon'ın bir ikilem içinde bulunduğunu akla getirmektedir. Nitekim onun "zihin idolleri" ismini verdiği put-

⁶³ Bacon, *The New Organon*, 36, 40.

⁶⁴ Bacon, *The New Organon*, 53.

lar kuramında da insanın aile ve kültür çevresinin etkisi ile benimsediği din ve gelenek kaynaklı önyargıları olduğunu, bunların gerçeği olduğu gibi anlamayı engellediğini, bilimin önündeki en büyük engellerin de bu önyargılarla ilişkili olduğunu ileri sürerek bunların etkisinin kırılması gerektiğini söylemiştir. Dini düşüncenin etkisini sadece tabiat bilimlerinden değil siyaset, ekonomi, ahlâk, tarih ve sosyoloji gibi alanlardan da uzaklaştırmayı istemiştir. Din ve dine dayalı düşünceden uzak olarak tabiata, insana ve olaylara bakmak, Tanrı'nın gözüyle değil insanın gözüyle olan biteni değerlendirmek demektir. Bu da Bacon'ın ifadesinde "*İnsan Krallığı*" olarak karşılık bulmuştur.

Bu krallığın hâkimiyet alanı, dünya bir ülke olarak düşünülürse, dünya; yöneticisi veya kralı ise insandır. Bu kralın ülkesini yönetebilmesi, ülkesine tam olarak hâkim olup dilediğini yapabilmesi için öncelikle onu çok iyi tanıması gerekir. Fakat onun hakkında sadece bilgi sahibi olmak yeterli değildir; hâkimiyetin sürekliliği için önce ülkedeki mevcut kanunlara, işleyişe uyum sağlamalı, bu işleyişin özellik ve mekanizmasını öğrenmeli daha sonra da bu süreçte elde ettiği bilgi gücüyle onu kendi koyduğu kurallara göre kullanmalı yani kendisine itaat ettirmelidir.⁶⁵ Dolayısıyla modern dönemde kuvvetli olarak vurgulanan tabiatın deney ve gözlem yoluyla bilinip gizemlerinin çözülebileceğine dair söylemin hedeflediği şey Bacon'da açık ve seçik olarak ortaya konulmuştur. Deney ve gözlem yoluyla tabiat hakkında bilgi sahibi olma, bir süreliğine de olsa onun kanunlarına uyumlu bir hayat yaşama düşüncesinin gerisinde onu itaat ettirme ve dilediği gibi kullanmaya yönelik gayenin bulunduğu da ifade edilmiştir..

İngiltere'de modern düşüncenin ortaya çıkmasına öncülük eden kişiler, doğru bilginin yetersiz olduğu inancından hareketle hakikatin korunması gerektiğini ve bunun yolunun

⁶⁵ Hans Brath, *Truth and Ideology* (California: The Regents of University of California, 1976), 19, 22.

da süreklilik gösteren deneyler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hakikatin korunmasının deneylere bağlanması hakikatin değişken bir özelliği olduğu anlamına da gelmektedir. Deney dünyası aynı zamanda oluş ve bozuluş dünyasıdır; dolayısıyla tecrübe ve deneylerin değişmesi ile hakikat de değişecektir. Bu iddia ahlâki açıdan ele alındığında akla gelebilecek sorular ise “her gün yüz yüze karşılaştığımız tanıdık insanlar yerine kimliği belirsiz kurumlara mı güveneceğiz” veya “erdemli bir kişi yerine herhangi bir konuda uzmanlaşmış bir kişi mi daha güvenilir?” türünde karşımıza çıkmaktadır.⁶⁶ Hakikatin deneylerle ortaya konulabileceğini iddia eden İngiliz modernistlerden birisi olarak Bacon “hakikat” kavramını, varlık ve bilinç arasındaki karşılıklı etkileşim ve uygunluk açısından da ele almış ve asla hakikatin bilinmesi noktasında aklın yetersizliğini kabul etmemiştir. Modern anlamda bilimi ve onun yöntemini ortaya koyarken teoloji ile felsefeyi birbirine karıştırmama konusunda çok dikkatli davranmıştır. Bu hassasiyetinin gerisinde tabiat ve varlıkla ilgili gerçeklik hakkında konuşurken teolojinin vahyi esas alması, aklın gücünü ve fonksiyonunu bir kenara bırakmasının bulunduğu dile getirilmiştir.⁶⁷ Her ne kadar teoloji ile birlikte spekülâtif felsefeyi de eleştirse sonuçta felsefe akla dayalı bir fikri inşadır. Nitekim varlık ile akıl arasında kurduğu yakınlık veya ilişkinin derecesi neredeyse birbiri yerine geçecek kadar kuvvetlidir. O, “akıl insandır ve insan bildiği şeydir” cümlesiyle “varlığın hakikati ile bilmenin hakikati bir ve aynıdır” demiş oluyor; böylece “insan bildiği veya bilgisi kadar insandır” şeklinde oldukça tartışmalı bir yoruma kapı açtığı da söylenebilir. Akla verdiği üstünlük, aklın faaliyetinin insana vermiş olduğu hazzın her türlü hazdan, sevginin vereceği hazdan bile, daha büyük olduğuna dair düşüncesinde de rahatlıkla görülebilir.⁶⁸

⁶⁶ Steven Shapin, *A Social History of Truth: Civility and Science in Seventeenth Century England* (Chicago: The University of Chicago Press, 1994), xxix, xxxi.

⁶⁷ Brath, *Truth and Ideology*, 22, 24.

⁶⁸ Abbott, *Francis Bacon*, 41.

Şu bir gerçektir ki "Hakikat"ın "Gerçek" Olması başlığı, hakikat olan Tanrı krallığının yerini insan krallığına bırakması ile gerçek olmuştur. Tanrı yaratıcı kudret olarak hakikatte krallığı hak eden ve krallığın tam manasıyla tek sahibidir. Ancak bu hakikat, dünyanın hakikatin kendisi olduğu ve dolayısıyla hakikatin de burada aranması gerektiği düşüncesiyle birlikte krallık da yeryüzüne inmiş ve temsilcisi insan olmuştur. Dolayısıyla Tanrı krallığının insan krallığına dönüşmesi hakikatin gerçek olmasının en önemli göstergelerinden birisidir.

Bugün gelinen noktada ise artık gerçeklik Bacon'ın gerçekliğinin ötesine geçmiş veya gerçeklik alanı genişletilmiştir. *Artırılmış gerçeklik* bizi sadece gerçekliğin fizik dünyada var olan şeylerden bilginin ise onların ve aralarındaki ilişkilerin bir akıl yürütme sonucunda bilinmesinden ibaret olmadığını göstermekte; yapay zeka ile gerçekliğin değiştirilmesi ve artırılması ile yeni bir gerçeklik alanı oluşturulmaktadır. Yani çoğaltılabilen ve etkileşim kurulabilen sanal gerçekliklerden söz edilmektedir. Bunlar her ne kadar teknoloji vasıtasıyla sonradan yaratılmış olsalar da suni gerçeklik kabul edilmemekte, insanın iletişim kurabilme dolayısıyla tecrübe edebilme imkânı taşıması açısından gerçeklik olarak tanımlanmaktadır. Yine değişebilen, dönüşebilen gerçekliklerle karşılaştığımız bir dönemi yaşıyoruz. *Deepfake* teknolojisi ile sahte yüzler ve kimliklerin ortaya çıkması, genlerinin kullanılması yoluyla tarihsel kişiliklerin ete kemiğe büründürülmesi gibi teknolojinin marifetiyle yaratılan daha pek çok gerçekliği Bacon'ın hakikat veya gerçeklik tanımından hareketle bilmemiz herhalde mümkün olmayacaktır. Bütün bu gelişmeler bilginin ve ahlâkın tanımının sorgulanmasını gerektirdiği gibi insanların olmayan şeyleri varmış gibi algılamasının, bunların bir tür aldatma olup olmadığının hukuki ve ahlâki sorumluluğunun nasıl çözümleneceği çağın getirdiği sorunlardandır. Bu gelişme ve sorunlar aynı zamanda hakikatin artık tıpkı kurgusal

bir ülkenin var edilmesi gibi, kurgusal hale geldiğini, insanların kurgulanan şeylere hakikat olarak inandırıldığını da göstermektedir. Bunun başarılması ise bütün bu gelişmeleri planlayıp yöneten kurumların varlığı ile gerçekleşmektedir. İşte İngiltere’de hala varlığını devam ettiren bilim kuruluşu Royal Society’nin misyonları arasında da modern bilimin getirdiği sonuçların planlanması ve yönetilmesi bulunduğu için bir sonraki başlığımız bu kuruluş ile Bacon arasında nasıl bir ilişki olduğuna yönelik olacaktır.

Londra Royal Society’nin Misyonu

İlk fikri varlığını *New Atlantis*’de bulduğumuz, eserde siyasi yönetimin ve sosyal hayatın merkezine yerleştirilen bilim merkezinin vücut bulmuş hali olarak kabul edilen Royal Society’e bu kitapta yer verilmesinin sebebi ifade edilen ilişki sebebiyledir. Bacon ütöpik romanında bu kurumun kısmen prototipini de tasvir etmiştir. Ütopyada yönetimin en önemli unsurlarından biri olarak bilim merkezine bu şekilde yer verilmesi onun gerçek hayattaki rolünü ve önemini de ortaya koymaktadır. Bilimin gücünü temsil eden kurum aynı zamanda insan krallığının da en önemli merkezi olarak romanda yerini almıştır..

Royal Society İngiltere’de 1660 yılında kurulan bir bilim merkezidir. Bu tarih, İngiltere’nin sosyal ve dini hayatı üzerinde son derece etkili olan reformların yapıldığı bir zaman dilimidir. Yapılan reformlardan belki de en dikkate değer olanı, eski kurumların yeni bir felsefi düşünceye göre yeniden ele alınması, misyon ve amaçlarının sorgulanmasıdır denilebilir. Böyle bir ortamda Royal Society’nin de reformların baş aktörü olarak varlık bulduğu anlaşılmaktadır. Her şeyin tekrar gözden geçirilmesinin ve yeniden inşa edilmesinin gerisinde Bacon’ın felsefesi, kimilerine göre zaferi vardır.⁶⁹ Öyle

⁶⁹ Macaulay, *The History Of England: From The Accession Of James The Second* (Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1849), 1/397.

ki bu zafer, onun bilimin peygamberi olarak anılmasına yol açacak kadar büyük bir etki gücüne sahiptir. Nitekim ütopyada bilim merkezi ile dini merkezin ve hatta siyasi yönetim merkezinin aynı yer olması, bu merkeze hem Yahudilik hem de Hristiyanlık nazarında kutsal bir değeri olan Süleyman Tapınağı'na atıfla Süleyman Evi denilmesi de bu açıdan anlamlıdır.

Royal Society'nin bu kitapta ele alınan konu için anlam ve önemi, yeni çağın bilgi ve metot anlayışının kabul edilebilirliğini ve yaygınlığını sağlamak için bir ortak düşünce oluşturma çabasında gizlidir. Bunun için kurum, Bacon'ın ölümünden sonra onun bilimsel metodunu kabul etmiş ve dolayısıyla onun bilimden beklediği hedefi kendi hedefleri arasına almıştır. Hatta Bacon'a duyulan hayranlık o kadar fazladır ki bu oluşumun üyelerinin çoğunluğu tarafından Bacon bir peygamber veya bir Musa olarak ilan edilmiştir.⁷⁰ Bununla da kalmayarak adı geçen kurum, Bacon'ın tek bilimsel varisi olarak nitelendirilmiş; kendi varlığını temellendirme ve görüşlerini savunmada Bacon'ın görüşleri onlar için önemli bir felsefi-bilimsel dayanak olmuştur.⁷¹ Bilim adeta yeni bir din gibi her şeyin üstünde tutulunca, bu bilimin ilerlemesinin yolunu gösteren kişi olarak Bacon da yeni dinin peygamberi olma vasfını hak etmiş olmaktadır.

Bu kurum daha çok bilginin sistematik olarak inşası ve böylece insanın dünyadaki egemenliğinin geliştirilmesi için kurulmuş bir yapıdır. Buna binaen oluşum, geçmiş bilgi mirasının ve kaynaklarının eleştirildiği ve hatta reddedildiği, yeni bilim anlayışının ortaya çıktığı bir dönemde bu yeni bilim anlayışı hakkında ortak bir kanaatin oluşabilmesine yönelik bir misyonu da üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu ortak kanaat ise bilginin tanımı ve onun metodu üzerine kurulmaya çalışılmıştır. Buna göre, tümevarım metodu ile doğrulama ilkesinin

⁷⁰ Olson, *The Kingdom Of Science*, 47.

⁷¹ Stephen Gaukroger, *Francis Bacon and the Transformation of Early-Modern Philosophy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 2.

kullanılması, böylece nesnelliğin sağlanması üzerinden bir düşünce birliği oluşturulması amaçlanmış; söz konusu amaç içerisinde bilginin düzenli ve sistemli inşa edilmesi ile insan egemenliğinin genişletilmesi de yer almış; daha doğrusu tümevarım metoduyla ulaşılabilecek nesnel bilginin düşünce birliği sağlayacağı ve böylece insanın dünyadaki hâkimiyetinin güçleneceğine inanılmıştır. Bu sürecin ise yavaş yavaş Royal Society'ye olan desteğin artması sağladığı söylenebilir.⁷²

Bu amaçlarla bir araya gelen on iki kişi ilk toplantılarını Londra'da yaptılar ve toplantıda aldıkları kararları bir rapor haline dönüştürdüler. Bu kararlar arasında bu oluşumun amacı, toplantı zamanları ve kurumun genişletilmesine yönelik görüşler yer almıştır. Amaç, fizik ve matematik alanındaki deneysel çalışmaların ve deneysel felsefenin⁷³ desteklenmesi olarak belirlenmiş; haftalık toplanılması ve katılım sayısının artırılması kararlaştırılmıştır. Bu kararlara binaen Avrupa'nın farklı şehirlerindeki bilim insanlarına, bazı bürokratik isimlere, askerlere davetiyeler gönderilmiş ve bu isimler Londra'da bir araya gelmişlerdir. Böylece on iki kişi ile başlayan ilk buluşmaya ilaveten kırk kişi daha üye yapılarak bu bilim merkezi hem kabul edilirliliğini artırmış hem de kuruluş amaçlarını genişletmiştir.⁷⁴

⁷² Olson, *The Kingdom Of Science*, s. 95.

⁷³ Deneysel felsefe, insanların gerçek hayattaki deneyim ve duygularından hareketle onları bir şeyin gerçekliği ile yanılma olup olmadığı konusundaki düşüncelerini araştıran yeni bir felsefi disiplindir. Geleneksel felsefeye ve onun metodolojisine şüpheyle yaklaşır ve onu olgularla hiçbir teması olmayan spekülasyonlardan ibaret sözler olarak tanımlar. Deneysel felsefenin amacı, halkın felsefi terminolojiyi nasıl anladığı, onlarla nasıl bir zihinsel irtibat kurduğu ve halkın bu felsefi kavramları kullanırken nasıl bir felsefi yargıya sahip olduklarını, toplumsal yargıları sistematik olarak incelemek olarak belirlenmiştir. Bunun için de diğer disiplinlerin yöntemlerini kullanmaktadır. "Deneysel" nitelendirmesinden de anlaşılacağı üzere bu disiplin, felsefeye pozitif bilimlerin yöntemlerini dahil etme gibi bir yol takip etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdulhan Ünlüsoy, "Felsefedeki Metodolojik Bir Yaklaşım Olarak Deneysel Felsefe Akımının Yargı Analizlerinin Epistemik Değeri", *Kaygı*, 18(2), 2019, 391-417; Antti Kauppinen, "The Rise and Fall of Experimental Philosophy", *Experimental Philosophy*, ed. Joshua Knobe-Shaun Nichols, (Oxford: Oxford University Press, 2014), 2/3-31.

⁷⁴ Henry George Lyons, *The Royal Society 1660-1940* (New York: Cambridge University Press, 1944), 21-22.

Kuruluş ilkeleri ve amaçlarına dair yönetmelikte devlete danışmanlık yapma gibi bir görevi olduğundan söz edilmezken zaman içerisinde kurum böyle bir fonksiyona sahip oldu ve bu fonksiyonu resmi olarak da kabul edildi. Böylece resmi bilim komitelerinin çoğunda bir toplum temsilcisi bulundurma hakkı elde etti. Devlet ile kurum arasındaki ilişkiler tam olarak tanımlanmasa da zamanla daha da gelişti ve devlet kararlarını etkileme yönünde önemli bir güce sahip oldu.⁷⁵ İlk kurulduğu 1660 yılında Bacon'ın bilim anlayışını kabul ettiğinde henüz resmi olarak tanınmamış olsa bile devlet ile ilişkilerindeki ilerlemeye bağlı olarak Bacon'ın özellikle bilim alanındaki görüşlerinin İngiliz devletinin felsefe ve bilim anlayışına dahil olmasında önemli rol oynadı.

İlk kurulduğu yıllarda bu topluluğun üyelerinin bir kısmı, özellikle radikal olanlar, gelecekte yeryüzünde büyük değişikliklerin olacağına yani bir altın çağın geleceğine inananlar (*chiliast, millenarian*) otoritelere isyan edilmesini destekleyerek bu değişimin bir an önce gerçekleşmesini isterken üyelerin büyük çoğunluğu böyle bir inanca sahip değildi. İlk grup maddi varlık alanı ile manevi varlık alanını ve yerçekimi kanunu gibi tabii kanunları birbirinden ayrı düşünürken Tanrı'nın varlığına ise bu kanunların devam ettiricisi olarak yer verdiler. Bununla birlikte tıpkı legal politik hayattaki hiyerarşi gibi tabiattaki varlık dünyasında da bir hiyerarşinin olduğunu kabul ettiler. Buna karşın dini bakımdan Mesih'in tekrar dünyaya gelerek burada barış ve huzuru sağlayacağına inanmayanlar tabiatta da büyük bilimsel dönüşümlerin olabileceğine ihtimal vermedi ve dünya üzerinde bir üstünlük kurabilmenin imkânını daha çok yavaş ve aşamalı ilerleyen araştırmalarda ve bilimsel çalışmalarda gördüler. Bu tavrın aşama aşama bir ilerlemeyi kabul etmesi yanında dini

⁷⁵ Gordon Sutherland, "Government and Science in Britain and U.S.", *Bulletin of the Atomic Scientists* (Chicago: EDM., April 1968), 27.

inançlara bu ilerleme içinde herhangi bir rol vermemesi sebebiyle Bacon'ın anlayışına daha yakın olduğu söylenebilir. Topluluğun ilk üyeleri arasında yer alan Robert Boyle (öl. 1691) gibi bazı bilim insanları hem Bacon'ın görüşlerini takip eden hem de İsa'nın tekrar yeryüzüne gelerek egemenliği ele geçirmesi sonucunda büyük bir barış gününün geleceğine inanan ve dünyada büyük değişimlerin olacağı yönünde beklenti içinde olanlar milinarianist ya da chiliarist bir Baconcılığın ortaya çıkıp yerleşmesinde rol oynadılar. Buna inananlar, yeni, güçlü ve ilerlemiş bir İngiltere'nin var olmasında kendilerinin büyük bir görev üstlendiklerini düşündüler.⁷⁶

Bu oluşum içinde pozitif bilimlerin her bir alanıyla ilgili öne çıkan bilim insanları ve çalışmaları desteklenerek önemli başarılar elde edildi. Bu başarıların elde edilmesi sırasında takip edilen bilimsel metot elbette tümevarım idi. Tümevarım, matematik ve ispata dayalı çeşitli bilim dallarının birbiriyle yardımlaşması ve iş birliği yapması sonucunda hakikatin keşfedebileceğine (ya da kurgulanabileceğine) dair kanaatin pekişmesi de bu kurumun çalışmalarının bir sonucuydu. Burada doğa araştırmalarına dayalı pozitif bilimlerle her dönem üstünlüğünü koruyan matematikle ilgili çalışmaların ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır ki bu bilimler için "en asil" nitelendirmesi yapılmış olması da yeni çağın zihin dünyasını göstermesi açısından önemliydi.⁷⁷ Böylece bir bakıma Yunan düşüncesinin ilk ortaya çıktığı Pre-Sokratik dönemdeki gibi doğa üzerine çalışmaların önem kazandığı bir süreç yaşandı. Elbette Pre-Sokratik filozoflar "bilmek için bilmek" şeklinde ifade edilen merak ve ilgilerinin sonucu doğaya yönelmişken modern dönemdeki doğa araştırmaları bütünüyle doğayı insanoğluna köle yapmaya matuftu. Yani Yunan düşüncesinin ilk yıllarındaki asil amaç yerini çok sığ, değerden yoksun ve pragmatist bir amaca bırakmıştı.

⁷⁶ Olson, *The Kingdom Of Science*, 95.

⁷⁷ Macaulay, *The History Of England*, 404.

Bacon'dan önce ve Bacon ile çağdaş başka filozof-bilim insanları tarafından da dillendirilmiş olmakla birlikte daha kuvvetli bir biçimde İngiltere'de ortaya konulan bu yeni bilim anlayışı ve bu anlayışın amacının gerçekleştirilmesi yönünde izlenen politikaların fikri zemini Bacon'ın düşüncelerinde bulunabilir. İngiltere'nin Bacon'a ve onun yeni felsefe ve bilim anlayışına Royal Society yoluyla sahip çıkması, politik ve ekonomik gücünü artırmak için önemli bir fırsat ve dayanak olmuştur. Nitekim Bacon'ın *New Atlantis*'teki Süleyman Evi ile çizdiği prototipin bu topluluğa ilk model oluşturmaları, Bacon ile kuruluş arasındaki manevi ve pragmatist ilişkiyi de göstermektedir. Bu ilişki, Royal Society'nin modern bilim anlayışını kabul etmesi yanında bu anlayışın uluslararası arenada benimsenip yayılmasında önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Elbette bunu yaparken arkasına devletin desteğini de alması ve böylece legal hale gelmesi sonucunda Bacon'ın düşüncesi İngiltere dışında Avrupa'nın diğer ülkelerine de yayılmış ve oralarda da benimsenip etkisini artırmıştır.⁷⁸ Bu etki ve güç, insanın doğaya egemen olabileceği düşüncesini kuvvetlendirmiş; bir bakıma söz konusu düşünce ve amaç kurumsal bir nitelik ve geçerlilik kazanmıştır, denilebilir. Bu ilişki, yukarıda da ifade edildiği üzere, Royal Society'nin kitabımıza başlık olmasının da sebebi olmuştur. İngiltere'nin bilgiyi öne çıkaran, bilginin getireceği gücü her şeyin üstünde tutan buna bağlı olarak da Endüstri devrimi gibi bütün dünyayı kuşatan kapitalist ve fayda temelli bir yaşamın "değer" kazanmasına öncülük eden bir anlayışın legal olarak temsilciliğini yapan bu kurumun temel fikirlerini Bacon'dan almış olması yeni dünya düzeninde Bacon'ın yerini göstermesi açısından önemlidir ki bu yeni dünya düzeni hedefleri arasına yeni bir krallık kurmayı ve "adem" in yönetiminde bir yeryüzü cenneti yaratmayı arzulamıştır.

⁷⁸ Gaukroger, *Francis Bacon*, 2-3.

İnsan Krallığı'nın İlanı

Bacon, felsefi düşüncede yenilik yapan, teolojinin etkisi altındaki klâsik felsefenin bu etkiden kurtarılması ve aklın egemenliğinin felsefeye kabul ettirilmesi yönündeki çabası ile modern varlık anlayışına farklı ve yeni bir bakış getiren, hakikatin insanın elinde olduğu düşüncesini zihinlere yerleştiren öncü isimlerden birisidir. Bu şekilde felsefi düşüncede meydana gelen yenilik ise insanın krallığının başlangıcıdır. Bacon, bilimsel gelişme ve elde edilen bilginin sağladığı güç ile tabiata egemen olunabileceğini; bunun da insanın refahını artırmaya hizmet edeceğine inanmış bir isimdir.⁷⁹ Ona ait "Bilgi, insanın krallığına hizmet etmede tabiatın krallığını kontrol altında tutan bir güçtür." sözü bilginin sahip olduğu gücün işleviyle birlikte bilgiden beklentisini de açık bir şekilde göstermektedir.⁸⁰

Dinlerin cennet ve milenyum, mitolojilerin ise altın çağ vurguları insanların tarih boyunca bir ütopya arayışı içinde olduklarını göstermektedir ve gerçekte geleceğe dair hayal kurma, daha iyi olanı düşleme insanın tabiatında olan bir özelliktir. Bu arayış mevcut durumun daha iyisini hayal etme veya varolan düzensizlik ve kaosu son bulmasına yönelik düşünsel bir beklentiye yöneliktir.⁸¹ İlk modern döneme ait İngiliz ütöpik eserlerinin bibliyografyasını hazırlamış olan Blum, yapmış olduğu çalışma sonucunda ütopyaların üç özelliği olduğundan söz etmiştir. Birincisi, ütopyalar, toplumun gelişebilme kapasitesine sahip olduğu duygusuyla

⁷⁹ Zagorin, *Francis Bacon*, 121.

⁸⁰ Bowen, *Francis Bacon*, xiii.

⁸¹ Yakup Akyüz, *Ütopyalarda Din-Siyaset İlişkisi* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 3. Ütopya türünün tarihi ve modern dönemdeki ütöpik eserler hakkında yapılan lisansüstü tezlerden bazıları şunlardır: Orhan Yıldız, *Tommaso Campanella ve Francis Bacon'ın Ütopyalarındaki İdeal Toplum ve Eğitim Anlayışları* (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016); Özgün Çetinkaya, *Francis Bacon'da Bilim ve Ütopya*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015).

yazılmışlardır. İkincisi, ütopyalar gelişmiş bir topluma dair planlardan oluşmuştur.⁸² Üçüncüsü, yazıldığı zamanın şartları içinde uygulanabilirliği olmayan amaçların taşıyıcısıdır. Bacon'ın bu üç amaçtan hangisini kendi ütopyası için amaç olarak belirlediği sorusuna, bir ve üçüncü öncelikli olmak üzere üçünü de cevabı verilebilir. Bunlardan birinci ve üçüncü özellik veya amaçla onun ütopyasının ilgisi şöyle kurulabilir: Hümanist olmasının bir sonucu olarak insana ve topluma inanan, onun gelişebileceğine yönelik kanaati yüksek olan bir kişi olması sebebiyle yaşadığı dönemin şartlarının olumsuzluğunu ve geçmişin mirasının kötü etkisini düşünmüş ve dönemi için uygulanabilirliği zor olan ve fakat gerçekleştirmeyi düşlediği amaçlardan hareketle romanı yazmıştır. İkinci amacın onun için de bir amaç olup olmadığı ise o dönemin İngiliz toplum hayatına bakmakla anlaşılabilir. Dönemin İngiltere'sinin pek çok Avrupa ülkesine kıyasla demokratik, siyasi, ekonomik devrimler yaşamış ve buna göre daha gelişmiş bir ülke olduğu anlatılmaktadır.⁸³ Bu tespitten hareket edilecek olursa Bacon'ın ütopyasını yazarken İngiltere'nin geleceğine yönelik bir plan yaptığı da söylenebilir. Her ne kadar komplo teorisyenleri *New Atlantis*'te anlatılan ülkenin Amerika'yı haber verdiğini iddia etse ve bu düşünce imkân dahilinde olsa da romanda filozofun yaşadığı ülke ve onun geleceğine dair bir beklentinin anlatıldığı düşüncesini incelemek daha mantıklı gözükmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda insanın aklı ve bilgisi ile yeryüzüne nasıl hâkim olacağının fikri altyapısı *New Atlantis* isimli ütöpik eserde anlatılmaktadır. Ütopyasında dini ve ahlâki unsurların bilim ile nasıl harmanladığı, aklın ve bilginin üstünlüğünü

⁸² J.C. Davis, *Utopia and the Ideal Society: A Study of English Utopian Writing 1516-1700* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), 13.

⁸³ Kadir Caner Doğan - Suat Hayri Şentürk, "İngiltere'de On Yedinci Yüzyıl Devrimler Çağı ve Parlamentarizmin Gelişimi Doğrultusunda Bütçe Hakkı", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/14 (Aralık 2017), 354.

ilan ederken yaptığı din ve ahlâkı bu üstünlüğün altına nasıl yerleştirdiği de görülebilmektedir. Dolayısıyla dini ve ahlâki motiflerin görünür olduğu ve fakat temelde bilimin hâkimiyetini kabul eden bir kurgu ile karşılaşmaktayız.

New Atlantis'in Kurgusu

Kitabın Giriş bölümünde ifade ettiğimiz cümlelerin benzerini ütopyalar içinde söyleyebiliriz: Her dönemin kendine ait ve dönemin mevcut şartlarının içinden doğmuş ve o şartları gerek desteklemek gerek değiştirmek gerekse yepyeni bir model ortaya koymak için kurgulanmış bir devlet ve toplum yapısının anlatıldığı ütopyaları vardır ve aslında her toplum kendi ütopyasını yaratır. *New Atlantis* adlı ütöpik romanıyla Bacon da aslında bürokratik hayatında karşılaştığı engeller nedeniyle bilimin hâkim olduğu bir ülke yaratmayı hayal etmiş, hala varlığını sürdürdüğüne inanılan bir ülke tablosu içinde kendi özlemini anlatmıştır. Ülkenin varlığa çıkış tarihinin yaklaşık üç bin yıldan daha fazla bir geçmişe gittiği yönünde yapılan tahmin esas alınırda henüz Hz. İsa'nın doğmadığı zaman dilimlerinden söz edilmektedir. Bu dönemde Hz. İsa'nın öğretisine dair bir bilgi mevcut olmasa da Bensalem ülkesinde yaşayan insanların sevgi, merhamet, kardeşlik duygularıyla dolu olması, buradaki dini ve ahlâki inancın oldukça yüksek bir seviyede olduğunu gösterdiği gibi ilahi bir dini öğretiden haberdar oldukları, büyük olasılıkla da Hz. Musa'ya vahyedilen ilkeleri bildikleri anlaşılmaktadır.⁸⁴ Ancak romanda Hristiyanlığa ait vurguların daha baskın olduğu, okuyucunun Hristiyan inancını daha güçlü hissetmesini sağlayan bir anlatım tarzı ve semboller yer almaktadır. Dinle ilgili bu anlatının yanında bu ülkenin sahip olduğu ekonomik, coğrafi, fiziki imkânlar ve ulaştığı gelişmişlik seviyesi, okurlara, ilerlemenin bir sınırı olmadığını, ilerlemenin bizatihi kendi içinde çok geniş bir imkân taşıdığını gösterir.⁸⁵

⁸⁴ McKnight, *Religious Foundations*, 23-24.

⁸⁵ White, *Peace Among The Willows*, 122-123.

Bacon'ın böyle bir ütöpik roman yazmaktaki amacı üzerine düşünöldüğünde birkaç amaçtan söz edilebilir ki amaçların ortaya konulması romanın içeriğı, taşıdığına inanılan sırlar ve sırların ifadesi olan sembollerin anlaşılıp verilen mesajların anlaşılması açısından önemlidir. Söz konusu amaçlardan biri, roman aracılığıyla bilimin popölerleştirilmesi ve bunun nasıl yapıldığının gösterilmesi olarak belirlenebilir. *New Atlantis*'ten önce yazılan, 1532'de basılan ve bilinen ütöpik eserlerden biri olan Machiavelli'nin *Hükömdar*'ı tamamen siyasetle ilgili bir kurgu olup, hükömdarların mutlak otorite sahibi olmaları vurgulanarak bir ölkedeki düzen ve mutluluğun ancak böyle bir yönetimle mümkün olacağını anlatmaktadır. Campanella'nın (öl. 1639) *Güneş Ölkesi* ise Bacon ile çağdaş olup *New Atlantis*'ten on yıl önce, 1602 yılında yayımlanmıştır. Campanella da ütopyasında siyasi yönetimin ve sosyol düzenin nasıl sağlanacağını ele almış ve bunun için filozof-rahip bir yöneticinin varlığını zorunlu görmüştür. Aslında ölkenin başında filozof-rahip özelliğine haiz bir kişi olması itibariyle siyasetle birlikte bilim ve felsefenin de önemini ortaya koyan bir romandır. Bu roman da *Hükömdar*'da olduğu gibi Bacon'dan önce geleceğe yönelik bir devlet ve sosyol hayat modeli sunan bununla birlikte bilginin önemine dikkat çeken bir özelliğe sahiptir. Ancak gerek *Hükömdar* gerekse *Güneş Ölkesi* amaç dolayısıyla anlatım bakımından siyasi rengin daha ağır bastığı ütopyalardır. *New Atlantis* ise bilge bir yönetici tarafından organize edilen bilimin, siyasi yönetimden ziyade bilimsel faaliyetlerin yönetiminin öne çıkarıldığı bir eser olması yönüyle diğer ütopyalardan ayrılmaktadır. Nitekim *New Atlantis* için "metodolojik araştırmaların sonuçlarına dayanan ilk geleceğe yönelik ütopyadır." şeklinde yapılan tanım, onun farkını ortaya koymaktadır. Bu farkın özelliğı ise bilimin nasıl yapılacağına, bilimsel araştırmalarda takip edilecek yöntemle dair bir anlatıya sahip olmasından

kaynaklanmaktadır.⁸⁶ Her üç ütopyada yazıldıkları dönemin genel düşünce anlayışına uygun olarak tecrübi bilime dikkat çekmişlerse de bu dikkati en yoğun olarak Bacon'ın ütopyasında görüyoruz. Dolayısıyla *New Atlantis*'te bilim ve bilimsel çabanın öne çıktığı bir siyasi renk hâkimdir; devletin yönetim merkezi aynı zamanda önemli bir bilim merkezidir.

Bu romanın yazılmasındaki bir diğer amaca dair ise şunlar söylenebilir: Bacon, dünyanın ve bununla birlikte toplumun temelden dönüştürülebileceğinin bir anlatısı olan bu ütopyik romanı,⁸⁷ hayatının sonlarında ve hatta kişisel kariyerini kaybettiği, kendisini zayıf ve dışlanmış hissettiği bir ruh hali içinde yazmıştır. Adının karıştığı bir rüşvet olayı sebebiyle siyasi ve bürokratik bütün kazanımlarını kaybettiği bir zaman diliminde, bu durumun yarattığı şart ve duygular içinde yazdığı romanın aslında onun kaybettiklerini geri almasını sağlayacak bir güç arayışı ile şekillendiği, bu arayışının bir ürünü olduğu da düşünülebilir. Bu gücü aradığı veya gücün kurulduğu yer doğadır; bir bakıma siyasi güç doğaya yansıtılmıştır. Bu sebeple de *New Atlantis*, onun hem doğa felsefesiyle ilgili düşüncelerinin bir özetidir hem de insanın yaptığı müdahalelerle doğadaki doğal işleyişin değişmesinde kendini gösteren insan gücünün yüceltildiği bir niteliğe haizdir. Dolayısıyla burada bilimi merkeze alan ve destekleyen bir siyasi gücün yönetiminde ilerlemiş bir toplum modeli ve onun oluşturduğu bir ülke resmedilmektedir.⁸⁸

Nitekim siyasi erkin uyguladığı politikalarla ilerleyen bu toplumda sosyal ilişkiler güçlü, toplumsal yaşantı önemlidir. Bu sebeple Bacon'ın bu ütopyasını anlayabilmek için ülkenin toplum ve kültür yapısının iyi anlaşılması gerekir. Bensalem'de yapılan, üretilen her şeyin topluma dönük ve fayda sağlayan bir yönü vardır; yani bilimsel çabalar ve bu-

⁸⁶ Hale, *Francis Bacon's New Atlantis*, 61.

⁸⁷ Olson, *The Kingdom Of Science*, 7.

⁸⁸ Bronwen Price (ed.), "Introduction", *Francis Bacon's New Atlantis: New Interdisciplinary Essays* (Manchester: Manchester University Press, 2002), 1-2.

luşlar sırf bilim için değil toplum için yapılmaktadır. Kitapta toplumsallık vurgusunun görülebileceği örneklerden birisi bilim insanlarının yaşantısında vardır. Onların toplumdan uzak ve münzevi bir hayat yaşamayıp “bilgi biriktirmedikleri”; tam tersi bilimsel çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan buluş ve bilgileri Bensalem ülkesinin faydasına hizmet edecek şekilde kullandıkları görülmektedir. En azından bunun için görevlendirilmiş üçer kişiden oluşan özel gruplar vardır. Bu gruplar, Süleyman Evi'nin daimi üyeleri olan, havarileri hatırlatırcasına toplamda on iki kişiden oluşan ve “biraderler” olarak anılan bir bilim topluluğunu oluşturmaktadır. Biraderler üçer kişiden oluşan gruplara ayrılmış ve her birine farklı bir görev verilmiştir. İşte bu gruplardan birini oluşturan üç biraderin bilginin topluma faydalı olmasına yönelik görevleri eserde şöyle anlatılmaktadır:⁸⁹

Üç Biraderimiz diğerlerinin yaptıkları deneyleri denetlemekle görevlendirilmiştir. Deneylerle elde edilen sonuçları değerlendirir, insan yaşamına ne tür yenilik ve kolaylık getireceklerini inceler, bilime nasıl katkı sağlandığını düşünürler. Amaçları bir eser yaratmaktan çok, doğal nedenlerin kanıtlanmasını sağlamak, doğal olayları tahmin yöntemlerini geliştirmek, cisimlerin gizli bileşenlerini, bunların özelliklerini keşfetmek ve bunları anlaşılır bir dille anlatmaktır. Bunların adı, Bağışçılardır.

Bensalem ülkesini cazibeli ve önemli kılan özelliklerden birisi de orada geçmişe ait kötü olabilecek ne kadar olay ve yaşantı varsa hepsinin unutulmasıdır. Bu, özellikle adaya gelen denizcilerin orayı görüp onun hakkında bilgi sahibi oldukça geldikleri ülkeyi ve hatta geride bıraktıkları ailelerini dahi düşünmekten uzaklaşmalarında açıkça göze çarpmaktadır. Bu özelliğin insani bir tepki veya tavır olduğu söylenebilir; insanoğlunun genellikle, kişiden kişiye değişse bile, olumsuz koşullardan uzaklaştıkça iyi şartlara kolayca uyum sağlayıp geçmişteki kötü koşulları unutma eğilimi güçlüdür. Fakat bu

⁸⁹ Bacon, *Yeni Atlantis*, 66.

unutma özelliği ülkeye dışardan gelen yabancılar için geçerlidir çünkü ülkenin kendi vatandaşlarının geride bıraktıkları ve unutacakları herhangi bir şey yoktur, zaten mükemmel bir dünyanın içine doğmuşlardır. Buna karşın Bensalem ülkesinin dışarıdan gelenler için geçmişlerini unutturacak bir büyüğü vardır.⁹⁰ Romanda geçmişin unutulmasına dikkat çekilmesindeki birincil amaç, yeni bir toplumun inşa edilmesinin önündeki en önemli engellerden biri olarak geçmişle olan düşüncel ve duygusal bağın koparılmasıdır. Yeni bir dünya, yeni bir hayat ve yeni bir toplum yaratılabilmesi için geçmişin izlerinin silinmesi son derece önemlidir. Buna dair örnekleri tarihin akışını ve toplumları değiştiren nitelikteki devrimci hareketlerde görmek mümkündür. Özellikle başarılı olmuş siyasi ve sosyal devrimler incelendiğinde mutlaka geçmişin kötülenmesi, olumsuzlanmasına yönelik programlı eylemler yürütüldüğü görülmektedir. Dolayısıyla Bacon'ın hayal ettiği bilim üzerine kurulacak yeni toplum ve kültürün varlık bulabilmesi, din ve geleneklerin şekillendirdiği ve yönettiği topluma dair bilgi ve hatıraların hafızadan silinmesi ile mümkün olacaktır. Kültür ve inançların şekillendirdiği duygu-düşünce-davranışların değersizleştirilip unutturulması ve bir anda tamamen ortadan kaldırılması ancak yeni ortam, yeni anlayış-yaşayış biçimleri ve geçmişe ait hatıraların üstünün örtülmesi ile gerçekleştirilebilir.

Bu ütöpik roman, bilimin verilerinden hareket edildiği takdirde devlet ve toplumun ulaşabileceği refah ve mutluluğu idealize eden bir muhtevaya sahiptir ve bu yönüyle de bilimin kutsallaştırılması söz konusudur. Bu kutsallaştırma seküler bir kutsallaştırma olarak nitelendirilebilir yani gelecekteki kutsalların bir kenara konularak yerine bilimin ikame edilmesiyle sonuçlanması bakımında sekülerdir. Nitekim Bacon da *New Atlantis*'te bilginin kaynağına teolojiyi koyan

⁹⁰ Hale, *Francis Bacon's New Atlantis*, 62.

Yahudi-Hristiyan kabulleri reddeder; yeni bilimin kaynağı akıl ve gözlem olmalıdır der. Halbuki teolojik yaklaşımın hâkim olduğu kültürlerde ilim-hikmet veya bilgeliğin ortaya çıkışı Hz. Süleyman'ın bilgeliğine kadar geri götürülmektedir. Nasıl ki Süleyman'ın bilgeliği onun tabiat ve varlıklar üzerinde bir hâkimiyet kurmasını sağlamışsa, Bacon da bu romanında, Bensalem ülkesinin tek yönetici ve bilgesi Süleyman'ın kontrolünde insanın doğaya tam egemen olabilmesi için araştırmalar yapılmasına olanak tanımış,⁹¹ bu yönüyle de Bensalem, adeta sonsuza kadar uzun yaşayabilmenin sırrının çözüldüğü bir yer olmuştur. Çünkü burada bilim insanları sel, deprem gibi doğa felaketlerinin üstesinden gelecek, bunların zararının en aza indirilmesini sağlayacak çözümleri bulmuşlardır.⁹²

Bugünün bilim ve teknolojik gelişmelerinin dahi çare aradığı ölümsüzlüğün *New Atlantis*'te bulunduğu, bilim insanların ölümsüzlüğe ulaşmanın imkânını elde ettiği yönünde yorumlar yapılmıştır. Bununla ilgili bir örnek olması bakımından eserden şu cümleleri gösterebiliriz:⁹³

Değişik hastalıkların tedavisinde kullandığımız, insan bedeninin kurumasına engel olan ve dinçleştirici öze sahip farklı karışımları tatbik ettiğimiz hamamlarımız var. Bunların yanı sıra, güçlendirici ya da yaşamsal organları, sinirleri ve bedensel sıvıları rahatlatıcı kimi özel hamam türlerimizi de saymalıyım.

Yine bu satırların devamında ölümsüzlüğün arandığı deneylemlere dair şunlar anlatılmaktadır:⁹⁴

Her tür hayvan ve kuş için kapalı alanlar ve parklara sahibiz. Bu hayvanları bilinmeyen ya da ender bulunan türler oldukları için değil, incelemeler ve deneyler yapmak amacıyla buralarda tutuyoruz. Bunlardan elde ettiğimiz

⁹¹ Olson, *The Kingdom Of Science*, 46.

⁹² White, *Peace Among The Willows*, 121, 123.

⁹³ Bacon, *Yeni Atlantis*, 56.

⁹⁴ Bacon, *Yeni Atlantis*, 57.

sonuçlar, insan bedeninin yararına kullanılıyor. Çok şaşırtıcı sonuçlara ulaşıyoruz. Örneğin, yaşamsal sandığımız bazı organlar canlılığını yitirmiş ya da çıkarılmış olsa da bu hayvanların canlı kalmasını sağlayabiliyor, hatta ölmüş olanlarını yaşama döndürebiliyoruz.

Buradaki ölümsüzlük kavramı doğrudan biyolojik ölümsüzlük olabileceği gibi metaforik bir anlamda da kullanılmış olabilir. Örneğin insanın şan ve şöhret sahibi olarak isminin yüzyıllarca anılması da bir tür ölümsüzlüktür. Roman hakkında yapılan değerlendirmelerde ölümü ortadan kaldıracak bir buluşun insanoğlu için en yüce iyilik olduğu ifade edilmiş olmakla birlikte bu iyiliğin insanın her şeye hâkim olmasının hatta ölüme bile meydan okumasının getirdiği bir iyilik mi olduğu ve bunun da gerçekten iyilik olup olmadığı bilinmez. Eğer böyle ise yani biyolojik bir ölümsüzlükten söz ediliyorsa Platon ve Sokrates'te karşımıza çıkan filozof-kralın yerine tanrı-kral insanın geçtiğinden söz ediyoruz demektir.⁹⁵ Yok eğer ölümsüzlük metaforik bir anlam taşıyorsa tarih boyunca bu kapsamda ölümsüzlüğü elde etmiş olan filozof ve bilim insanları olduğu gibi mistik-manevi liderlerin varlığı da bilinmektedir. Ama romanın sonlarına doğru bilge rahibin aşağıdaki sözleri henüz ölüme çare bulunamadığını ifade etmektedir. Rahip der ki: "Gün gelip öldüğümüzde, ardımızdan gelip yerimizi alacak ve başladığımız deneyleri sürdürececek acemi rahiplerimiz ve çıraklarımız var."⁹⁶

Her ne kadar yeni bilim anlayışının öne çıktığı bir roman olarak değerlendirilse de bu ölümsüzlük konusu, *New Atlantis*'in ezoterik bir yönü olduğu, birtakım semboller yoluyla aslında adadaki ve yapılan deneylerdeki sırlara işaret edildiği yönündeki yorumlarla da ilişkilidir. Çünkü ölümsüzlük arayışı insanoğlunun tarihiyle yaşıttır neredeyse. Özellikle Uzak Doğu düşüncelerinde bunun en önemli me-

⁹⁵ Hale, *Francis Bacon's New Atlantis*, 61.

⁹⁶ Bacon, *Yeni Atlantis*, 67.

rak ve ilgi konusu olduğu; “bilim” niteliğine sahip buluşların ortaya çıkmasında ölümsüzlük arzusunun da ciddi bir itici kuvvet olduğu söylenebilir.⁹⁷ Nitekim Süleyman'ın bilgeliğine yapılan atıf ve onun tabiat ve varlıklar üzerindeki egemenliğiyle romanın konusu arasında kurulan benzetmenin gerisinde, Bacon'ın bu bilgeliğin ve hâkimiyetin sırrını bildiği ve romanında da bunu anlattığıyla ilgili düşünceler vardır. Hatta Süleyman Evi'nin bir tarikat merkezi olduğu dahi söylenmiştir. Bu tarikata üye olanların amacı ve gayreti Tanrı'nın yaratmasının nasıl olduğunu anlamaya yöneliktir. Bu özellikleriyle Süleyman Evi Hristiyanlıktaki “Tanrı dünyayı altı günde yarattı ve yedinci gün dinlendi” inancına sahip Six Days College'ı çağrıştırmaktadır. Eserinin taşıdığı bu özellikler ile filozofun hem insanları çalışma konusunda cesaretlendirdiği hem de bilim ile din arasındaki çatışmayı önlediği yönündeki yaklaşımlar ise Bacon hakkında genelde bilinen düşüncelerin epey uzağında gözükmektedir. Bu yorumlar sonucunda Süleyman Evi adeta bir tapınak karakteri kazanmaktadır ki⁹⁸ Bacon'ın kendisinin bir tapınak şövalyesi olduğuna dair bazı iddialardan⁹⁹ hareket edildiği takdirde böyle bir yorum çok da havada kalmayacaktır. Söz konusu tespit ve yorum, yukarıda da ifade edildiği gibi, onunla ilgili zihinlerde bulunan yerleşik bilgileri oldukça ters yüz edecek nitelikte olmakla birlikte böylesine ezoterik özellikler taşıyan bu çalışmanın

⁹⁷ Andrew Ede - Lesley B. Cormack, *A History of Science in Society: From the Ancient Greeks to the Scientific Revolution* (Canada: University of Toronto Press, 2012), 1/59; Ira Remsen, “XXVI. Bölüm”, *Science and Immortality: The Christian Register Symposium*, ed. Samuel June Barrows (Boston: George H. Ellis, 1887), 93. Eserde modern bilimin arayışının da ölümsüzlüğün bulunmasına yönelik olduğu söylenmiştir. Tabiat kanunlarının işleyişinde de ölümsüzlüğün zorunlu bir sonuç olarak görüldüğü de yine aynı satırlarda dile getirilmiştir.

⁹⁸ McKnight, *The Religious Foundations*, 93. Ayrıca bkz.

<https://sites.google.com/site/thenewatlantishustedition/main-text/the-college-of-the-six-days-works>

⁹⁹ Bu konuyla ilgili google arama motorunda pek çok bilgi vardır ve Bacon'ın önde gelen bir mason üstadı olduğu dahi yazılmaktadır. Bununla birlikte Bacon'ın bir tapınakçı olduğuna dair açık bilgi ihtiva eden bir çalışma olarak İsmail Fatih Ceylan, *Tapınak Şövalyeleri: Görünmeyen İmparatorluk* (İstanbul: Vega Yayınları, 2018) isimli kitaba bakılabilir.

onun gizemli karakterine uygun olduğu da yapılan yorumlar arasındadır. Çünkü filozofun iç dünyasına dair herhangi bir bilgi olmadığı, onun büyük oranda “bilgi güçtür” sloganı, Aristoteles’in mantık anlayışına getirmiş olduğu eleştiri ve buna bağlı olarak yeni bilim anlayışının yerleşmesi ve yayılmasındaki rolü vesilesiyle anıldığı görülmektedir.

Bacon, *New Atlantis*’ten önce onun nasıl anlaşılacağı ile ilgili bir düşünce haritası niteliği taşıyan ve antik dünyaya ait mit ve masalları anlattığı *Wisdom of the Ancients* isimli eseri yazmıştır. 1609 yılında basılan bu çalışmada, tarih hakkında Kutsal Kitabın verdiğiinden daha fazla bilgiye mit ve masallar yoluyla ulaştığımız ifade edilmiştir. Bu durum ise Bacon’ın mitleri sadece mecazi bir anlatımın ürünü olan geçmişe veya tarihin bilinmeyen çağlarına ait olaylar örgüsü veya düşünceler olarak değil bizatihi felsefi ve teolojik hakikatler olarak kabul ettiği şeklinde yorumlanmıştır¹⁰⁰ ki bu mitler hakkında genel olarak kabul gören bir anlayıştır. Eserinin girişinde İncil’de anlatılanların dışında antik dünyaya dair bilgilerin sessizliğe gömülü olduğunu söylemektedir. Sessizliğe gömülü ve unutulmaya yüz tutmuş olan antik dünyanın bilgisinden yazıya geçirilmiş mit ve masallar yoluyla haberdar olduğumuzu dolayısıyla bizim antik dünya hakkındaki bilgimizin temel kaynaklarının bu kıssalar olduğunu belirterek bu şiirsel anlatıların önemine daha eserinin girişinde dikkat çekmektedir. Masallar antik dünyanın kayıp bilgilerini sonraki yüzyıllara bağlayarak aslında hem bu gizli dönem ile sonraki dönemlerin arasını ayırır hem de onları birleştirerek bir köprü vazifesi görür. Birbirinden ayırır çünkü farklı bir dil ve farklı bir yaşam olan tanrıların dünyası gözler önüne serilerek adeta göksel dünya resmedilir ve böylece beşeri hayata bir hazırlık yapılır. Tanrıların beşere ait duyguları, davranışları yeryüzü hayatına bir hazırlık olarak düşünülebilir. Böylece mit ve masallar yoluyla tarihin akışındaki kesintinin zihinlerde tamam-

¹⁰⁰ White, *Peace Among The Willows*, 108.

lanması sağlanır.¹⁰¹ Masallar yoluyla kayıp bilgileri bulmaya ve anlamaya yönelik çaba, aynı zamanda, geçmişi sonraki çağlar için gizemli de kılmıştır. Çünkü masallardaki mecazi üslubun anlaşılması, mecazi göndermelerin tam olarak neye işaret ettiğini anlamaya yönelik sorular, ezoterik anlatılarla karışınca gizemli bir dönem karşımıza çıkmaktadır. Hele ki her şeyin hakikatinin bu dünyada bulunduğu ve bilinebileceğini iddia eden günümüz bilim ve felsefesi düşünüldüğünde sözlü tarihin bu dönemleri daha da gizemli hale gelmektedir.

Mit ve masalların bugüne yönelik söyledikleri çok şeyler vardır. Onların hem geçmiş hem bugün hem de geleceği içine alan bir anlatımları bulunmaktadır. Yine bunlarda tabiat hakkında ayrıca ahlâki, psikolojik ve sosyolojik durum ve beklentilerle ilgili pek çok alana dair bilgiler mevcuttur. Dolayısıyla mit ve masal türü, tarihin bilinmeyen ve yazılı kaynakların olmadığı döneminin anlaşılması için olduğu kadar geleceğin planlanması açısından da önemli kaynaklardır. Elbette böyle bir işlevlerinin olduğunu söyleyebilmek için mitlerin ve masalların tamamen hayal ürünü oldukları kabulünden uzak kalmak ve gerçekte olan bağlarını dikkate almak gerekir.¹⁰² Ancak bu şekilde düşünüldüğünde ister mitik ister masalımsı isterse yaşanmış olayların toplamı olsun geçmiş bizim için daha anlamlı hale gelecek ve bugünle ilişkisi kurulabilecektir. Bu yaklaşım, aynı zamanda, kutsal metinlerin anlaşılmasını da hem daha anlamlı kılacak hem de kolaylaştıracaktır. Şöyle ki bütün kutsal kitaplarda bizim yaşadığımız çağın çok uzağında kalan dönemlere ait hikayeler anlatılır ve bunlarla bugünün insanına bir mesaj verilmek istenir. Ancak eğer kutsal metinlerde anlatılan hikayeler, sadece onları ilgi çekici ve cazip kılmamanın bir yolu diye anlaşılırsa bu metinlerin hem kutsallığı hem değeri hem de insanlara iletmek iste-

¹⁰¹ Bacon, *Bacon's Essays and the Wisdom of the Ancients*, ed. A. Spiers, Basil Montagu (Cambridge: University Press, 1884), 317.

¹⁰² Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat (İstanbul: OM Kuram, 2001), 16; Cengiz Batuk, "Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine", *Milel ve Nihal*, 6/1 (Ocak-Nisan 2009), 32-35.

diği mesajlar anlamsızlaşacaktır. Nitekim Bacon da *Wisdom of the Ancients*'da geçmişe ait bu masallarla ilgili yaklaşımından söz ederken bunları sadece şairlerin bir anlatısı veya belli bir çağa ait ürün olarak düşünmediğini, aksine bunların insanların kutsal hatıraları, daha iyi zamanlar için bir nefes, insan hissiyatına hafif bir dokunma olarak saygıyı hak eden anlatılar olduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle geleceğe yönelik beklentilerin gerçekleşmesi için hikayelerin yönteminin takip edilmesi gerektiğini şu ifadelerle dile getirmiştir: "Bugün eğer birisi rekabet, düşmanlık, karşıtlık ve kargaşa yaratmaksızın insan aklında bir ışık yakmak, önyargıları yıkmak istiyorsa hikaye, metafor ve kinaye ile benzer yöneme başvurmak ve onların yolundan gitmek zorundadır."¹⁰³ Bu bakış ütopyalar için de geçerlidir. Onların hayal ürünü, beklenti ve arzuların şekillendirdiği ve kurgusal hikayeler olarak düşünülmesi hem yazıldığı döneme dair tarihi, siyasi, ahlâki bilgiler elde etmeyi engeller hem de edebi ve felsefi değerlerini azaltır.

New Atlantis'in Platon'un *Kritias*'da anlattığı "Atlantis" adasına dair ütopyasının adeta yeniden yazılmış hali olduğunu söylemek, ikisi arasındaki benzerlikler düşünüldüğünde, yanlış olmayacaktır. Platon'un adası ile ilgili yapılan tasvirlerle ait bereketli toprakların olması ve her çeşit meyve ve sebzenin yetişmesi, değerli madenlerin olması, halkın hepsinin refah içinde olup birbirlerinin mülkünde gözü olmaması gibi özellikler oldukça benzerlik taşımaktadır. Yine bu ada halkının da tıpkı *New Atlantis* halkı gibi ahlâki yönden gelişmiş, erdem sahibi bir halk olduğuna dair ifadeler de her iki ütopya arasında uyumluluk arz etmektedir. Bu bağlamda iki ütopyanın kurgusundaki benzerlik oldukça önemlidir. Şöyle ki her iki ütopyada anlatılan ülke ve hayat mekân olarak aynı bölge ve yerde geçmekte olup bir adadan oluşan ülke dışarıya kapalı ve dünyanın geri kalanı tarafından bilinmeyen, tesadüfen yolu düşen denizciler tarafından keşfedilen, adaletle yöneti-

¹⁰³ Bacon, *Bacon's Essays and the Wisdom*, 321, 322.

len ve ülkenin gelişmesi ve halkın refahının önemsendiği bir yerdir. Bunun yanında halkın mutlu ve erdemli yaşantısına dair unsurların öne çıktığı anlatılar hâkimdir. Örneğin daha önce ismini zikrettiğimiz *Güneş Ülkesi* ve *Hükümdar*'da siyasi düzenin getirdiği bir toplumsal düzen çok net olarak kendisini gösterirken Atlantis merkezli ütopyalarda adanın tarihi, yerleşimi, dünyayla ilişkisi, gelişmişliği gibi hususların öne çıktığı ve bunun yanında siyasi düzen ve ilişkilerden de söz edildiği görülmektedir.

Platon ile Bacon'ın ütopyaları özelinde farklılıklarına dair dikkati çeken şey Platon'da dini merkez ile yönetim merkezinin ayrı olmasıdır. Platon'un ütopyasında tapınak ile saray ayrı merkezler olmakla birlikte tapınağın saraya daha üstün tutulduğu da anlaşılmaktadır.¹⁰⁴ Bacon'da ise dini, siyasi, bilim merkezleri aynı olup ada tek kişi tarafından ve tek bir binadan Süleyman Evi'nden yönetilmektedir. Yine aralarındaki bir diğer fark olarak söylenebilecek şey, Bacon'ın ütopyasında, Platon'unkinden farklı olarak, bilimin gücüyle elde edilen bir hâkimiyet ve zamana meydan okumanın olduğuur. Ayrıca Bacon ile Platon arasında kurulan bu ilişkinin unsurlarından biri olarak nasıl ki *The New Organon* Aristo'nun reddedilmesi amacı taşıyor ise *New Atlantis*'in de Platon'un reddedilmesi amacı taşıdığı gösterilmiştir. Bunun için Bacon, Platon'un idealar üzerine kurduğu felsefesini ters yüz etmek için onun sırlı veya mitsel özellikler taşıyan düşüncelerine *New Atlantis*'te yer vermiştir.¹⁰⁵ Ayrıca iki filozof arasındaki benzerlik veya ilişki, sadece her ikisinin de var olduğunu düşündüğü bir adaya dair kurguları ile sınırlı olmayıp siyasete olan ilgilerinde de görülebilmektedir. Platon'un siyaset felsefesindeki üstünlüğü düşünülecek olursa Bacon'ın onunla

¹⁰⁴ Platon, "Kritias", 28-44.

¹⁰⁵ White, *Peace Among The Willows*, 112, 121, 123. Bu eser ile Platon'a ait *Atlantis* romanı arasında, daha doğrusu Bacon'ın tasvir ettiği Bensalem ülkesinin varlığa çıkış tarihi ile *Great/Old Atlantis* olarak nitelendirilen Platon'un eseri arasında kaç yüzyıl olduğuna dair yapılan bir tahmin için bkz. White, *Peace Among The Willows*, 120-123.

olumlu veya olumsuz hesaplaşmasını bu ütöpik eseri ile yaptığı ileri sürülebilir.

Bacon'ın kendi tasvir ettiği ülkeyi mi gizemli ve mitik göstermeye çalıştığı yoksa Platon'un ütopyasındaki ve aslında genel olarak felsefesindeki mitik ve sırlı düşüncesine mi karşı çıktığı da kendi içinde problemlidir denilebilir. Mesela *New Atlantis*'in tarihini misafirlere anlatan kişi Platon'un adasına da atıf yapmakta ve oraya dair bilgileri *Kritias*'ta geçtiği şekliyle anlatmaktadır. İlginç olan şey ise bu bilgileri verirken kullandığı bir ifadede gizlidir: Der ki anlatıcı "Sizin dünyanızın büyük bilgisi burayı güzelce betimlemiştir,".¹⁰⁶ Büyük bilge ile kastettiği elbette Platon'dur fakat onun için "sizin dünyanızın büyük bilgisi" demekle kendilerini başka bir dünyaya aitmiş gibi göstermekte dolayısıyla kendi ada ve ülkesini denizcilerin ait olduğu, insanların yaşadığı ve bildiği dünyadan ayırmaktadır. Bu ise Bensalem ülkesinin başka bir gezegen veya başka bir dünyaya mı ait olduğu sorusunu akıllara getirmektedir. Bunun yanında söz konusu ifade ile Platon'un bilgeliğinin kendileri için geçerli veya önemli olmadığını da ima ederek bizlere Bacon'ın Platon'a bakışına dair bir ipucu vermektedir.

Bacon, *The New Organon*' da insanın krallığına giden yolu açmış ve böylece yeni doğa felsefesiyle insanın doğada tek hâkim güç olduğunu da ilan etmiş oldu. Ancak bu hâkimiyetin nasıl ve ne şekilde olduğunu daha açık bir biçimde *New Atlantis*'te görüyoruz. Bu ütopyasında Bacon'ın ideal bir toplumu tasvir etmekten ziyade on yedinci yüzyıl İngiliz toplumuna dair bir okuma yaptığı ve bilginin nasıl kullanılacağı konusunda bir model teklif ettiği yönündeki yorum dikkate alınacak olursa eserden politik ve etik bir sonuç çıkarılamayacağını söyleriz.¹⁰⁷ Buna karşın romanın isminin öncelikle

¹⁰⁶ Bacon, *Yeni Atlantis*, 30.

¹⁰⁷ David Colclough, "Ethics and Politics in *New Atlantis*", *Francis Bacon's 'New Atlantis' New Interdisciplinary Essays*, ed. Bronwen Price (Manchester: Manchester University Press. 2002), 70.

politik bir anlam dolayısıyla politik bir karakter taşıdığını söyleyenlerden hareket edilecek olursa ki doğru bir tespitte bulunduklarını da ekleyerek 'New' ya da 'Yeni' kelimesinin başlı başına politik ve etik bir anlama sahip olduğu görülebilir. Buna göre romana *New "Atlantis"* isminin verilmesinin sebeplerinden birisi, Platon'un *Timeos* ve *Kritias* diyalogunda anlattığı ada ülkesi olan Atlantis'deki düzenin eski olduğuna işaret etmek olabilir. Platon, *Devlet*'de anlattığı düzeni ütopyasına da yansıtmış ve teorik olarak oluşturduğu düzeni Atlantis ülkesinde pratiğe geçirmiştir. Dolayısıyla Bacon "New Atlantis" derken Platon'un ortaya koyduğu siyasi düzenin yerine yeni bir düzenin kurulduğunu söylemiş olmaktadır. Elbette çıkış noktası Platon'un düzeni olduğu için, karşısında yer almış olsa da, bir açıdan anlattığı Platon'un politik düşüncesidir denilebilir.¹⁰⁸ Özellikle adanın nasıl yönetildiğine dair bilgiler *New Atlantis*'in politik bir özellik taşıdığını gösterdiği gibi romanın bir ideaya göre kurgulandığı yönündeki düşünceleri de haklı çıkarmaktadır. Weinberger'e göre *Atlantis* bir geçiş dönemi romanıdır; modernitenin ilk dönemlerindeki politik anlayış ile daha geç dönem anlayışları arasındaki farkı anlamak için bir kaynak niteliğine sahiptir.¹⁰⁹

Nitekim Rawley, üstadım dediği Bacon'ın *New Atlantis*'te kanunlarının çerçevesi belli olan daha iyi bir devlet veya topluluk olarak biçimlendirilmiş bir ülkenin resmini çizmek istediğini belirtmektedir.¹¹⁰ O, bu romanda bir monarşi kurmuş ve bu monarşinin varlığını devam ettirmesini de bilimin gücüne bağlamıştır. Buradaki düzenin oligarşi olduğu da ileri sürülebilir, çünkü bilim insanları ve kralın birlikte karar verdiği durumlar da söz konusudur. Her iki durumda da Bensalem krallığı aslında bilim insanlarının krallığıdır. Burada bilimle uğraşan seçkin insanlar, kapitalist ve endüstri çağının yarışa

¹⁰⁸ Erhan Altunay, "Platon'un Eserlerinde Atlantis", *Pakman World* (Erişim 20 Temmuz 2021).

¹⁰⁹ Weinberger, "Introduction", 4-5; McKnight, *The Religious Foundations*, 11.

¹¹⁰ Olson, *The Kingdom of Science*, 46.

dayalı düzeninde faydaya yönelik ve maddi her şeyi önemli kabul etmektedir. Bilime verilen bu önem sadece teorik bilgi ile sınırlı kalmayarak onun tekneye dönüştürülmesi yani pratik alanda uygulanabilmesini de beraberinde getirmiş; bu açıdan bilimsel araştırmalar sonucunda ortaya konulan bilgiyi teknik uygulamalara dönüştüren bir grubun olması da gerekli olmuştur. Nitelikli eleman ihtiyacını gidermek eğitimle mümkün olacağı için *New Atlantis*'in güçlü vurgularından birisi de zorunlu eğitim-öğretimdir. Bu vurguya bağlı olarak eserdeki halkın eğitiminin zorunluluğu yani zorunlu eğitim fikri sonraki yüzyılları etkilemiş ve hatta gerçekleştirilmiş bir düşünce olarak öne çıkmaktadır.¹¹¹

Bacon'ın özel papazı Rawley tarafından tamamlanmamış bir eser olduğu belirtilen bu romanın¹¹² Bacon'ın ütöpik veya ezoterik beklentilerinin ve isteklerinin dışa yansıması olduğu da söylenebilir. Bu ise, bilindiği üzere, ütopya türü eserlerin temel karakteridir. Genel olarak ütopyalar insanın daha iyi bir dünyaya dair hayal ve beklentilerine dair anlatılar şeklinde tanımlanırlar. Hayal olması insan zihni tarafından kurgulandığına, "daha iyi" niteliği ise mükemmellik fikriyle ilişkili olduğuna vurgu yapar. "Daha iyi" sıfatında ise görecelik hâkimdir çünkü bireylerin bakış ve anlayışına, bununla birlikte bir kıyasın sonucuna dayanır. Bir şeyin veya durumun daha iyi olduğunu söyleyebilmek için mevcut şey veya durum ile karşılaştırma yapmak gerekir yani referans alınan bir olgu söz konusudur. Dolayısıyla ütopyalarda mevcut durumdan hareketle mevcudun daha ileri bir seviyesine gönderme yapılır. Bu da aslında her ütopyanın, yazarının beklenti ve isteklerinin bir dışa yansıması olduğu fikrine bizi götürür. Gerçekte bu ahlâk felsefesindeki "is" "ought" problemidir; ütöpik eserler mevcut durum "nedir" ile "ne olmalıdır" arasındaki ilişki veya çatışmanın ifadesi olarak da okunabilir ve okunmalıdır.¹¹³

¹¹¹ Olson, *The Kingdom of Science*, 8.

¹¹² Bacon, *Yeni Atlantis*, 7.

¹¹³ Davis, *Utopia and the Ideal Society*, 13,15.

Bunun aksine bu romanın ütöpik ve insana değer veren bir özellik taşımaktan uzak olduğu da ileri sürülmüştür. Çünkü romanda insanın doğaya egemenliğinden söz edilirken herhangi bir değere bağlı olmaksızın bilimsel hâkimiyetten söz edilmektedir. Hemen hemen bütün ütopya türü eserlerde, ki daha önce örnek olarak zikredilen *Hükümdar* ve *Güneş Ülkesi*'nde olduğu gibi, insanın doğaya ve aslında insanın kendisine egemen olma fikri vurgulanmaktadır. Nitekim bu tür eserlerde hiçbir yoksunluğun yaşanmadığı güçlü bir gelecek tablosu çizildiği ve daha önemlisi bu tabloyla halkın hayal gücünün ele geçirildiğine dair iddialar da vardır.¹¹⁴ Halkın hayal gücünün ele geçirilmesi demek halkın hayal gücünün şekillendirilebileceği anlamına gelmektedir. Buna göre, ütopyaların geleceğe dair tasvirlerinin aslında halkın zihninin yöneticilerin istediği doğrultuda yönlendirilmesine aracılık ettiğinden söz etmek mümkün görünmektedir. Bu, bir başka açıdan insanın kendi ütopyalarına kurban edilmesi anlamına da gelmektedir; gerçekleştirmeyi istediği hayaller veya arzular insanı çepeçevre kuşattığında, o artık hayal ve arzularından başka bir şey düşünemez, onların dışında başka amaçlar edinemez hale geldiği noktada insanın kendisini hayallerine kurban etmesi, hayal ettiği dünyanın içine kendisini hapsetmesinden söz ediyoruz demektir. Bu düşünceden hareket edilecek olursa insanın krallığını ilan etmesi beraberinde kendisini o krallığa feda etmesi ile sonuçlanmıştır. Çünkü her üstünlük veya egemenliğin hem gerçekleştirilmesi hem de korunması bakımından hayatın o egemenliğe feda edilmesi ile neticelendiği inkar edilemez. Bu ise krallığın veya egemenliğin gerçek bir hâkimiyet olup olmadığı sorusunu akıllara getirmekte; "bilgi güçtür" ifadesinin tam olarak neye hizmet ettiğini yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

New Atlantis Bacon tarafından daha önce yazılan *Great Instauration* orijinal ismiyle *Magna Instauration*'ın zirve nokta-

¹¹⁴ Hale, *Francis Bacon's New Atlantis*, 61.

sı olarak nitelendirilmiştir. “New” kelimesinde olduğu gibi “Instauration” yani “Yenileme” kelimesi de zaten her alanda büyük bir yenilenmenin arzu edildiğini açıkça göstermektedir; bu yenilenmenin nasıl olacağını örneği ise *New Atlantis* olmuştur. Nitekim 1620 yılında yayımlanan *Great Instauration*’ın planına bakıldığı zaman da bu yeni vurgusunun ne kadar güçlü olduğu dikkati çekmektedir. Bacon’ın yenilenmeyi istediği alanlardan birisi bütün bilimler için geçerli olacak yeni bir yöntemdir ki bu da kıyasın yerine ikame ettiği tümevarımdır. Tümevarım yöntemi ile amacının en genel aksiyoma ulaşmak ve çok iyi bir şekilde tanımlanmış kavramları elde etmek olduğunu söylemiştir. Ona göre kıyasla kullanılan kavramların içi boştur.¹¹⁵ İşte bu yeni yöntemin nasıl uygulandığını ve öngördüğü sonuçların görülebildiği ve böylece modern bilimin hâkim olduğu yeni bir ülke hayal etmiş ve yukarıda da ifade edildiğinin tersine bu bilimin yeni bir politik toplum yaratılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle ülkesine *New Atlantis* ismini vermiştir.¹¹⁶ Bu toplumun, aslında hem ideal bir toplum olduğu hem de İngiliz toplumu için yol gösterici bir harita olarak tasarlandığı söylenebilir. İdeal bir toplumdur çünkü, yazıldığı dönemin sosyo-kültürel şartları düşünüldüğünde, dönemine göre çok çok ileride bir toplum ve ülke tasviri vardır. Aynı zamanda içinde yaşadığı İngiliz toplumuna bilime güvenip onun verileriyle hareket edildiği takdirde İngiltere’nin ve toplumun ulaşacağı refah seviyesine dair de bir tablo çizmiş olduğu iddia edilebilir.

New Atlantis’te resmedilen hayat, ilk gücünü Tanrı’dan almış olan ve Tanrı ile ilişkisi bir şekilde devam eden ve bir peygamberin bilgisine de sahip bir kral tarafından yönetilen dünya cennetidir. Tabiat hakkındaki bütün bilginin elde edilmesi onun hem kanunlarını hem de kanunlarla kontrol edi-

¹¹⁵ Bacon, *The Great Instauration* (USA: Start Publishing, 2012), 1-3 (“The Plan of the Great Instauration” başlığı altında).

¹¹⁶ Hale, *Francis Bacon’s New Atlantis*, 2.

lemeyen gizemlerini çözmenin de en önemli yoludur. Yani tabiatın bilgisi, insana bütün sırların kapısını açmaktadır. Bu bilginin bilge bir peygamber olan Süleyman'ın bilgisi ile irtibatlandırılması da oldukça manidardır.¹¹⁷ Böylece bilgelik doğrudan rasyonel bilgi ile tanımlanmış ve evrenin yaratılışındaki en önemli hikmetin bilgi olduğu da ifade edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla tabiat kitabının okunup anlaşılmasıyla bilinmedik açıklanmadık hiçbir şey kalmayacaktır. Bu kitabın anlaşılması, o güne kadar mucize veya sır olarak kalmış olayların açıklanabilmesi ise akıl ile mümkündür yani rasyonel bakışı gerektirir. Buna dayanarak kimya biliminin başlangıcı olarak kabul edilen ve klasik dönemin önemli bir ilim dalı olan simyanın Bensalem'de kullanılması, çeşitli metallere altın elde edilmesi gibi rasyonel bilginin dışında tutulan birtakım bilgilerin romanda rasyonel bilginin alanına dahil edildiği görülmektedir. Böylece büyü'nün ve gizemin çatısı altındaki bilgi anlayışından deney ve gözlemin ürünü bilgi anlayışına geçiş süreci de takip edebilmektedir. Nitekim her şeyin rasyonel bir açıklamasının olduğu bu ülkede bilimin sırlı bir niteliği vardır. Süleyman Evi'ne bağlı olarak faaliyette bulunan bilim evinin yaptığı araştırmalardaki amaç, tabiatın işleyişindeki gizemli sebepleri ve bu sebeplerin etki ettiği şeylerin tepkisini anlamaya çalışmak ve böylece insan gücüne bilimle güç katmaktır. Ülkedeki parklar, bahçeler, hayvanat bahçeleri, göl ve nehirler yani bütün peyzajın, insanların eğlenmesi veya onlara güzel bir ortam sağlamak için değil araştırmalar yaparak bilginin geliştirilmesine hizmet etme amacı ile planlandığı anlatılmaktadır.¹¹⁸

Bacon'da bilimin karakteri, kamusal, herkesin eşit hak sahibi olduğu ve iş birliğine dayalı olması iken¹¹⁹ tabiat ve şeylerdeki gizem ve sırların araştırılması ve çözülmesine da-

¹¹⁷ Bacon, *Yeni Atlantis*, 33, 36-37.

¹¹⁸ Bacon, *Yeni Atlantis*, 53; Rossi, *Francis Bacon*, 237.

¹¹⁹ Paolo Rossi, *Francis Bacon: From Magic to Science* (London: Routledge&Kegan Paul, 1968), 27.

yalı bir bilimin kamusal ve iş birliğinin ürünü olması zor gözükmektedir. Nitekim bilimle uğraşan insanlar da bu sırların bilgisine sahip olan özel kişilerdir. Örneğin romanda baş rhip adaya gelen yolculara ülkesi ve yapılanlar hakkında bilgi verirken şunları söyler: “Şöyle bir geleneğe sahibiz: Hangi buluşu ya da deney sonucunu halka açıklayacağımızı, hangilerini gizli tutacağımızı aramızda ciddiyetle tartışırız. Gizli tutulmasına karar verdiklerimizi asla açıklamayacağımıza dair ant içeriz.”¹²⁰ Hatta bu sır ülkenin yapısal unsurları arasındaki ilişkide de görülmektedir. Örneğin kral, devlet, şehir, halk, bilim insanları arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair bilgi çok açık değildir. Yine sonuçları yanında hangi bilimsel faaliyetlerin yapıldığı, bilim insanlarının nelerle uğraştığı da bu gizliliğin bir parçasıdır.¹²¹ Bu gizlilik politikası, bugün Amerika’da NASA ve ona bağlı araştırma merkezlerinde, ulusal enstitü ve laboratuvarlarda uzay ve teknoloji ile bilim araştırma merkezlerinde planlanan, araştırılan konular ve ulaşılan bazı sonuçların hem diğer devletlerden hem insanlardan saklanması yönündeki tutumlarla oldukça benzerlik taşımaktadır.

Sık sık vurgulandığı üzere romanın tamamında özellikle Hıristiyan inancına ait ilkelere, İncil ayetlerine başvurulmakta ve Bensalem’in Hıristiyan bir devlet olduğu izlenimi güçlü bir şekilde verilmektedir. Fakat bu Hıristiyan inanç ilkelerinin hizmet ettiği amaç sadece bilimin ilerlemesi ile sınırlandırılarak romanın yazıldığı dönemde hâkim olan din-bilim çatışması, dini çevrelerin bilime karşı aldıkları tavır yumuşatılmaya, dini sembol ve dil kullanılarak bilim meşrulaştırılmaya veya aradaki çatışma kırılmaya çalışılmaktadır. Hatta bir adım daha ileri giderek ahlâki kemale ulaşmanın bile bilimin geldiği seviye ile paralel bir zeminde ele alındığı iddia edilebilir. Dolayısıyla hem idari hem bilimsel faaliyetler

¹²⁰ Bacon, *Yeni Atlantis*, 67

¹²¹ Simon Wortham, “Censorship and the institution of knowledge in Bacon’s *New Atlantis*”, *Francis Bacon’s New Atlantis: New Interdisciplinary Essays*, ed. Bronwen Price (Manchester: Manchester University Press. 2002), 180.

konusundaki gizeme karşın bu romanın bilimin popülerleşmesine giden yolu açmış olması onun önemli etki ve fonksiyonlarından biridir.

Bilimdeki gizlilik politikası yanında bir ülkenin yönetiminde ideal anlamda nelerin yapılması gerektiği de önemli bir diğer husustur: Hiçbir kimsenin aç ve fakir olmadığı, yardımlaşmanın isteğe bağlı bir gönül zenginliği ile değil bir görev telakki edildiği, herkesin kendi yeteneklerine uygun bir eğitim ile iş sahibi olduğu, güvenlik endişesinin olmadığı bir ülke, insan krallığının yönetimindeki bir ülkenin temel özellikleridir. Bu şekildeki merkezi yönetim yeri bir tapınak olan ve insan tarafından yönetilen ülke tablosu hem insanı ilahi bir konuma yükseltmekte hem de korku ve endişenin olmadığı tam tersine huzur, güven ve refahın olduğu bir yer-yüzü cenneti vaad etmektedir. Nitekim Bensalem ülkesinin ada dışındaki coğrafyalar hakkında birçok bilgiye sahip iken bu ülkenin bilinmemesi de bir tür tanrısallık olarak kabul edilebilir. Nitekim Bensalem diğer ülkeler için gizli ve görülmez olmakla birlikte kendisi oralara ışık tutmaktadır ki ülkenin kendi varlığı bilinmediği halde başkaları için bir ışık olması Tanrı'nın insan için bilinemez olmasına benzetilebilir. İnsanoğlu Tanrı'yı bilmek için ne yaparsa yapsın ne kadar güç harcarsa harcasın Tanrı onun için bir sır olarak kalmaya devam edecektir. İşte tıpkı bunun gibi Bensalem ülkesi de kendisi dışındaki ülkeler hakkında her bilgiye sahip iken onlar için kendi varlığının bilinmezliği ve hala adaya dair bilgi elde etmek için çabalayan araştırmacıların olması ülkenin en önemli ayrıcalıklarından biridir.¹²² Ülkeye ve oradaki hayata hâkim olan bu gizemli havayı simya gibi uğraşmaların yanında misafir denizcilere Bensalem hakkında bilgi veren kişinin sözlerinde buluyoruz. Bu kişi der ki, yukarıda da ifade edildiği üzere, Bensalem'de yaşayanlar onun dışındaki ülke ve insanları için görünmez ve bilinmez iken onlar bu ülkeler

¹²² Hale, *Francis Bacon's New Atlantis*, 61.

hakkında bilgi sahibidirler; başka gözlerin görmediği bir sır ile onlar her şeyi görüp bilmektedirler. Buradan ülkenin baş yöneticisi ve baş rahip özelliği de olan Başkanın, sırların sahibi veya sırlara hâkim olan bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.¹²³ Bu ise adeta Tanrı krallığının yerine kurulmak istenen yeryüzündeki insan krallığının manevi gücüne işaret etmektedir.

Bensalem ülkesi, geleceğin ülkesini temsil etmenin yanında gelecekteki doğa felsefesinin ve bilimin takip ettiği metot ve sonuçları itibarıyla nerelerde ve nasıl olacağını gösteren bir yerdir.¹²⁴ Böyle bir ülke kurgulanırken sadece ütopyik bir beklenti veya isteği karşılamamanın düşünülmediğini yani insanların hırslarını tatmin etmek gibi bir amaç taşınmadığını, Bacon'ın gerçekleşmeyecek ve her zaman ütopyik kalacak bir düşüncenin taraftarı olamayacağından hareketle söyleyebiliriz. Tamamen rasyonel ve hakikati deney dünyasında arayan bir kişinin rasyonel ve pragmatist bir amaç gütmekten tam manasıyla ütopyik bir eser vücuda getirmesini beklemek zordur. Dolayısıyla *New Atlantis*'in hareket noktasının mevcut ve reel bir toplum tasvir ederek bu toplum içinde bilginin kullanılmasına dair bir model sunmak olduğu ve böylece romanın ideal bir toplumun nasıl inşa edileceğini ortaya koyduğu; ideal bir toplumu anlatmanın yanında bu toplumun var edilmesine giden süreci anlattığı da düşünülebilir.¹²⁵ Bu sebeple onun etik ve politik bir modellik taşımaktan ziyade ülkedeki refah hayatın kurulmasında teknolojinin imkânlarına yer verdiği de hem bir tespit hem de eleştiri olarak ifade edilmiştir.¹²⁶

Bununla birlikte hayali bir ülkenin anlatıldığı bir kitabın yazılma amaçları arasında politik bir unsurun olmadığına varsayılması da çelişkili bir düşüncedir. Bir ülkenin toplum, sanat, ekonomi, bilim alanındaki gelişmişliği anlatılırken yöneticilerin bunlara ne kadar ve nasıl imkân sağladığı

¹²³ Bacon, *New Atlantis*, 21, 52-69.

¹²⁴ Bacon, *Yeni Atlantis*, 53-65.

¹²⁵ Colclough, "Ethics and Politics in *New Atlantis*", 70.

¹²⁶ Davis, "Reductionist Medicine and Cultural Authority", 59 (Notes 18).

gibi hususlar aynı zamanda politik duruşla alakalıdır. Her siyasi erk sanata, dini hayatın yaşanması için gerekli olan şeylere, bilimsel çalışmalara mutlaka yatırım yapar ve destek olur; fakat bunlardan hangisini öncelediği ve hangisine daha çok yatırım yaptığı gibi hususlar yanında sanatın veya dinin hangi yönüne ve alanına destek olduğu da tamamen politik duruş ile alakalıdır. Bundan dolayı Bacon'ın var olan bir topluma dair tasvirinde öne çıkardığı öğeler çok rahatlıkla politik ve etik bir bakışla yorumlanabilir. Yine o dönem İngiliz toplumunun içinde bulunduğu şartlar ve sosyo-kültürel durumu yanında yaşanan politik ve kültürel çatışmalar, filozofun kendi bürokratik tecrübesi de¹²⁷ düşünülecek olursa romanda resmedilen siyasi-sosyal-ahlâki seviyenin yüksekliği aslında döneminin şartlarının tersten bir ifadesidir, denebilir. Buradan hareketle romanın politik ve kültürel bir hedef çizdiğini de düşünmek yanlış olmayacaktır. Yukarıda Platon'un diyaloglarında geçen ütöpik ülke Atlantis'in sonraki yüzyıllarda ütopya geleneğinin başlatıcısı olması ve bu ülkenin Devlet ile ilişkilendirilmesi de *New Atlantis*'in politik yönünü ortaya koymaktadır. Platoncu görüşlerle Bacon arasında kurulan ilişki veya benzerlik sadece bu ütöpik ülke ile sınırlı kalmamıştır. Özellikle on yedinci yüzyılda Platon'u takip edenlerin İngiliz felsefesi üzerinde çok etkili olduğunu düşünenlere göre, bu görüşler Bacon'ın felsefesinin zihinlere yerleşmesini sağlamış ve dine karşı koyabilecek tek yetkin gücün natüralizmin gelişmesini sağlayan bu görüşler olduğunu hatırlatmıştır.¹²⁸

Buna dayanarak kitabın genel muhtevasına dair şöyle bir gerçekliğin de kanaatimizce göz ardı edilmemesi gerekir: Bacon bilim insanı olmasının yanında bürokratik görevler de üstlenmiş bir kişilik iken onun bu politik tarafını yazdığı romana yansıtmamış olduğunu varsaymak çok da kabul edi-

¹²⁷ Rossi, *Francis Bacon: From Magic to Science*, ix.

¹²⁸ Tulloch, *Rational Theology and Christian Philosophy*, 25.

lebilir bir yaklaşım değildir. İnsan varlığı söz konusu olduğunda bilim veya felsefeye dair görüşlerin diğer alanlardaki düşüncelerden ve pratik yaşamdan tamamen soyutlanarak açıklanması ne kadar mümkün olabilir ki? İnsanın çok yönlü ve kompleks bir varlık olduğu gerçeğinden hareket edecek olursak onun farklı uğraş ve yönleri arasında mutlaka bir ilişki olacaktır. Buna binaen Bacon'ın da bilime dair görüşlerinin politik düşüncesinden tamamen soyutlandığı; dolayısıyla bilimi öne çıkaran ve hayatın akışı içinde onunla neler yapılabileceğine, insanın hayatına nasıl dokunduğuna dair ifadelerinin politik bir yönü olmadığı düşünülemez. Politik tarafının ise etik duruş ve yaşayışa dair ipuçları taşıyacağı da göz ardı edilmemelidir. Bu düşünceyi destekleyici mahiyette kitaptan zaman zaman bazı alıntılar yapıldı ki bunlardan birisi ve dikkate değer olanı Platon'a karşı tavrını gösteren "Sizin dünyanın bilgesi.." ifadesidir. Bunun yanında Platon'daki idealarla ilgili bir yaklaşım onun genel felsefesi ile çatıştığı için idealar âlemindeki mükemmelliği yeryüzüne indirmiş ve bu mükemmelliğin bilimsel çalışmalarla gerçekleştirilebileceğini vurgulamıştır. Yine her ne kadar ütopyasında gizem ve sırlardan söz etse de bu gizem ve sırların bilim ile çözülebileceğine yönelik vurgu, özellikle *New Atlantis*'in sonlarına doğru, baş rahibin adaya gelen denizcilerden biri ile yaptığı görüşmede çok net olarak ifade edilmiştir. Burada adadaki bilim insanlarının gerçekleştirdiği ve fakat dış dünyanın bilmediği gelişmelerden söz edilmekte; bu gelişmelerin halk nazarında veya bu gelişmelere yabancı dünyalar için bir mucize hükmünde olsa da bunların yani mucize gibi görünen şeylerin mucize olmadığı, insanlara da mucizevi olmadıklarının anlatılması gerektiği yönündeki sözler hem politik hem de ahlâki ilke olarak okunmaya imkân vermektedir.

Bu eserle ilgili yapılan tespit ve eleştirilerden birisinde, *New Atlantis*'in filozofun amaçladığı ve hayal ettiği dünyaya dair kurguladığı bir roman olduğuna dikkat çekilerek bu-

rada Süleyman isimli yöneticinin kurduğu politik ve sosyal düzen göz ardı edilerek Bacon emperyalizm ve sömürgeciliğin hatta kapitalizmin savunucusu olarak gösterilmiştir. Peygamberane bir bakış veya öngörüyle ele aldığı kitapta¹²⁹ ne halk arasında herhangi bir adaletsizlik ve sınıf farkını ortaya çıkaran bir yönetim sistemi ne de ülkenin sahip olduğu güç ve zenginliğin gerisinde diğer ülkelerdeki zenginliğin haksızca elde edildiğine ve Atlantis'in faydasına kullanıldığına dair bir anlatım vardır. Romanda dikkatleri daha fazla çeken hususlar bilgi, bilim insanların çalışmaları ve insanlara daha refah bir hayat sağlayabilmede bu çalışmaların nasıl kullanılabilirliği ile ilgilidir¹³⁰ ki bu günümüz araştırma üniversitelerinin ilk fikri altyapısı olarak değerlendirilmiştir.¹³¹ Eserin ilk okunmasında okuyucuya verdiği izlenim böyle olsa da farklı zihin ve bakışlar, kitaptaki örgünün, aslında, insan zihnini lükse ve konforlu bir maddi yaşama yönlendirdiği ve bununla meşgul ettiğinden söz etmişlerdir. Politik ve ayrı zamanda ahlâki açıdan bakıldığında bilimin gücünü övmenin yanında seküler bir devletin uyguladığı seküler bir siyasi yönetime dair temaların olduğu da inkar edilemez. Dolayısıyla seküler bir karakter kazanan dini sembollerin dönüşümüne bağlı olarak sekülerleşmiş bir siyaset ve ahlâk düşüncesini bu ütöpik eserde buluyoruz. Tanrı krallığından insan krallığına geçişe dair önemli kurguların olduğu *New Atlantis*'de Tanrı'nın yerini, adeta, Süleyman almış ya da Süleyman Tanrı'nın bu dünyadaki yegâne temsilcisi olmuştur. Tanrı'nın hemen bütün sıfatlarına sahip olan Süleyman'ın en önemli özelliği "geniş yürekli" olmasıdır. Süleyman'a halkının mutluluk ve refah içinde yaşaması için istediği her şeyi veren Tanrı'nın cömertlik ve yardımseverliği Süleyman Evi'nin de en önemli özelliği arasındadır. Ayrıca burası, aydınlanma ve zenginli-

¹²⁹ Bowen, *Francis Bacon*, xiii.

¹³⁰ Dowe, *Galileo, Darwin, Hawking*, 69.

¹³¹ Bowen, *Francis Bacon*, xiii.

ğin merkezi olduğu kadar insanlığa fayda sağlayan dini ve felsefi bilgileri kuşatan bir ilim merkezidir. Bu merkezin başında bulunan kişi araştırmaları yöneten ve yönlendiren en önemli kişidir. Dolayısıyla Süleyman Evi'nin başkanının birçok yetki, yetenek ve sıfatın taşıyıcısı olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.¹³²

1968 yılında *New Atlantis*'in geniş kapsamlı ilk eleştirisini yapan White, Bacon'ın hem adı geçen eserinde hem de genel felsefi yaklaşımında insanın ekonomik zenginliğinin artmasını istediğini, bu zenginlikle beraber konfor ve refahın, uzun yaşamın ve barışın artacağı beklentisi taşıdığını ileri sürmektedir.¹³³ Bacon, insanların beklentisini ilahi gücün kuralları ile yönetilen bir şehirden iyi yönetilen dünyevi bir şehre, Tanrı'yı anlama çabasını felsefi ve bilimsel arayışlara, Tanrı'dan umulan isteklerin karşılığını bireyin kendisinin karşılayabileceğine dair bir inanca yönlendirmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere *Atlantis*'te kullanılan dini motifler, Bacon'ın yeni bilimsel görüşünün kabul edilmesini kolaylaştırmış ve Süleyman'ın bilgeliği ile doğaya dair kendi felsefesi arasında ilişki kurarak bilgeliğin bilimle elde edilebileceğini anlatmaya çalışmıştır. Buna göre yönetici ve en büyük otoriteyi temsil eden Başkan, ülkesi Bensalem'i, sahip olduğu Bilge Kral Hz. Süleyman'ın kitabının bir kopyası olan *Natural History* isimli kitaptaki bilgilere göre yönetmektedir.¹³⁴ Tabii burada Hz. Süleyman'a atfedilen kitabın isminin doğrudan Bacon'ın genel düşüncesi ile yakından ilişkili olduğuna da dikkat kesilmek gerekir. Bilge kralın bilgeliği de doğanın kanunlarının bilinmesi, işleyişinin öğrenilmesi yani bilgi ile doğanın kuşatılmasını içermektedir. Doğa hakkındaki bilginin genişlemesine bağlı olarak varlıkların nasıl var olduklarının rasyonel olarak açıklanması ise felsefe ve bilimin önemli

¹³² McKnight, *The Religious Foundations*, 10, 28.

¹³³ White, *Peace Among The Willows*, 4.

¹³⁴ McKnight, *The Religious Foundations*, 10, 28.

problemlerinden bir diğeri olmuştur. Bu problemin çözümüne dair en etkili ve kabul edilirliliği yüksek açıklama yine İngiltere topraklarından Bacon'dan yaklaşık iki yüz yıl sonra Darwin'den gelmiştir. Böylece insanı doğaya hâkim kılan bir anlayışın ardından onun doğadaki diğer canlılarla hiçbir farkının olmadığını ortaya koyan evrimsel var oluş teorisi ortaya atılmıştır. Bu ise acaba İngiliz düşüncesi açısından bir gelişme mi yoksa insanı daha da yücelten bir açıklama mıdır, sorusunu akla getirmektedir ki bundan sonraki başlıkta bu soruya cevap aranacaktır.

İnsan Krallığının Sonu: Evrim; Bacon'ın Darwin Üzerindeki Etkisi

Her ikisi de İngiliz kültür ve düşüncesi içinde yetişmiş olan Bacon ve Darwin arasında fikri bir ilişkinin olup olmadığı ve bununla birlikte Bacon'ın Darwin tarafından ortaya konulan evrim fikrinin oluşup şekillenmesinde herhangi bir etkisinden söz edilip edilemeyeceğinin önemli olduğunu düşünerek böyle bir başlığın açılması gerekli görülmüştür. Çünkü Bacon ile başlayan modern bilim anlayışı ve buna bağlı olarak ilahi düşüncenin tabiat ve varlığa dair yapmış olduğu açıklama ve yaratılış inancının değerini yitirmesinin ortaya çıkardığı ve sadece aklın fiziki dünya hakkında açıklama yapabileceğine dair anlayışın Darwin'e kadar geçen süreçte nasıl bir gelişme izlediği, bunun sonucunda Bacon tarafından dünyayı açıklama yetkisinden mahrum bırakılan dini yaklaşımın Darwin tarafından da yaratılışın reddedilerek tamamen devre dışı bırakılmasının Darwin'in fikri takibinin sonucu mu olduğu, sorularının cevap bulmasının düşünce tarihi açısından önemli olduğu kadar gerekli olduğu da açıktır. Her ikisi de doğa açıklamalarına odaklanmış iki filozoftan Bacon sadece tabii olayların açıklanması, anlaşılması ve bilginin elde edilmesinde bir kaynak olarak dine yer vermemiş iken Darwin dini açıklamaların hepsini hatta dinin kendisini tamamen

reddetmiştir ki o hayatının ilk dönemlerinde Hristiyanlığa inanırken doğa araştırmaları sonucu ulaştığı evrim fikrinin belli bir aşamasında kendisini agnostik olarak tanımlamaya başlamıştır. Dolayısıyla Bacon'dan Darwin'e kadar varlık ve oluşa dair fikri bir evrim söz konusudur denilebilir. İşte bu bölümde yazılanlar aslında modern bilim ve düşüncenin gelişim sürecinde Darwin'in Bacon'dan nasıl ve ne kadar ilham aldığını ortaya koyabilmek için bir deneme girişimidir.

Bacon, "insan bedence hayvanın akrabasıdır" diyerek biyolojik bir evrime inandığını göstermiştir.¹³⁵ Fakat o, biyolojik oluşa odaklanmamış genel olarak tabiat üzerine incelemeler yapmış ve bunun yolunun da tümevarımdan geçtiğini söylemiştir. Dolayısıyla bu tümevarımı en basit canlıdan mükemmel bir varlık olarak insanın ortaya çıkmasında da aramak pekala mümkündür. Tümevarım akli bir yöntem olmakla birlikte düşüncedeki parçadan bütüne doğru giden süreç doğal dünyada ve canlılığın ortaya çıkışında da kendini göstermektedir. Darwin'in otobiyografisinde Bacon'ın ortaya koyduğu metot ve prensiplerden haberdar olduğunu belirtmiş olması onunla ilgilendiğinin bir delilidir.¹³⁶ Bacon'ın doğa üzerine yoğunlaşması, onu anlayabilmenin yolları üzerinde düşünme ve buna yönelik çabasında olduğu gibi Darwin'i de evrim fikrine götüren esas şey tabiatla yaptığı incelemelerdir. Buna binaen o son natüralist olmakla dahi nitelendirilmiştir.¹³⁷

Bacon'ın bilimsel düşünceye yaptığı vurgu ve kendisini bilime adanması gibi Darwin de aklını tabiatla adamıştır. Her ne kadar görünüşte insanın evrimi teorisinin merkezine yerleştirilmeye çalışılsa da aslında Darwin genel olarak bütün canlı ve cansız dünyanın evriminden söz etmiş dolayısıyla ilgi alanı tabiatın bütünü olmuştur. İnsana dair düşüncelerinin de tabiatla ilişkisi çok açıktır. Bacon ile Darwin arasında yapılan

¹³⁵ Bacon, "Tanrı Tanımazlık Üzerine", *Denemeler*, 76.

¹³⁶ Nora Barlow, *The Autobiography of Charles Darwin* (London: Collins, 1958), 61.

¹³⁷ L. Robert Stevens - Richrad Broke Freeman, *Charles Darwin* (USA: Twayne Publishers, 1978), 92.

karşılaştırmalarda Bacon'ın yeni bilim ve bu bilimin metodunun nasıl olacağına dair fikirlerinin onun nasıl kullanılacağıyla ilgili bilgi ve yol göstericilikten uzak olduğunu düşünenler olmuştur. Bunlara göre, yeni bilimin metodunun uygulanması Darwin ile başlatılmalıdır.¹³⁸ Hatta Darwin'in biyolojiyi bir tümevarım bilimi yaptığını söyleyenler dahi olmuştur.¹³⁹ Bu tespit ve önerinin haklılık payı yüksektir çünkü Darwin ilk ve basit maddeden başlayıp çok çok yavaş biçimde kompleks varlıklara doğru olan evrimsel süreçten söz ederken tümevarım metodunu tam manasıyla kullanmıştır. Halbuki Bacon bilimsel gelişmelerin tümevarım metodunun kullanılması ile mümkün olacağını söylerken mevcut varlıklar üzerine yapılan gözlem ve deneylerin birikimlerinin oluşturduğu bir bilimsel bilgiye ulaşmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla Darwin gibi metodun tabiata uygulanmasına dair açık seçik bir açıklaması olmamıştır.

Böyle bir tutumu benimsemesinde Bacon'ın bilgiyle ilgili şüpheci tavrı da etkili olmuş olabilir. Çünkü filozof zihin putları teorisine bağlı olarak bilgi konusunda şüpheci bir tavır içinde olmuştur. Bu putlar insanın hem tabiatında hem kendi kişisel varlığında hem de hayatının diğer alanlarında varlık gösteren, bireyin bütün varlığını adeta çember içine almış olarak tanımlandığı için bilginin imkânı da şüpheli hale gelmektedir. Bacon açısından önyargıların böylesine kuşatılmışlığı içinde kalarak şeylerin objektif ve doğru bilgisine ulaşmak pek mümkün görünmemektedir. Buna karşılık bilginin imkânına pozitif yaklaşımın Darwin tarafından gösterildiğine dair görüş önemlidir. Hatta Bacon'ın başlangıçta ortaya koyduğu prensiplerin detaylı bir uygulamasının Darwin tarafından yapıldığı söylenmiştir.¹⁴⁰ Çünkü Darwin Bacon'ın iddia ettiği putların etkisini kırarak ya da bu derece bireyi

¹³⁸ Philip Delbert, *Social Evolution*, ed. Frederick Wingfield (London: Eden, Remington & Co. Publishers, 1891), 17, 21.

¹³⁹ Alexander Vucinich, *Darwin in Russian Thought* (London: University of California Press, 1988), 2.

¹⁴⁰ Vucinich, *Darwin in Russian Thought*, 102, 191.

kuşatan önyargıların olduğunu iddia etmenin de bir önyargı olmasına bağlı olarak hiçbir etki altında kalmadan yaratılış inancına karşı evrimsel varoluşu savunmuştur.

Bacon'ın putlardan bağımsız bilginin önemine dair güçlü vurgusunun Endüstri Devriminin ortaya çıkmasında etkili olduğuna yönelik iddialardan söz etmiştik. Endüstri Devrimi ile evrim teorisi ise aynı dönemin ürünüdürler.¹⁴¹ Dolayısıyla Endüstri Devriminin hem oluşum hem de gelişiminde Bacon ve Darwin'in düşüncelerinin etkisi olmuştur. Bu durum ise Bacon ile Darwin arasında var olduğunu düşündüğümüz ilişkinin bir karşıtlık mı yoksa birbirini tamamlayan, destekleyen türden bir ilişki mi olduğu sorusunun sorulmasını gerektirmektedir. Her ikisinin de doğaya gözlerini çevirmeleri en önemli ortak noktaları olduğuna göre Bacon'ın gözlem ve deneye dayanan tabiattaki araştırmaları, belki de, Darwin'de hiçbir sıçramanın olmadığı aşamalı ve durmaksızın devam eden değişiklikler fikrinin doğmasına yol açmıştır; çünkü Bacon'a göre de tabiattaki olaylarda herhangi bir sıçrama söz konusu değildir.¹⁴²

Bacon'ın ortaya koyduğu bilim metodu, tabiatın bilinmesi ve gizliliklerinin öğrenilmesinin yolunun birbiriyle ilişkili gözlem ve deneylere bağlı olduğunu söylemektedir. Yani bilimsel ilerleme, tabiattaki varlık alanını aşama aşama gözlemlemek ve buradan genel ilkelere ulaşmakla mümkündür, tabiatla bir "sıçrama söz konusu değildir" Bu ise tabiatla ve varlık âlemine dair bilgilerin zincirin halkaları gibi aralarında hiçbir boşluk olmaksızın birbirinin devamı olduğu anlamına gelmektedir. Evrim teorisi de hiçbir sıçrama, boşluk olmaksızın aşamalı bir varlığa gelişim mümkün görmüştür. Dolayısıyla evrim teorisinde var olan bu varlık âleminin bir zincirin hal-

¹⁴¹ Evrim teorisi ile Endüstri Devrimi arasındaki ilişki için bkz. Tuğba Torun, *Evrimsel Ahlak Felsefesi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 24-25.

¹⁴² Ben Bradley, *Darwin's Psychology* (Oxford: Oxford University Press, 2020), 245, 345.

kaları gibi birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkili olduğuna yani varoluşun başlangıcına dair açıklamayı Bacon'ın bilim anlayış ve metodunda da bulabiliriz. Hatta bu ilişki sadece biyolojik dünyada değil insanların iç dünyasında yani sosyal duygularında da görülebilir.¹⁴³ Şöyle ki insanların bir arada yaşamalarını sağlayan güven, yardımlaşma, iş birliği, paylaşma ve başarı elde etme gibi duygularının da aşama aşama oluşup geliştiği, biyolojik ve fiziksel ilerlemenin sosyal duygularla birlikte gerçekleştiği sonucunu beraberinde getirmektedir.

Yine iki düşünür arasındaki ilişkiye dair şunun da ifade edilmesi gerekir: Nasıl ki Bacon'ın geleneksel Hristiyanlık eleştirisi modern bilim ve insan aklını öne çıkardı ise Darwin de insanın varoluşuna dair ortaya koyduğu teori ile teolojik ve metafizik yorumu dışarıda bırakmış ve böylece biyolojinin özgürleşmesini sağlamıştır.¹⁴⁴ Ayrıca Bacon ile başlayan bilim olan büyük güvenin doğurduğu tabiata hâkim olma ve dolayısıyla ona ve canlılara yönelik gayr-i ahlâki davranışlar da tersten bir etki yaparak Darwin'i bütün canlıların varlık bakımından eşit ve birbirlerinin tamamlayıcı bir devamı olduğunu ileri süren evrim düşüncesine götürmüştür. Bacon'da harekete geçirici güç olarak akıl ön planda iken Darwin'de içgüdüler motivasyon kaynağı kabul edilmiştir. Ama her ikisi de insanın farklı bir yönünü öne çıkarmış, birisi akıl derken diğeri içgüdülere dikkat çekmiş ve böylece akıl ve içgüdülerin birlikteliğinden modern dönemin insanı ortaya çıkmıştır.

Bacon, *Organon*' da dikkat çektiği tabiat ve varlıklar hakkında aklın düştüğü hata, aynı zamanda evrimci bir bakışı da ihtiva etmektedir. Ona göre, akıl, atomcu görüşün ileri sürdüğü üzere, varlıkların fiziksel bakımından çok küçük cevherlerin bir araya gelmesi ve ayrılması ile oluştuğuna inanmakla bir yanlgı içine düşmüştür. Halbuki akıl dış dünyaya, tabiatın özgür dünyasına bakınca hayvanlar, bitkiler, mineral-

¹⁴³ Bradley, *Darwin's Psychology*, 245.

¹⁴⁴ Vucinich, *Darwin In Russian Thought*, 2.

lerden oluşan varlık âlemindeki çeşitliliği görür ve buradan tabiattaki şeylerin çok ilkel formlardan meydana geldiğine dair bir mantık yürütür. Bu mantık, onun tabiatla farklı türler arasında bir çatışmanın yaşandığı ve aslında tabiatın büyük bir hayatta kalma mücadelesinin verildiği yer olduğunu anlamasını sağlar.¹⁴⁵ Bir başka yerde de Bacon'ın değişen şartlara bağlı olarak bir türden başka bir türe dönüşümün olduğu fikrini benimsediği hatta bu dönüşümün kurallarını da ortaya koyduğu iddia edilmiştir.¹⁴⁶ Bu şekilde hem doğaya yönelik araştırmalara dikkat çekmesi hem canlı-cansız doğadaki işleyişi parça parça inceleyip genel ilkelere ulaşma yönündeki çabası evrim düşüncesindeki aşamalı ve oldukça yavaş devam eden oluş sürecine bir hazırlık olmuştur.

Bacon'ın *New Atlantis*'de anlattığı acı, zulüm, kötülüğün olmadığı yeryüzü cenneti veya insan krallığı ile Darwin'in evrim teorisi arasında kurulacak ilişki bir yönüyle de sebep sonuç ilişkisidir. Her ne kadar Bacon ütöpik bir mükemmelliği Darwin ise reel bir kaos durumunu anlatmış olsalar da mükemmelliği ve düzeni ortaya çıkaran kaostur. Her şey zıttıyla kaimdir ilkesi gereğince Darwin Bacon'ın düşlediği mükemmelliğin oluşum sürecinin hangi aşamalardan geçtiğini, kaosun yarattığı mükemmelliği rasyonel olarak açıklamıştır.

Nitekim Bacon da zamanının var olan sosyo-kültürel karmaşası içinde rasyonel olarak kurulabilecek bir düzen aramış ve bunun önce doğadaki düzenin anlaşılabilmesinden geçtiğini düşünmüştür. Doğada var olan düzenli işleyişin ilkeleri bilinebilirse insan bu ilkeleri siyasi ve sosyal hayatta da işlevsel hale getirebilecek; böylece hem doğayı hem de hayatın diğer yönlerini yönetebilecek gücü elde edebilecekti. Bu noktada Darwin'in katkısı doğada yaşamı var kılan kuralların ortaya çıkarılması ve bilinmesini sağlama yönündeki çabası olmuştur. Bu çaba, doğadaki hâkim kuralı "güçlü olanın

¹⁴⁵ Bacon, *The New Organon*, 53-54.

¹⁴⁶ Samuel Butler, *Evolution, Old And New* (London: David Bague, 1882), 69.

hayat mücadelesini kazanarak yaşamını sürdürdüğünü" olarak belirlemiş; bu ise Spencer (öl. 1903) eliyle siyasi, sosyal ve ekonomik hayat için de bir kural haline getirilmiştir.

Buna göre denilebilir ki Bacon'ın düşlediği insan krallığı, kan ve mücadele üzerine kurulmuş bir krallıktır. Hristiyanlıktaki sevgi ve iyilikseverliğin temsilcisi olan Tanrı'nın veya İsa'nın krallığını devralan insan, her azasına tabiatın kanının bulaştığı bir varlıktır. Bu varlık doğal olarak girmiş olduğu hayatta kalma mücadelesinden zaferle çıkmış; tabiata ve diğer canlılara sağladığı üstünlükle kral koltuğuna oturmuş; ancak Tanrı'dan miras aldığı merhamet ve iyiliği bu mücadele içinde yeniden anlamlandırmış; "bilgi güçtür" ilkesini "güçlü olanın hayatta kaldığı"nı söyleyen evrimci ilke ile birleştirerek yeni dünya düzeninde her alanda güçlü olmayı ahlâki bir ilke olarak kabul etmiştir.

Buradan hareketle şu soruya da cevap aranması kaçınılmaz olmaktadır: Bacon'ın arzu ettiği insan krallığına giden yolun, insanın bilgiyle kazandığı güç ve egemenliğin acaba evrimsel sürecin en üst varlığı olan insanla nasıl bir ilişkisi vardır? veya Bacon'ın ısrarla vurguladığı insandaki akli güç, evrimin kabul ettiği biyolojik güçle tamamlanmıştır denilebilir mi? Bu soruya "evet" cevabı rahatlıkla verilebilir. Aslında cevap ironik olarak bu kısmın başlığında "İnsan Krallığının Sonu: Evrim; Bacon'ın Darwin Üzerindeki Etkisi"nde verilmiştir. Evrim insanın değerini düşüren, onu diğer canlılarla aynı varoluş zincirine dahil ederek üstünlüğünü yok eden, insanın yeryüzündeki herhangi bir varlık gibi algılanmasına sebep olan bir teori olarak özellikle ahlâki bakımdan oldukça eleştirilmiştir. Bunların haklılık payı olmakla birlikte tersinden bir bakışla evrim teorisi insanı aynı zamanda yüceltmıştır. İnsan evrim basamağının en son varlığıdır; pek çok zorlu kulvarlardan geçerek hayatta kalabilmeyi başarmış bir varlıktır. Bununla birlikte girdiği hayat mücadelesinden varlığını geliştirerek akıl ve ahlâk kazanmış olarak çıkmıştır. Bütün

bunlar yukarıda sorduğumuz “Bacon ile Darwin arasında var olduğunu düşündüğümüz ilişki bir karşıtlık mı yoksa birbirini tamamlayan, destekleyen türden bir ilişki mi?” sorusuna da cevap niteliği taşımaktadır. Her iki düşünür ve ortaya koydukları düşünceler, birbirini tamamlayan ve böylece modern insanın sahip olması gereken ve onların en önemli iki özelliğine dikkat çeken bir ortak paydada buluşmuşlardır ki bunlar akıl ve güçtür. Sonuç olarak insanın Bacon tarafından öne çıkarılan akli gücüne Darwin ile biyolojik gücü de eklenerek kral insan ortaya çıkmıştır.

BÖLÜM III

BACON'A YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Bu bölümde Bacon'ın buraya kadar yer verdiğimiz düşüncelerine yöneltilmiş eleştiriler ile kısmen bu satırların yazının zihninde oluşan soruların ifadesi olarak eleştirilerine yer verilecektir. Filozofa yöneltilen eleştirileri ayrı bir bölümde ele almamızın sebebi, bu eleştirilerin özellikle bazılarının önemli olduğunu düşünmemiz ve satırlar arasında dikkatlerden kaçmasını engellemek istememizle ilgilidir. Buna binaen yapılan eleştiriler, bizim belirlediğimiz ve ilgili olduğunu düşündüğümüz başlıklar altında ele alındı. Bu şekilde kategorize edilmesinin sebebi eleştirilerin muhtevasının daha kolay anlaşılması amacına yöneliktir. Eleştirilerin yoğunlaştığı konulardan birisi, Bacon'ın modern bilimin babası olarak nitelendirilmesiyle ilgilidir. Bunun yanında doğanın genelde dışil bir varlık olarak kabul edilmesine dayanarak doğaya hâkim olma arzusunun kadına hâkim olmayı teşvik ettiği, bu düşüncenin erkek egemenliğini kuvvetlendirici bir yönü olduğu düşüncesinden hareketle feministlerin Bacon'a yönelttikleri eleştiri de oldukça güçlü bir eleştiridir.

"Modern Bilimin Kurucusu" Nitelendirmesine Dair Eleştiriler

Bacon'a yöneltilen eleştirilerden ilki, belki eleştiriden ziyade tespitlerden birisi, onun modern düşüncenin babası olmadığına, bu ünvanın ona giydirildiğine yöneliktir.

Bu, Bacon'ın kendisi açısından bir tespit olmakla birlikte Bacon hakkında çalışanlar ve ona modern bilimin ve modern dönemin kurucusu vasfını verenler için de bir eleştiri mahiyetindedir.

Modern bilimin kurucusu veya babası kabul edilse de edilmese de inkar edilemez gerçeklik şudur ki Bacon, ortaya koyduğu modern düşünce ve bilim anlayışının bugün şek ve şüpheden uzak bir şekilde benimsenmiş olması sebebiyle adeta “damarlarımızda akan kan” olmuştur. Bununla ilgili olarak onun fikirlerinin düşünce tarihinin içine sızıp bununla iç içe geçtiğine; dolayısıyla artık Bacon'ın ne sözlerinin veya düşüncesinin ne olduğu yönünde özel bir araştırma yapma ihtiyacının kalmadığına yönelik ifadeler oldukça dikkat çekicidir. Çünkü zaten mevcut felsefi ve bilimsel anlayış içinde onun düşünceleri mevcuttur; özel olarak onun etkisini belirlemeye çalışmak gereksizdir. Bunun bir devam olarak onun ortaya koyduğu bilimsel anlayışın ve metodun insanın nasıl düşündüğüne dair hiçbir şey söylemediği dolayısıyla bugünün problemlerine ışık tutamayacağı da ileri sürülmüştür. Ancak şöyle bir hakkaniyeti de elden bırakmamak gerekir ki Bacon kendi zamanı için bilimin babası veya peygamberi olarak nitelendirmeyi hak etmemiş olsa bile bugünkü bilim anlayışına ve takip edilen metoda dair fikri bir açılım sağlamış ve kapı aralamıştır.¹ Dolayısıyla Bacon'ın ismi, özellikle Türkçe literatürde, Aristoteles mantığına yönelttiği eleştiri ve *Organon*'a karşı yazdığı *The New Organon* ile yani daha çok mantıkla ilgili çalışmalarda geçmekle birlikte modern anlayışın temel görüşlerinin yerleşmesindeki rolü inkar edilemez.

Buna binaen ortaya koyduğu fikirler ile toplumda büyük değişim ve dönüşümlere sebep olduğuna inananlar onu radikal bir devrimci ve peygamber olarak nitelendirmişlerdir.

¹ Dennis Desrocher, *Francis Bacon and the Limits of Scientific Knowledge*, London-New York: Continuum, 2006, 1-3. Kitabın 11. Sayfasında özellikle Bacon ile ilgili negatif düşünceler aktarılmıştır.

Nitekim Whitney'in onun için kullandığı "radikalizmin babası" isimlendirmesi ile Bacon'ın yaptığı etkinin hem devrimci yönüne işaret edilmiş hem de felsefesinin Aydınlanma hareketinin ortaya çıkmasına sebep olacak kadar büyük olduğu ileri sürülmüş olmaktadır.² Onun hakkında böyle bir kanaatin oluşmasının gerisinde Bacon'ın tabiat hakkındaki bilgiyi bir ışık dolayısıyla aydınlanma sebebi olarak göstermesi vardır. *The New Organon* ile *New Atlantis*'te karşımıza çıkan bu ilişki onu aynı zamanda Aydınlanma hareketinin de öncüleri arasında zikredilmesine yol açmıştır.³ Bacon'ın modern düşünce ve bilim dünyasına büyük ve etkili bir dokunuşta bulunduğu tartışmadan uzaktır. O, bilimde aklın önderliğinde yapılan deney ve gözlemden hareketle tümevarım yöntemiyile hakikatin bulunabileceğine dair düşüncesinin nüfuzunun kuvvet derecesi ve yansımalarının bıraktığı izlere bağlı olarak radikal bir değişimin mimarı kabul edilmiş; sosyobiolog ve evrimci düşünür Wilson tarafından Aydınlanma düşüncesinin büyük mimarı (*grand architect*) olarak nitelendirilmiştir.⁴

Bacon için kullanılan "bilimin babası veya peygamberi" şeklindeki övgülere yapılan eleştirilerde Bacon'ın önemi veya bilimsel düşünceye yaptığı katkının değersizleştirilmesi ve reddedilmesi gibi bir anlamdan ziyade filozofun aşırı şekilde kahramanlaştırılması, modern bilimin peygamberi şeklinde nitelendirilmesine varacak biçimde abartılı bir söylemin eleştirilmesi söz konusudur. Bu ise bilimsel ve akademik çalışmaların değerlendirilmesinde iki önemli kriter olduğunu düşündüğümüz hakkaniyet ve ölçü sınırlarını aşan bir tutumdur. Çünkü Bacon veya başka bir bilim insanı hakkındaki böylesi abartılı tanımlamalar, yapılan bilimsel çalışmaların,

² Joseph Agassi, *The Very Idea of Modern Science: Francis Bacon and Robert Boyle* (London-New York: Springer, 2013), 2 (Dipnot 2); Stephen Gaukroger, *Francis Bacon and the Transformation of Early-Modern Philosophy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 3.

³ McKnight, *The Religious Foundations*, 106.

⁴ Edward O. Wilson, *Consilience, the Unity of Knowledge* (New York: Vintage Books, 1999), 13.

felsefi düşüncelerin doğurduğu veya doğuracağı tehlikeleri, açtığı veya açacağı zararları görmeyi, onlar üzerinde düşünebilmeyi imkânsız kılar. Bununla birlikte ortaya çıkan olumsuzluk ve zararların birinci derecede sorumlusu da yine aynı isimler kabul edilir. Felsefi düşüncenin kümülatif özelliğinin bir sonucu olarak bütün düşünce tarihindeki fikir ve yeni buluşlar, ister kabul edilmiş isterse reddedilmiş olsun, nasıl ki kendinden öncekinin devamı ise Bacon'ın ortaya koymuş olduğu yeni fikirler de hem kendinden öncekinin devamı hem de kendinden sonraki düşüncenin gelişmesinde bir basamak olmuştur.

Yukarıda yapılan tespit ve eleştirilerden Bacon'ın ortaya koymuş olduğu yöntem ve bakış açısının belirli bir zaman ve mekana ait olduğu, bu zaman ve mekânın da daha çok Rönesans düşüncesinin özelliklerini taşıdığı, bu özelliklerin bir yansıması olarak Bacon'ın doğa görüşünün metafiziksel öğelerle biçimlenmiş olduğu söylenebilir.⁵ Bunun doğruluğunu en açık biçimde onun ütopyasında görmek mümkündür. *New Atlantis*'in Hristiyanlığa ait sembol ve ifadelerle fazlasıyla örülü olduğu eseri okuyan herkesin malumudur. Bu vurguların nasıl bir niyet ve amaçla yapıldığı ve ne gibi bir anlam ifade ettiğine dair yorumlar "*New Atlantis*'in Kurgusu" başlıklı bölümde dile getirildi. Öncelikle Bacon tam olarak Rönesans döneminin başlangıç ve bitişi olarak belirlenmiş resmi tarihleri içinde yaşamamış olsa bile, daha önce de ifade edildiği gibi, düşünce tarihinin zamansal açıdan kesin bir dönemlendirmeye tabi tutulması mümkün değildir; her düşünce hem başlangıç hem de sona eriş tarihi itibarıyla kendinden önceki ve sonraki dönemlerle iç içe geçmiş zaman dilimleri olduğu için kendinden önceki düşüncenin fikri özelliklerini taşıdığı gibi kendinden sonraki dönemde de etkisini sürdürdüğü tartışma götürmez bir bilgidir. Dolayısıyla Bacon'ın yaşadığı dönem Rönesans'tan hemen sonrasına tesadüf etti-

⁵ Desrocher, *Francis Bacon and the Limits of Scientific Knowledge*, 12.

ği için onun düşüncesinde Rönesans'ın görünür izlerini bulmak mümkündür. Zaten Bacon tarafından yeni bir bilimsel metot olarak ortaya konulduğu söylenen tümevarım metodunun ilkçağ filozoflarından özellikle Platon ve Aristoteles tarafından kullanıldığı da bilinmektedir. Aristoteles'in hem bilimleri tamamen tecrübi alana ait kılması hem de doğadan hareketle genel ilkelere ulaşılabilceğine dair düşüncesi ile Bacon'ın ve modern bilimin yaklaşımı birbirine benzemektedir. Rönesans düşüncesinin antikçağ ile yeniçağ arasında bir geçit dönemi olduğu, antikçağ düşüncesinin yeniden canlandırılma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülecek olursa Bacon'ın yaptığıının da buna uygun olduğu söylenebilir. Ancak tümevarım metodu konusunda Bacon'ın Aristoteles'ten farkının ne olduğu veya Bacon'ın Aristoteles'in metodunun üstüne ne koyduğu da sorgulanmaya değerdir. Nitekim onun *New Organon*'da överek bahsettiği tümevarım metodunun uygulanmasına yönelik Aristoteles'in üzerine yeni bir şey koymadığı; insanların tümevarım ve uygulamasına dair zaten bilgiye sahip olduğu dile getirilerek Bacon'ın bu konuda felsefe ve bilime önemli bir katkısı olmadığı da yine bir eleştiri olarak dile getirilmiştir.⁶

Bunun yanında Bacon'ın ortaya koyduğu düşüncenin abartıldığına dair yapılan eleştirilerden bir diğesinde ise biri orta çağın son temsilcilerinden diğeri ise yeni çağın başlangıcını temsil eden iki Bacon arasında karşılaştırılma yapılmıştır. Nitekim Francis Bacon'ın aynı soyadını paylaştığı ve kendisinden önce yaşamış olan, yaşadığı dönemin düşünce dünyasına meydan okuyan nitelikte fikirleri ile tanınan Roger Bacon'ın (öl. 1292) bilimsel düşünceye yapmış olduğu vurgular dönemi açısından daha kıymetli durmaktadır.⁷ Teorik düşünceden ziyade pratik bilgiyi önemseyen ve buna bağlı olarak tecrübi ve deneysel bilginin önemine dikkat çeken

⁶ Macaulay, *Life and Writings of Francis Bacon, Lord Chancellor of England* (Edinburg: The Edinburg Review, 1837), 89.

⁷ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019), 200-201.

Roger Bacon'a göre "herhangi bir fikir gerçekleşmesi beklenen deneydir; deney ise gerçekleşmiş fikirdir."⁸ Bir düşünce veya fikri anlamlı kılan, ona fikir olma değerini kazandıran unsurun sadece denenebilirlik olarak belirlenmesi insanın düşünce ve duygu dünyasına verilebilecek en büyük zararlardan biridir ve belki de ilkidir.

Nitekim denenebilir olma Francis Bacon'ın hakikat anlayışıyla birebir doğru orantılı bir yaklaşımdır. Fakat insan deney ve tecrübeye sığamayacak kadar büyük, derin, kompleks bir varlıktır. Bu kompleks varlığın düşünce ve duygu dünyası ise asla determinizme mahkum edilemeyecek bir zenginliğe sahiptir. Dolayısıyla bütün pozitivist felsefi ve bilimsel yaklaşımların genel karakteri olan evreni, içindeki varlık âlemini ve insanı incelenebilecek ve böylece bilinebilecek bir varlık olarak kabul etmesi insanoğlunun hala en büyük çıkmazıdır. Bu ise zihinleri, ilkçağın sofist filozoflarından Gorgias ve modern dönemde Descartes'te görülen, solipsist bir yaklaşıma götürmektedir ki bu durumda sadece öznenin algıladığı ve duyuları içine giren şeylerin gerçekliğinden söz edilebilir. Buna karşın herhangi bir öznenin duyularının nesneleri olduğu gibi algılamaktan uzak olduğu, duyuların algıladığı şeylerin gerçekten var olduğunu kanıtlayacak hiçbir delil ve ispatın olmadığı ve buna bağlı olarak duyular tarafından algılanan şeylerin gerçek varlıklar olarak kabul edilemeyeceği de ontoloji ve epistemolojinin konuları arasında yerini muhafaza etmektedir.⁹ Tek cümle ile ifade edilecek olursa, insanın varlığı insan duyularına ve düşüncesine sığamayacak kadar büyük ve aşkındır; Tanrı'nın ilahi varlığı da dahil hiçbir varlığın varoluşu, sadece duyu ve algılarla dolayısıyla deney ve gözlemle açıklanamaz çünkü bunların hepsi yanılabilir olma özelliğine sahiptir.

⁸ Samuel Taylor Coleridge, "General Introduction: A Preliminary Treatise on Method", *Encyclopedia Metropolitana; Or, Universal Dictionary of Knowledge*, ed. Edward Smeedley vd. (London: John Joseph Griffin and Company, 1849), 1/50.

⁹ Şafak Ural, "Bireysel Algı Uzayı ve Fiziksel Nesneler" (Erişim 14 Haziran 2021), 1-3.

“Bilgi Güçtür” Mottosunun Eleştirisi

Bacon'a yönelik eleştirilerde sık sık dile getirilen hususlardan birisi, bilim ve teknolojin yol açtığı insanlık dışı durumların felsefi olarak gerisinde onun bilim ile güç arasında kurduğu ilişkinin var olduğudur. Buna göre, insanoğlunun bilim ve teknoloji ile elde ettiği üstünlük, insani tavır ve ahlâkın güçlenerek yayılması yerine adeta onu tabiata, kadına, çocuğa şiddete başvurma açısından canavarlaştırmış, şiddet ve kadın düşmanlığını artırmış ve böylece teknolojinin yarattığı canavar ruhların hâkimiyetini kuvvetlendirmiştir. Bu duruma gelinmesinde ise en büyük günah Bacon'a yüklenmiştir. Ayrıca, haklılık payı olan bu iddia sahipleri, bilim tarihinin çeşitli dönemlerinde keşfedilen basit tekniklerle modern bilimin ürünü teknoloji arasında fark olduğuna dair kuvvetli kanaatin önyargıdan başka bir şey olmadığına da dikkat çekmişlerdir.¹⁰ Dolayısıyla bu görüş, geçmişin ve geleneğin ilerleme ve bilimin önünde engel olarak görülmesine, insanın gelenek sebebiyle geri kaldığına dair iddiaları da boşa çıkarmış olmaktadır. Elbette çağlar arasında teknik ve bilimsel gelişim açısından fark vardır; ancak bu farkın geçmişte insanların ürettikleri düşünce ve geliştirdikleri tekniği değersizleştirici bir mahiyette olmaması gerektiği yönünde anlamak daha doğru olacaktır.

Geçmiş ile bugünü kıyaslarken çok sık dillendirilen ve bilimsel-teknolojik ilerlemeyi de kuvvetli olarak öne çıkaran bir ifade vardır: Geçmişin mucizesi bugünün bilimidir. Bu ifade bir yönüyle mucize diye bir şeyin olmadığını ileri sürerken diğer taraftan bilimin doğa üstü oları dahi kuşattığını örtük olarak anlatmaktadır. Mucize kavram olarak doğa üstü yani metafizik alana aittir. Doğa üstü olan olayların bugün bilim ile açıklanabilir olması ise bir paradoksu gösterir: Bir yönüyle bilimin doğa ile sınırlı kalmadığını söyleyerek pozitivist bilim

¹⁰ Desrocher, *Francis Bacon and The Limits of Scientific Knowledge*, 3.

anlayışının benimsediği “bilim metafizik alan ile ilgilenmez” ilkesinin aksine bilimin sınırları içine indirgeyerek de olsa mucize ile yani metafizik olanla ilgilenirken, diğer yönüyle bilim kendine çizdiği sınırları aşarak ele aldığı konular bakımından metafizik alana geçmektedir; yani hem indirgeyici olma hem de kendisini aşkın alanla ilişkilendirme yönünden bir paradoks içine düşmektedir.

Gerçekten de geçmişte insanları hayrete düşüren mucizelerden bazıları teknolojinin imkânlarıyla bugün olağanüstü niteliklerini kaybetmişler ve gelecekte de kaybedeceklerdir. Teknolojideki gelişmeler dikkate alındığında bunun önüne geçilemeyeceği aşikârdır. Fakat öyle mucizeler var ki bunların mucize olmaktan çıkması için insanın insan olmaktan çıkması, varlığa geldiği andan itibaren ona insan olma özelliğini kazandıran donanım ve yeteneklerini yitirmesi veya bu yeteneklerinin elinden alınması gerekir. Bu ise artık insan dediğimiz bir varlığın olmayacağı, onun yerine görünüşte insan ancak bilişsel, duygusal ve psiko-motor güçler bakımından farklı bir varlığın ortaya çıkacağı anlamına gelmektedir; tıpkı suri bitkiler ile doğal bitkiler arasındaki farklar gibi, üretilmiş ve dizayn edilmiş, belli yetenekler yüklenmiş bir varlık ile dışardan herhangi bir müdahalenin olmadığı kendi potansiyelini tamamen yaratılıştan ve doğal bir şekilde elde eden bir insan varlığı arasında önemli farklar ortaya çıkacak; üretilen veya yaratılışına müdahale edilen ise artık insan değil farklı bir varlık olacaktır. Dolayısıyla kurulması düşünülen veya planlanan insan krallığı, gelecekte bir yönüyle kontrol edilebilen insan veya robotların krallığı olacaktır.

Bunun yanında empirist bir filozof olarak Bacon’ın doğa ve varlığa dair düşüncesini deney ve tecrübeden çıkarmayıp tahminlerinin veya soyut kavramların bir ürünü olduğu da dikkate alınması gereken eleştirilerden biridir. Şöyle ki Bacon’ın sahip olduğu bilgi onun hayal ve tasavvur gücünün ürünüdür ve gerçekte Bacon’ın yapmış olduğu herhangi bir deney ve gözlem yoktur. Onun zihninde kurguladığı deney-

leri sanki yapılmış gibi gösterip bazı tahminlerde bulunduğunu; dolayısıyla büyük bir güvenle sarıldığı bilimsel bilginin gerçekte karşı çıktığı spekülâtif düşünceden başka bir şey olmadığı; bu da ulaştığı sonuçların tamamen veya kısmen yanlış olduğu anlamına gelmektedir. Hatta Bacon'ın başkasına ait fikirlere, örneğin Aristoteles'in tümevarım metodu gibi, orijinal bir yenilik getirmek bir tarafa bu fikirler kendisininmiş gibi sahip çıktığı dahi ileri sürülmüştür.¹¹ Oldukça büyük ve ciddi olan bu iddialardan çıkarabileceğimiz bir sonuç vardır ki o da insanın yeryüzünde kurduğu krallığın sağlam temellere dayanmadığı; doğanın üzerinde kurulmak istenen egemenliğin kişisel bir arzudan ibaret olup bu arzunun gerçekleşmesi yönünde insanlar ve düşüncelerin yönlendirilmeye çalışıldığıdır. Elbette insanın bir şeye inandırılması ve yönlendirilmesi onun gerçekleşmesi yönünde atılmış en önemli adımdır. Dolayısıyla yapılmış gibi gösterilen bazı deney ve gözlemlerin gerçek olmayan sonuçları üzerine bir algı oluşturulup insanları bu sonuca göre eyleme geçirme durumuyla karşı karşıya bırakıldık, diyenlerin bu iddiaları oldukça önemli gözükmemektedir. Tabii böyle bir şeyin niçin, hangi maksatla yapıldığının sorgulanması bir yana aslında bu iddia sadece Bacon'ın felsefesine kuşkuyla bakılmasına değil bütün bir modern düşünce ve bilgiye de şüpheyile yaklaşılmasına sebep olacak ciddiyettir. Mademki Bacon modern bilimin babası olarak kabul ediliyor o halde babanın meşruiyeti sorgulanmaya başlayınca ondan neş'et eden çocuklar yani felsefi ve bilimsel düşüncelerin de meşruiyeti sorgulanır hale gelecektir. Bununla birlikte Tanrı'nın gücüne dayanan bir egemenliğin de önemi tekrar hatırlanacaktır; çünkü Tanrı'nın egemenliğinin kabul edildiği bir dünyada en azından Tanrı'nın bu tür hilelere başvurmayaacağına olan iman daha kuvvetlidir. Fakat burada Tanrı'nın egemenliğinden söz ederken Kilise'nin temsil ettiği bir Tanrı devletinin kastedilmediğinin de belirtilmesi gerekir.

¹¹ Agassi, *The Very Idea of Modern Science*, 9-10.

Bütün bunların yanında Bacon'ın meşhur mottosu elitist bir anlamı da ihtiva etmektedir. Bu elit sınıf içine kimlerin girdiğinin cevabı ise tabii ki bilim insanları olacaktır. Giriş bölümünde de dikkat çekildiği üzere Tannı krallığının yerine kurulacak krallık kimin krallığı olacak, sorusuna verilecek cevabın şıklarından birisi de bilim insanlarıdır. Dolayısıyla o, ütopyasında bilim insanlarından oluşan elitist bir toplum modeli çizmiştir. Böyle bir model ile onun sınıfsal bir toplum modelini de uygun gördüğü; kendisinden sonra gelen ve onun düşüncesini devam ettirenlerin toplumsal tabakaları savunan görüşlerinin gerisinde Bacon'ın bu düşüncesi olduğu da iddialar arasındadır.¹²

Bacon'ın bunları ne kadar hayal ettiği, "bilgi güçtür ve bu güçle insan doğaya hâkim olmalıdır" ifadesini bilim için bir hedef olarak ortaya koyarken neyi ne kadar öngörebildiği bir muamma olmakla birlikte bugün onun hayallerinin üstünde bir doğaya ve evrene hâkimiyet söz konusudur; üstelik bu hâkimiyet, evren ve doğayı korumak için değil onu insanın kendi konforunu en üst seviyeye çıkarmak için adeta yıkıp yeniden yapma amacına yöneliktir denilse yeridir. Bu da bir yönüyle krallığın oluşum sürecinin hala devam etmekte olduğu anlamına gelmektedir; çünkü oluşumunu tamamlamış bir kuruluşun artık yapıcı eylemler de bulunması beklenir. İnsanoğlu nerede ve ne zaman sömürüyü araçsallaştırarak sürdürdüğü krallığına son verir bilinmez ama dünyanın, çevrenin, canlı-cansız tabiatın takatinin kalmadığı ve "ey insanoğlu elini üzerimden çek" dercesine afetlerini üzerimize gönderdiğini görmezlikten ve idrak etmekten artık uzak kalamayacağımız bütün çıplaklığıyla kendini göstermektedir.

¹² Olson, *The Kingdom of Science*, 71-72.

“Hakikat” Düşüncesine Yönelik Eleştiriler

Bacon *The New Organon*'da bilginin önemine ve bilgi ile elde edilecek gücün değerine dikkat çekmiştir. Bu ikisi arasında birbirini tamamlayan ve gerektiren bir ilişki, bilginin güç, gücün bilgi olduğunu var saymıştır.¹³ Güç kavramının kullanım alanı ise oldukça geniş olmakla birlikte kendisini daha çok siyasi ve ekonomik alanda gösterir. Bu sebeple onun bilimsel nitelikteki yazılarıyla politik içerikli yazılarını bir arada ele almak gerektiğini söyleyenler haklı bir zemine zihinleri yönlendirmişlerdir.¹⁴ Elbette bilgi-güç ilişkisinin en önemli yansıması ise Tanrı ve din kavramlarının hayatın akışının dışına itilerek aklın öne çıkarılmasında görülmektedir. Böylece insanın yaşamı boyunca karşılaştığı her türlü sorunun çözümü için akla müracaat edilmesi yeterli olup Tanrı'nın sözlerinin bu konuda sunacağı herhangi bir öneri yanlış ve saçma olacaktır. Fakat bu kabule bağlı olarak akla güven duyulması ve aklın gücünün vurgulanması yanlış veya gereksiz olarak düşünülmemelidir. Buradaki sorun aklın her türlü bilgiyi kuşatıp problemlere çözüm getirebileceğine inanılırken akla aşan konuların da üzerinde durmayı gerektirmeyen önemsiz meseleler olarak nitelendirilmesidir. Böylece klasik düşünce-deki ontoloji merkezli hakikat anlayışı epistemoloji merkezli ele alınmaya, insan Tanrı'nın inayetine, merhametine, yardımına ihtiyaç duymamaya başlamış; ihtiyaç duyduğu şeyleri ise bilime müracaat ederek karşılayabileceğine inanmıştır.

Tanrı'dan bağımsız bir hakikat arayışı kelimenin kök manasıyla çelişen bir anlama sahip olup, aklın hakikat olarak inandığı ve sunduğu şeyler düşünmenin ilkelerine göre oluşturulmuş kurgulardan ibarettir denilebilir. Çünkü akıl pek çok olay, olgu, anlam arasında mantıklı bir bütünlük kurmakta ve bunu hakikat olarak ortaya koymaktadır. Bu ise gerçekliğe uygun olup olmamasından bağımsız olarak yapay

¹³ Bacon, *The New Organon*, 33.

¹⁴ Hale, *Francis Bacon's New Atlantis*, 2.

bir hakikat olmaktadır. Bundan dolayıdır ki aklın ürünü bilgi, düşünce her zaman sorgulanmaya, eleştirilmeye, şüphe edilmeye açık olmuştur. Tanrı'nın merkezde olduğu bir hakikat anlayışı da akıl tarafından farklı biçimlerde anlaşılmış ve eleştirilmiştir; fakat burada hakikatin kendisinden ziyade onun hakkındaki yorumlar eleştiri ve şüpheyile karşılanmıştır, yani ontolojik bir eleştiriden ziyade epistemolojik bir eleştiri söz konusudur. Fakat bugün bilim dünyasında çok fazla kullanılan sanal gerçeklik kavramı Bacon'ın gerçeklikten ibaret hakikat anlayışını dahi alt üst eden bir özellik taşımaktadır.

Modern felsefesinin merkezine konulan akıl ve bilgi kavramları, Bacon'ın bazı modern problem veya başarısızlıkların müsebbibi olarak suçlanmasına yol açmış; çok büyük anlamlar yüklenen Aydınlanmanın başarısız olmasıyla Bacon'ın öne çıkardığı akıl-bilgi-güç denklemi ve insanın yeryüzüne hâkim olacağına dair düşünceleri arasında ilişki kurulmuş daha doğrusu başarısızlığın faturası Bacon'a kesilmiştir. Aklın önderliğinde meydana gelen ve ilerleme olarak kabul edilen insanın bütün varlığıyla rasyonelleştirilmesi, insanın potansiyelinin çok büyük olduğu algısı ve buna bağlı olarak ihtiras ve tutkularına bir sınır konulmamasına bir de teknolojinin kuşatması eklenince insanoğlu hem dünyayı hem kendisini yiyip yutan adeta bir canavar haline gelmiştir (*dehumanization*). İşte bu durumun gerisinde Bacon'ın kuvvetle vurguladığı akıl-bilgi-güç üçgeninin var olduğu söylenilerek ahlâki sorunlardan çevre problemlerine kadar dünyanın hayat damarlarının kurumasından filozof sorumlu tutulmuştur.¹⁵ Onu bütün kötülüklerin babası olarak nitelendirmek abartı ve haksızlık olmakla birlikte Bacon'ın insana verdiği krallık gibi aşırı hak ve yetkinin bu süreçlerin yaşanmasında önemli etkisi olmuştur. Yine Bacon'ın savunduğu insanoğluna hizmet etmenin büyük bir iyilik olduğuna dair düşüncenin gerisinde hangi büyük motivasyonun bulunduğunu anlayabilmek de

¹⁵ Zagorin, *Francis Bacon*, 121.

zor gözükmetedir.¹⁶ Çünkü bu hizmetin biçimi, neleri içine aldığı ve nasıl hizmet edileceği de önemli sorular olarak karşımıza çıkmaktadır. Hizmet kalemleri, biçimi, kimlere ne kadar sunulacağı ve elbette bunların ahlâki yönü felsefi düşünce, sosyoloji, hukuk yani insanla ilgili bütün disiplinler için cevap bekleyen sorulardır.

“İlerleme” Kavramı Merkezinde Bilim Eleştirisi

New Atlantis' de öne çıkan bilimin öncülüğünde meydana gelen ve hatta dini-ahlâki yaşantıya da etki eden ilerleme kavramı ileri sürüldüğü gibi gerçekten insanoğlu için bir ilerleme mi yoksa ilerleme olarak gözüken şeylerin örttüğü bir gerileme midir? İlerleme olarak sunulan durumlar aslında insan algısını yönlendirme ve yönetmenin bir biçimi midir? sorularının sorulmasının bu başlık altında önemli olduğunu düşünüyoruz. Hatta, ilerleyen paragraflarda değinileceği üzere, bugün insanlığın gelmiş olduğu teknolojik ve bilimsel gelişmişlik seviyesinde dahi bu sorunun sorulması elzemdir. Bununla birlikte romanda var olan ilerleme olgusu tersten bir bakışla yorumlandığında dikkati çeken bir başka husus da bilim tarihi kitaplarında anlatılan insanlığın ilkel bir hayat seviyesinden küçük küçük buluşlarla bugünkü bilim ve teknoloji çağına ulaştığı şeklindeki bilgilerdir. Medeniyet ve bilim tarihinin illiklikten medeniyet kuran toplumlara doğru ilerlemeye dayalı bir gelişim seyri izlediğine dair tablonun doğru olmadığıdır. Çünkü bu ütopya da anlatılan tarih insanlığın ilkel dönemlerine tekabül etmesine rağmen yaygın olarak kabul edilen anlatımların çizdiği bir tablo söz konusu değildir. Buradan hareketle hem ilerleme kavramının hem de bilim tarihinde yazılan bilgilerin doğruluğunun tartışmalı hale geldiği söylenebilir.

¹⁶ Theron Soliman Eugene Dixon, *Francis Bacon and His Shakespeare* (Chicago: The Sargent Publishing Company, 1895), 310.

Bunlara ilaveten Bacon'ın bilimsel gelişmenin önemini öne çıkaran tavrı ile döneminin İngiliz sömürge politikaları arasında bir ilişki var mıdır? O, İngiltere'nin elde etmiş olduğu sömürgeye dayalı politik ve ekonomik gücün, teknolojik atılımla kendisini gösteren bir bilimsel ilerleme olduğuna mı inanmıştır? gibi sorulardan hareketle ilerlemenin mahiyeti, metodu, sonuçları üzerinde yeniden düşünmek gerektiği bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat şöyle bir gerçeklik vardır ki dünya tarihinde tamamen ve külliyen bir ilerlemeden söz etmek mümkün değildir; insanoğlu bir taraftan belli bir alanda ilerlerken, insanlık için faydalı olan keşifler yaparken diğer taraftan bunun yol açtığı zararlarla da karşılaşmaktadır. Yani ilerleme beraberinde gerilemeyi de getirmektedir. Buna binaen bir konu veya kavramın yoğun olarak vurgulanmasının bir başka konunun öneminin fark edilmemesine, sönük kalmasına ve hatta hiç yokmuş gibi algılanmasına sebep olduğu gerçeğinden hareketle modern düşüncenin ilerleme vurgusunun da o ilerlemenin yol açtığı zararların ve bazı alanlardaki gerilemenin gözlerden ve düşünceden uzak kalmasına yol açığının da hatırlardan çıkarılmaması önemlidir.

Bu bakımdan bilgiyi önemsemesi ve epistemoloji merkezinde bir hayat planlaması, Bacon'ın yeni dünya anlayışına bilimin hâkim kılınmasını istemesinin ötesinde nasıl bir yeni bakış getirdiğinin sorgulanmasını gerektirmektedir. Getirilen yeni bilim ve dünya anlayışı tam manasıyla ilerlemeyi mümkün kılacak bir nitelik taşıyor muydu? Bunun yanında bilimsel düşüncenin ve ilerlemenin önünde hep engel olarak kabul edilen din acaba gerçekten bir engel miydi yoksa engel olduğu algısı oluşturularak onun sistemden-yaşamdan dışarı atılması mı kolaylaştırıldı? gibi sorular oldukça önemli gözükmektedir.

Genel olarak dinin ilerlemeye engel olduğu düşüncesinin bir sonucu olarak Bacon'ın din ve dini temsil eden Kilise ile anlaşmazlığı veya çatışmasının gerisinde öncelikle otoritenin kime ait olduğuna dair yetki sorununun bulunduğu anlaşılmaktadır; çünkü Kilisenin de bilgi merkezli yeni dünya görüşüne karşı çıkmasının arka planındaki sebeplerden birisi, bu bilgi ve onun doğurduğu dünya görüşünün kendi nüfuzunu ortadan kaldıracığına, dünyayı yönetme yetkisini elinden alacağına yönelik hissiyatı ve korkusu idi. Nitekim Kilise'nin korktuğu başına geldi; modern bilim anlayışının kabul edilmesiyle yetki ve gücü sınırlandırıldı.¹⁷

Yine "insanlar dinin 'esaretinden' kurtularak daha mı özgür oldular yoksa başka bir esaretin altına mı girdiler?" sorusuna kolaylıkla daha fazla özgür olunduğu şeklinde bir cevap verebilmek de zor gözükmektedir. Böyle olmakla birlikte daha özgür ve daha mutluymuşuz gibi bir hissiyatın olması veya günümüzün geçmişe göre daha "ileri!" olduğu düşüncesinin gerisinde, büyük ihtimalle, durumun farkında olup olmama, insanların çoğunluğunun içinde yaşanan hayatın bir esir hayatı olduğunu idrak edip etmemesi vardır. Yani insanlar aslında sanal bir özgürlük âleminde yaşamakta ancak bunu gerçek zannetmektedirler; kendilerini özgür zannettikleri için de kölesi veya esiri oldukları şeylerin farkında değildirler. Buna dair Rousseau'dan (öl. 1778) yapılan bir alıntı da düşünür şöyle der: "Özgür doğan insan her yerde zincirlere vurulmuş. Kendini diğerlerinin efendisi sayanlar bile, diğerlerinden daha fazla köle olmaktan kurtulamıyor. Bu ikisi arasındaki değişikliğin nasıl gerçekleştiğini bilmiyorum. Bu durumu meşrulaştıran nedir?" Rousseau'nun *Social Contract* (Toplumsal Sözleşme) ve politik görüşlerini anlattığı diğer eserlerinde yer verdiği düşünce devlet-birey arasındaki

¹⁷ John Hick, *The Metaphor of God Incarnate, Christology in a Pluralistic Age* (London: SCM Press, 2005), 2. Baskı, 183-184.

ilişkinin nasıl kurulacağına dair bir anlama yönelik olsa da insanların özgür mahkumlar olduğunu vurgulaması açısından önemlidir.¹⁸

İçinde yaşadığımız çağ buna iyi bir örnektir: Bilim ve teknolojinin insanları fazlasıyla kuşattığı ve artık onsuz bir yaşamın imkânsız olduğu düşüncesi insanlara kuvvetli bir şekilde benimsetildiği için insanoğlu bunun bir esaret olduğunu aklına dahi getirmemektedir. Bir benzetme yapılacak olursa bu durum Platon'un mağara alegorisindeki tasvirle aynıdır; mağarada yaşayan insanlar bu mağarayı gerçek hayat zannettikleri ve mağaradan başka bir hayatı bilmedikleri için duvara yansıyan gölgelerin sanallığının ve aynı zamanda oranın kendileri için aslında bir hapishane olduğunun farkında olmamışlardır. Yine hapishane üzerinden bir başka örnek verilecek olursa hapishanede doğmuş çocukların durumu bunu daha güzel açıklar. Bir çocuk hapiste doğup belli bir yaşa kadar orada hayatını geçirmişse o çocuk için hayat o hapisten ibaret olup özgürlük düşüncesi de yine o sınırlar içinde gelişecektir. Dolayısıyla çocuk esir iken kendisini özgür zannetmeye devam edecektir ta ki hapishanenin dışına çıkıp gerçek hayatı tanıyana kadar. Biz insanların durumu da bununla aynıdır; yani içinde yaşadığımız ve teknolojiyle kuşatılmış dünyanın adeta bir "özgürlük hapishanesi" olduğunun farkına varmaktan oldukça uzağız. Bu esaretin farkına varabilmemiz için belki de zararlarının bize doğrudan temas etmesini beklemek gerekecektir. Nasıl ki kapitalist sistemin zararları her geçen gün katlanarak hissedildiği için sistem daha fazla tartışılır oluyorsa bilime dayalı ilerlemenin sağladığı gücün olumsuz sonuçlarının da hayatımıza daha şiddetli dokunuşlar yapmasıyla bir zaman sonra daha güçlü bir şekilde tartışılır hale gelecektir.

¹⁸ Jean-Jacques Rousseau, *The Major Political Writings of Jean-Jacques Rousseau: The Two Discourses & The Social Contract*, çev. ve ed. John T. Scott (Chicago: The University of Chicago Press, 2012), 163-164; a. mlf., *The Social Contract*, çev. H. J. Tozer (Herdforthshire: Wordsworth Editions Limited, 1998), 5; Sait Kar, "Din, Aydınlanma ve Eleştiri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42 (2014), 183.

Bu dokunuşların insanlar üzerindeki etkisini sosyolojik araştırma ve anket çalışmalarında görmek de mümkündür. Örneğin sık sık yapılan "hangi şehir veya ülke insanları daha mutlu" temalı anket ve araştırmaların bizatihi varlığı, aslında hem dinle hem tarihle ve daha önemlisi kendisiyle bağı koparılmış veya daha hafif bir tabirle zayıflatılmış insanların mutlu olup olmadığına dair soruya bir cevap niteliğindedir. Çünkü bu türden araştırmaların yapıyor olması, büyük ölçüde insanın mutlu ve huzurlu olduğuyla ilgili tereddütlerin varlığına işaret eder; genelde insanoğlu emin olduğu veya cevabını bildiği hususlarda bu şekilde bir merak ve araştırma çabasında olmaz. Mesela "yer çekimi var mıdır?" gibi bir soru yer çekiminin varlığını yeniden ispat etmek ve kuvvetlendirmek için sorulmaz; fakat insanların bu konudaki bilgi seviyelerini ölçmek için sorulur. Yine "Tanrı var mıdır?" sorusu genelde Tanrı'nın var olduğunu ispat etmekten ziyade insanların dini inançlarına dair bir teori ortaya koymaya yönelik olarak sorulur. Bu türden araştırmaların elbette politik, psikolojik, sosyolojik ve tabii ahlâki bakımdan da pek çok veri ihtiva ettiği de bilinmektedir.

Buradan hareketle Bacon'ın öncülük ettiği modern bilim anlayışının insan hayatına ne kattığına dair soruya yine bir soru ile cevap aramaya çalışırsak "yaşadığımız çağda, bilim ve teknolojinin geldiği seviyede insanların geçmişe göre daha mutlu ve huzurlu olduğu söylenebilir mi?" sorusuna rahatlıkla evet demek mümkün görünmemektedir. Teknolojinin hayatımıza kattığı pek çok faydayı görmezden gelmek, özellikle sağlık alanındaki olumlu gelişmeleri inkar etmek mümkün olmadığı gibi ahlâki bir tavır da olmaz. Fakat bir şeyin ilerleme olup olmadığını, gerçekten fayda getirip getirmediğini tek alandaki sonuçlarıyla değerlendirmek sanırım doğru olmayacaktır. Çünkü elde edilen faydayı doğuran sorunun sebebi de bilim ve teknolojidir. Yani teknolojinin sağladığı rahatlık ve hareketsiz yaşam; bilimin sebep olduğu yiyecek-içe-

ceklerdeki sunilik, kimyasallara daha fazla maruz kalma gibi durumlar hastalıkları artırmış ve çeşitlendirmişken teknolojinin sağlık alanında büyük bir ilerleme gerçekleştirdiğini ve insanlara fayda sağladığını söylemek kendi içinde ciddi bir çelişki ihtiva etmektedir.

Ancak bu başlık ile alakalı son cümle olarak şunun ifade edilmesi gerekmektedir: Yeni bilim anlayışının ve bilimsel-teknolojik gelişmelerin insan hayatındaki olumsuz etkilerinin kimilerine göre daha az kimilerine göre daha fazla olması gibi değerlendirmeler, bilimin bizzatı varlığını anlamsız veya değersiz kılan bir düşünceye yol açmamalıdır. Çünkü bilim ve teknoloji alanındaki çalışmalar tıpkı felsefi düşünce gibi insanın sırtını çeviremeyeceği, onun tabiatında var olan merak, ilgi ve düşünme melekelerinin bir sonucudur. Dolayısıyla Bacon'ın ortaya koyduğu düşüncenin yol açtığı olumsuz sonuçlardan dolayı mahkum edilmesinin yanlışlığı gibi bilim ve teknolojinin zararlı sonuçları sebebiyle hiç var olmaması gerektiğini söylemek de sağlıklı bir akıl yürütme olmayacaktır.

***New Atlantis* ile İlgili Eleştiriler**

Bacon'ın *New Atlantis* isimli ütöpik eserinde özellikle öne çıkan hususun yeni bir bilim anlayışı ortaya koyarak yeni bir dünya yaratma ve bu dünyanın tek hâkimi olarak da insanı kabul ettirme yönündeki kurgusuna yukarıda ayrıntılı olarak değinildi. Ütopyaların yazıldığı çağların mevcut koşullarının daha iyisini isteme, hayal etme gibi bir amaç ve fonksiyonları olduğundan da söz edildi. Bu amaç ve arzu adı geçen ütopyada olduğu gibi aynı türdeki başka eserlerde de görülebilmektedir. Fakat mevcut koşullardan daha iyisini hayal etmeye yönelik ütopyaları var kılan amaç, aynı zamanda mevcut durumun eleştirisi ve onun yıkılması anlamına da gelmektedir. Herhangi bir düşünce, yaşantı veya durum daha iyisi tasav-

vur edilerek eleştiriliyorsa, daha iyiye dair bir resim çiziliyorsa bu içinde bulunulan şartların yıkılması yönünde bir işleve de sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla *New Atlantis* ile birlikte bütün ütopyik eserlerin aynı zamanda şimdiki bozan ve yıkan bir etkisi de vardır. Bu anlamda Bacon'ın *New Atlantis*'te roman tarzında, *New Organon*'da ise teorik olarak inşa etmeye çalıştığı insan krallığı düşüncesinin de Tanrı krallığını yıkan bir özelliğe ve etkiye sahip olduğu aşîkârdır. Nitekim genelde her insanın gerisinde bir yıkım vardır. Kunh'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*'nda anlattığı üzere düşüncenin ilerlemesi, kendinden önceki düşüncelerin üzerine yeni düşüncelerin kurulması ve böylece eski olanın değişim, dönüşüm veya tamamen reddedilmesi ile gerçekleşmektedir. Elbette buradan reddedilen, karşı çıkılan siyasi, sosyal, ekonomik, dini, ahlâki bütün durum ve düşüncelerin nihai olarak ütopyik bir düşünceyi doğurduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü karşı çıkılan, yerine yenisi ikame edilmeye çalışılan düşüncelerin ütopyik veya ideal olması zamana ve zemine göre de değişebilmektedir. Bir dönemde ideolojik olan bir düşünce başka bir zaman dilimi içinde ütopyik olabilmektedir.¹⁹

Bacon'ın *New Atlantis*'te hayal ettiği bir ülke ve dünyayı anlatırken bu dünyanın sömürgecilik üzerine kurulduğu iddia edilmiştir. Fakat romanın geneline bakıldığında Süleyman isimli bir lider tarafından temelleri atılan ülkenin yönetilmesinde, politik ve sosyal düzeninde ne ülkede yaşayan insanlar arasında herhangi bir adaletsiz ve sınıf farkını ortaya çıkaran ne de ülkenin sahip olduğu gücün diğer ülkelerdeki zenginliğin haksızca elde edilerek Atlantis'in faydasına kullanıldığına dair bir sistem vardır. Ülkenin ekonomik faaliyetlerine dair ayrıntılı bir bilgi olmadığı için sömürünün merkeze alındığına dair bir iddiada bulunmak zordur. Bununla birlikte dikkati çeken hususlardan biri, bilim insanların çalışmaları ve insanlara daha refah bir hayat sağlama-

¹⁹ Davis, *Utopia and the Ideal Society*, 14.

bilmede bu çalışmaların nasıl kullanılabileceği ile ilgilidir²⁰ ki bu günümüz araştırma üniversitelerinin ilk fikri altyapısı olarak değerlendirilmiştir.²¹

Bu ülkede politik ve aynı zamanda ahlâki açıdan bakıldığında bilimin gücünü övmenin yanında seküler bir devlet anlayışına ve buna bağlı olarak seküler bir siyasi yönetime dair temaların olduğu görülmektedir. Dolayısıyla seküler bir karakter kazanan dini sembollerin dönüşümüne bağlı olarak sekülerleşmiş bir siyaset ve ahlâk düşüncesini bu ütöpik eserde buluyoruz. Tanrı krallığından insan krallığına geçişe dair önemli kurguların olduğu *New Atlantis*'te Tanrı'nın yerini, adeta, ilk önce ülkenin kurucusu Süleyman daha sonra da onu temsilen Süleyman Evi'nin başında bulunan kişiler almış ve bu kişiler Tanrı'nın bu dünyadaki yegâne temsilcisi olmuştur ki bu manada Kilise yapısını da andırmaktadır. Tanrı'nın hemen hemen bütün sıfatlarına sahip olan Süleyman'ın en önemli özelliğinin "geniş yürekli" olması; halkını, onların refah ve mutluluğunu çok fazla düşünmesidir. Süleyman'a halkının mutluluk ve refah içinde yaşaması için istediği her şeyi veren Tanrı'nın cömertlik ve yardımseverliği Süleyman Evi'nin de en önemli özelliği arasındadır. Ayrıca burası, aydınlanma ve zenginliğin merkezi olduğu kadar insanlığa fayda sağlayan dini ve felsefi bilgileri kuşatan bir ilim merkezidir. Evin yöneticisi konumundaki kişi ise bu merkezin başında bulunan yani araştırmaları yöneten ve yönlendiren kişilerin başında gelmektedir. Dolayısıyla Süleyman ve diğer yöneticilerin birçok yetki, yetenek ve sıfatın taşıyıcısı olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.²²

Seküler bir yönetimin sunduğu sınırsız imkânlar ihtiva eden bu ülke tasvirinden hareketle farklı zihin ve bakışlar, kitaptaki örgünün, aslında, insan zihnini lüks ve maddi bir

²⁰ Dowe, *Galileo, Darwin, Hawking*, 69.

²¹ Bowen, *Francis Bacon*, xiii.

²² McKnight, *The Religious Foundations*, 10, 28.

yaşama yönlendirme veya onunla meşgul etmedeki etkisine de dikkat çekmişlerdir. Nitekim 1968 yılında *New Atlantis*'in geniş kapsamlı ilk eleştirisini yapan White, Bacon'ın hem adı geçen eserinde hem de genel felsefi yaklaşımında insanın ekonomik zenginliğinin artmasını istediğini, bu zenginlikle beraber konfor ve refahın, uzun yaşamın ve barışın artacağı beklentisi taşıdığını ileri sürmektedir.²³ Ayrıca okuyucunun zihninde maddi zenginlikler ile ilerleme vurgusunun el ele olduğuna dair bir düşünce doğmasına da yol açmaktadır. Bensalem'de bilimsel araştırma ve gelişmelerin getirdiği ilerleme ile insanlara dokunan herhangi bir ekonomik, doğal, tıbbi zarar söz konusu değildir. Bu tema modern düşüncenin genel anlayışına da uygundur. Dolayısıyla romanda ütopyik olmasıyla da ilişkili olarak bilimin hem gelebileceği en üst seviyelerden hem de sadece fayda sağlamak üzere kullanılmasından söz edilmektedir. Bununla birlikte amacı, nelere hizmet ettiği, elde edilen fayda gibi bilimsel faaliyetler ve sağladıkları faydaya dair bütün bilgiyi aktaran kişinin dini kisvesi de bilim-din arasında çatışma değil de bir uzlaşının olduğu düşüncesinin verilmesi bakımından dikkate değerdir.

Buna bağlı olarak *New Atlantis*'in kurgusunda dikkat çeken hususlardan birisinin de dini vurgu ve örgü olduğu görülmektedir. Bacon, lâik düşüncesi ile ve bilimin gücüne inanan bir kişi olarak tanınırken eserde din ile bilimin iç içe geçtiğine dair bir kanaat oluşmaktadır. Bunlardan hangisine daha fazla yer verildiği veya hangisinin daha etkili olduğu ise başlangıçta tam anlaşılamamaktadır. Gelen ziyaretçilere ülkeyi tanıtan kişinin İncil'e atıflar yapması, kullandığı dil, Süleyman Evi'nin ve rahiplerin konumu²⁴ teokratik bir yönetimi çağrıştırırken bu anlatıma eklenen bilimle ilgili ifadeler, bilimsel çalışmalar ve buruların ada halkına sağladığı faydalara yönelik vurgular da bilimin öne çıktığına dair

²³ White, *Peace Among The Willows*, 3 (chapter 1, political faith and utopian thought).

²⁴ Bacon, *New Atlantis*, 13, 14, 17, 19, 36, 37, 49, 51.

düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Yine ülkenin yönetiminden sorumlu olan kişi veya kişilerle ilgili çizilen portre de Platon'un, Farabi'nin, Campanella'nın filozof devlet adamlarını çağrıştıran bir özelliğe sahiptir. Buradaki ilginç veya eleştiriye açık olan durum ise Bacon'ın dinin gücünü zayıflatmak, etki alanını sınırlamak için bilimin gücüne yaptığı vurgu, bilim üzerindeki dinin etkisini kaldırmaya yönelik çabasının tersine bu romanın niçin dini semboller ve anlatılarla bu kadar örülmüş olduğuyla ilgilidir. Fakat bu vurgular ve genel olarak ütopyanın tamamına daha dikkatli bakılınca bilimin hâkimiyetindeki bir din ve ahlâkın varlığı dikkatlerden kaçmayacaktır. Dolayısıyla Bacon eserinde kaynağı bilim olan bir din ve ahlâk görüşünü yerleştirmeye çalışmıştır denilebilir. Dini ifadeler ve İncil'den yapılan alıntılar her alana dinin hâkim olduğu bir ülke resmi çizmiş olmakla birlikte bu din ve İncil pasajlarının bilimle ilişkilendirilmesi, bilimin sağladığı müreffeh ve mutlu bir hayat yaşanması eserde tahtta oturanın bilim olduğunu göstermektedir ki bu durum romanın sonlarında açıkça ifade edilmektedir.

Bunun bir sonucu olarak *New Atlantis*'teki dini sembollerin dine zarar verdiği ve aslında Bacon'ın dini küçük düşürücü tavrına işaret ettiği yönünde eleştiriler yapılmıştır. Bununla ilgili eleştiride Shakespeare örneği verilerek onun oyunlarında öne çıkan dine yönelik olumsuz düşünce ve üslubun Bacon'a ait *New Atlantis*'te de olduğuna ve bunun titiz bir okumayla anlaşılabilceğine dikkat çekilmiştir. Bu romanında Bacon dini sembollerini çok ustalıkla kullanarak aslında kültürel bakımdan kabul edilebilir gerekçeler içine onları yerleştirmiştir. İngiltere'nin o dönemki gelişim süreci de düşünülecek olursa filozof lüks ve maddi refah merkezli bir hayata dini kılıf giydirmiş; böylece insan krallığının temel fikirlerini zihinlere yerleştirmenin de denemesini yapmıştır. Bunun için insanların zihnini cennetten hem peyzaj hem mimari hem eğitim ve bilim hem de yönetim açısından çok iyi planlan-

muş dünyavi bir yaşam alanına yönlendirmiş; Tanrı, O'nun sıfatları hakkında düşünme ve bunları anlama çabasını ise felsefi-bilimsel düşünceye, insanın dünyada kendi gücüyle neleri yapabileceğini arayıp bulmaya doğru kaydırmıştır.²⁵ Nitekim White'a göre, ilk okuyuşta romanın okuyucular üzerinde bıraktığı duygu ve zihinlerde oluşan tasavvur tam bir dünya cennetidir: İsimleri dahi bilinmeyen birbirinden güzel ve kokuları enva-i çeşitte çiçekler ve bitkiler, yine birbirinden lezzetli meyveler, mevsimine uygun güzel kıyafetler vs.den oluşan, üzüntü ve sıkıntının olmadığı bir hayat anlatılmıştır. Bunlar aynı zamanda insanın hazlarına hitap eden, hedonist bir karaktere de sahiptir. Tasvir edilen şehir ve hayatın insanların zihninde oluşturacağı düşünce "her şey mümkündür veya imkânsız bir şey yoktur" olacaktır.²⁶ White'ın görüşleriyle paralellik arz eden bir başka yorum da McKnight tarafından yapılmıştır. Ona göre de Bacon, insanların beklentisini semavi bir şehirden iyi yönetilen dünyevi bir şehre, Tanrı'yı anlama çabasını felsefi ve bilimsel arayışlara, Tanrı'dan umdukları beklentilerinin karşılığını kendilerinin karşılayabileceğine dair bir inanca yönlendirmiştir. Bunun sağladığı bir başka fayda ise *Atlantis*'te kullanılan dini motiflerin, Bacon'ın yeni bilimsel görüşünün kabul edilmesini kolaylaştırmış olmasıdır. Filozof, Süleyman'ın bilgeliği ile kendi doğa felsefesi arasında bir ilişki kurarak, yönetici ve baş rahip olan kişinin ülkesi Bensalem'i, bilge Kral Süleyman'a ait *Natural History* isimli kitaptaki bilgilere göre yönettiğini söyleyerek akla ve bilime göre bir yönetimin aslında ilahi ve bilgelige uygun bir yönetim olduğunu anlatmış olmaktadır.²⁷

Bu şekilde roman boyunca dine mürakat edilmesinin, savunulan düşüncenin kuvvetlendirilmesine katkı sağlayan bir etkisi olduğu da inkâr edilemez. Çünkü yeni düşüncelerin ve farklı konuların genel kitle tarafından kabul edilebilirliği, o

²⁵ McKnight, *The Religious Foundation*, 10.

²⁶ White, *Peace Among The Willows*, 106.

²⁷ McKnight, *The Religious Foundations*, 10, 28.

düşünce ve konunun halkın bilincindeki yerleşik kavramlarla irtibatının kurulması ile çok yakından ilişkilidir. Dolayısıyla kullanılan dil ve üslup, o dil ile anlatılan olgunun muhtevasını örten bir güce de sahip olduğu için bilimin önemini ve gerekliliğini anlatırken dini kavramların kullanılması bu manada önemlidir. Fakat bir başka açıdan değerlendirilme yapıldığında ise buna bambaşka bir boyutta anlam yüklenebilir. Şöyle ki tamamen akla, deney ve gözleme dayalı olarak tanımlanan hakikat anlayışının metafizik bir dil ile açıklanması, bu hakikatin gerisinde metafizik unsurların bulunduğunu kabul etmenin de bir başka ifadesidir. Bu metafizik dilin ise iki yönü vardır: Birincisi tamamen zihinsel olan kavramlar yoluyla duyulardan gelen verileri açıklamak veya anlamlandırmak; yani kavramların zihinsel ve tümel olduğunu, madde dünyasıyla hiçbir ilişkisi olmadığını kabul etmektir. Dış dünyadan duyular vasıtasıyla elde edilen duyu ve algıların bilgiye dönüşmesi onların kavramlar dünyası içine dahil olmasıyla gerçekleşmektedir; en azından deney ve gözlemlerden elde edilen verilerin bilgi adını alabilmesi onunla ilgili kavramların türetilmesiyle olmaktadır.²⁸ İkincisi ise bilimsel hakikatin metafizik yönü olan din ile ilişkilendirilmesinin anlamı, dini düşünce içinde dış dünyanın açıklanmaya çalışılmasıdır ki bunun en somut örneği yukarıda da ifade edildiği üzere *New Atlantis*'tir. Bu ise "Bacon'ın metafizik ile ilişkisinin kuvvet ve derecesi ne kadardı?" ve "İncil'e yapmış olduğu atıflarla birlikte *New Atlantis*'te bilimin önemini ve işlevini öne çıkaran ifadeler özellikle simya gibi magic/sihir/büyü tarafı da bulunan bilimsel çalışmalara yer vermesi Bacon'ın bilim anlayışı ile nasıl ilişkilendirilebilir?" gibi sorular sormaya zihinleri yönlendirmektedir.

²⁸ Michael McCanles, "The New Science and the Niva Negative: A Mystical Source for Baconian Empiricism", *Francis Bacon and the Refiguring of Early Modern Thought*, ed. Julie Robin Solomon - Catherine Gimelli Martin (London: Routledge, 2017), 2. Eserde sayfa numaraları olmadığı için üçüncü bölüm başlığından başlayarak yapılan numaralandırmaya göre bir sayfa numarası verilmiştir.

Bununla ilgili ileri sürülen bir iddia oldukça dikkat çekicidir. Buna göre o mistik bir yönü olan ve büyüye inanmak gibi hem bilimin determinist yaklaşımının dışında kalan hem de insanları gerçekliği olmayan şeylerle meşgul ederek cahil bırakan bir kişidir ve bu da onun elde ettiği şöhrete zarar vermektedir. Yine bu iddia sahiplerine göre, düşünce tarihçileri yaygın olan kanaatin aksine Bacon'ın önemli bir isim olmadığına ve aslında elde ettiği ünü de hak etmediğine inanmaktadır. Ayrıca şu da sorgulanmıştır: Bacon sahip olduğu ünü hak etmemiş bir isim olmasına rağmen bugüne kadar popülerliğini nasıl korumuştur? Nitekim onun döneminde felsefi düşüncede saygınlık kazanmış ancak bugün onun kadar ismi hatırlanmayan düşünür ve bilim insanları vardır. Dolayısıyla Bacon'ın ismini ve ününü hala koruyor olması,²⁹ daha önceki bölümlerde onunla ilgili öne sürülen tapınak şövalyelerinden olduğu ve dolayısıyla bir şekilde isminin korunması gerektiği ile ilgili iddiayla bağlantılı olabileceği türünden yeni bir soru işareti karşımıza çıkarmaktadır. Fakat onun mistik ve büyüye inanan bir kişi olduğuna dair iddia tapınak şövalyelerinden olduğu savının doğruluğunu artırıcı bir ifade olmakla birlikte daha çok modern bilim anlayışı ile çatışan bir özelliğe sahiptir. Metafizik olan şeylerin doğruluğunun ispatlanamayacağı dolayısıyla bilinemeyeceği gibi agnostik bir tavır içinde büyüye veya sihre yer verilmesi açıklanması oldukça zor bir husustur. Her ne kadar bu konuda ikilem ve paradokslar varsa da şunun başarılıldığında kuşku yoktur: Bacon bu tür uğraşılara bilim içinde yer vererek bir anlamda hakikatin ulaşılabilir olduğu düşüncesinin yerleşmesine çok büyük katkı sağlamıştır.

Bacon'ın oluşturduğu din ve bilime dair algı ve tasvirin bir de ahlâki boyutu vardır ki Bacon'ın özellikle ahlâk alanına yansıyan en önemli etkisi ve aynı zamanda eleştiri konusu faydacılığın öncülerinden biri, hatta "faydacılığın babası"

²⁹ Agassi, *The Very Idea of Modern Science*, 3.

olduğu yönündeki görüştür. Nitekim ütopyasında resmedilen dünya cenneti de onun ahlâk anlayışından önemli izler taşımaktadır. Adaya gelenlerin karşılıksız misafir edilmesine bağlı olarak ortaya çıkan basit anlamda ve açıkça görünen bir fayda olmasa da olay faydacı ahlâkın temel kavramları olan haz ve elem açısından incelendiğinde böyle bir ahlâkın temellendirildiği anlaşılabılır. O, faydacı ahlâk felsefesinin kurucusu olan Bentham'dan önce İngiltere'de ahlâk alanında faydacı görüşü dillendiren bir isimdir. Faydacı veya yararçı ahlâk teorisi ve onun bugün devamı denilebilecek ve yaygın olarak Amerika'da görülen pragmatist ahlâk³⁰ günümüzde en fazla eleştirilen ahlâk teorilerinden birisidir. Haz ve elem duyguları üzerine kurulan, faydayı haz veren şeylerden hareketle tanımlayan bu ahlâk teorisinin özellikle dünyadaki bireysel, hukuki, siyasi sömürü faaliyetlerinin dayandığı bir ahlâk anlayışı olduğu aşikârdır. Gelişmiş ülkeler sırf kendi prgmaları için ve bu pragmanın verdiği haz için gelişmemiş ülkelerin gerek toprak gerekse insan varlığını çok rahatlıkla sömürebilmektedir. Dolayısıyla insanları gerçek mutluluğa ulaştıracak olan şeyin fayda merkezli eylemler olduğu yönündeki romanda verilen subliminal anlayış, bencil bir karaktere sahip olduğu ve insanların bencilliği ahlâki bir tavır olarak benimsemelerine yol açacağı gerekçesiyle eleştirilmiştir³¹ ki haklı ve sonuçları itibariyle doğru bir gerekçe olduğunu söyleyebiliriz.

Buna karşın Bacon'ın faydacı teorisinin babası veya ilk temsilcisi sayılması hususunda bazı tereddütler de vardır ve dolayısıyla bu konuda ihtiyatlı söz söylemek gerekir. Fakat bu tereddütlere rağmen o faydacılığa yönelik eleştirilerin muhataplarından birisi olmuştur. Nitekim onun fayda ve ilerle-

³⁰ Harun Anay, "Yararçılığın Çağdaş Arap Düşüncesine Girişi", *Osmanlı Araştırmaları* (İstanbul: İSAM, 2011), 37/108.

³¹ Tuğba Torun, "Jeremy Bentham'da 'Fayda' Kavramı ve Ahlâka Etkisi", *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar*, ed. Erdem Sankaya (Ankara: Gece Kitaplığı, Eylül 2020), 2/319.

meyle özetlenen felsefesinin farklı bir amacı olduğundan söz edenler, bu amacın insanın zevk ve hazlarının çoğaltılması acılarının ise azaltılması olduğunu söylemişlerdir.³² *New Atlantis*'te rahatlıkla görebildiğimiz bu amaç ise Bentham'ın sistemli olarak ele alıp kurduğu faydacı ahlâk teorisinin temel prensibidir. Bacon'ın belirli bir ahlâk sisteminin ilkesi olarak ortaya koymuş olmasa bile faydacı ahlâkın temel ilkesini benimsemesi ve bu ilkenin gerçekleşmesi için de doğaya ve içindekilere hâkim olan, onları yöneten bir insan krallığı kurma çabası ile amacına ulaşma yönündeki yaklaşımı, onun ahlâk anlayışı ve bilim düşüncesi arasındaki tutarlılığı göstermektedir. Bütün bunlar insanın daha refah ve konforlu bir hayat yaşaması, maddi haz ve isteklerinin daha fazla tatmin edilmesinin basamaklarıdır; ilk önce felsefi-ahlâki altyapı kuruluyor, ardından bunu gerçekleştirme yönünde bilimsel düşüncenin metot ve amaçları yeniden oluşturuluyor ve son olarak da bilimsel metot ve amaçlara uygun biçimde ahlâki ilkeler hayata geçiriliyor.

Buradan hareketle ortaya koyduğu bilim anlayışının din ve ahlâk üzerinde de olumsuz bir etkisi olduğu, onu köklerinden koparıp, hakikat anlayışında olduğu gibi, sadece görünen dünya ile sınırlandırması filozofla ilgili en önemli eleştirilerden biri olmalıdır. İnsanın sadece maddi yapısına ve isteklerine değer veren ve aynı zamanda maddi dünyayı ma'mur etmekle ilgilenen modern felsefe, düşünce ile duygu dünyasının arasında büyük bir boşluk açmıştır. Bununla bağlantılı olarak İngiliz romantik şair Willam Blake (öl. 1827) Bacon'ın İngiltere'yi yıktığını söylemiştir.³³ Şairin bununla kastettiği anlam, dahil olduğu akım da göz önünde bulundurulunca, daha çok insanın manevi dünyasına verilen zarar ile ilgili olduğu kuvvetle muhtemeldir. İnancı bir insan olan Blake'nin, Bacon'ı Aydınlanma düşüncesinin doğuşunda var

³² Macaulay, *Life and Writings*, 65.

³³ Gaukroger, *Francis Bacon and the Transformation*, 3.

olduğu söylenen etkisi ve doğa üzerinde insanın güç kullanmasına yönelik sözleri sebebiyle eleştirdiği; yine İngiltere’de artmış olan maddi refaha ek olarak akla dayalı ve deney merkezli bilim anlayışı ile zayıflayan ve hatta önemsiz hale gelen insanın duygusal yönü ve manevi hayatına bir darbenin de Bacon tarafından vurulduğu; bunun da İngiltere için bir yıkım olduğunu söylediği varsayımında bulunabiliriz.

Fakat daha büyük bir yıkım doğa ve çevrede yaşanmıştır. Gerek ütopyasındaki anlatı gerekse diğer eserlerinde açıkça ifade ettiği bilginin tabiata boyun eğdirmesinin yaratacağı çevre sorunları ve çevre bilincine olan olumsuz etkisi üzerinde de durulması gerekmektedir. Nitekim bilgi ile insanın tabiata egemen olacağı, onun insana yapacağı hizmet ile insanoğlunun hayatını daha müreffeh hale getireceği yani tabiatı faydalanması gerektiğine yönelik düşüncesi özellikle çevreciler tarafından eleştirilmiştir. Bugün çevreciler, Bacon’ı doğanın kirletilmesi ve tahrip edilmesinin yolunu açmak ve yine doğanın insanın faydasına hizmet etmek için yaratıldığı şeklindeki problemleri bir dini inancı savunmakla itham etmişlerdir. Böyle bir tabiat anlayışının, Zagorin’e göre de yüzkarası ve çok kötü olarak nitelendirilmesi gerekirken desteklenmesi apaçık bir ironidir.³⁴ Bundan dolayı “Doğanın insanın hizmetine verildiği” mealindeki dini söylemlere yöneltilen eleştirinin çok daha kuvvetlisinin modern düşünce ve Bacon için yapılması gerekir. Dinlerin buyruk veya söylemlerinde en azından bir ölçü vardır; hizmet eden şey varlık olarak bir değere sahip olduğu için onun sömürülmesi, dünyevi hırs ve arzular için ölçüsüzce kullanılması dini ve ahlâki ilkelerle kesin olarak yasaklanır. Fakat modern düşünceyle gelen insanın tabiat üzerindeki egemenliğinde herhangi bir ölçü olma-

³⁴ Zagorin, *Francis Bacon*, 121. Burada Katolik bir eğitim almış olan Bacon için kullanılan evanjelist tabiri Protestanlığa ait bir mezhebi çağrıştırmış olsa da evanjelist ile evanjelik arasında ayırım yapılmıştır. Evanjelist, Hristiyanlığı yayan, onun emirlerini anlatan kişi için kullanılırken evanjelik Protestanlık mezhebinin içinde ortaya çıkmış olan muhafazakâr kanadı nitelendirmek için kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Evanjelizm>.

dığı gibi ölçünün olabildiğince tüketmek olarak belirlendiği dahi söylenebilir. İnsanoğlu adeta doğadan intikam almakta ve onu yok etmek için yarışmaktadır. Dolayısıyla bugün en önemli konularımızdan birisinin çevre ve ona yönelik davranışlar olduğu tartışma götürmez bir hakikattir.

Feminist Bakışın Getirdiği Eleştiri

Modern bilimin ve onun ürünü insanın krallığına farklı bir yorum ve Bacon eleştirisi feminist düşünürlerden gelmiştir. Bunlara göre “modern bilim, gaddar erkek egemenliğinin inşasından başka bir şey yapmamıştır. Bacon kadın düşmanı bir kişidir çünkü tabiatı insana boyun eğdiren bir yaklaşımın kadına tecavüzden herhangi bir farkı yoktur. Tabiatın deney ve gözlemle incelenmesi gerçekte işkence odasından, yine tabiatın sorgulanması cadıların yargılanmasından farksızdır.”³⁵ Oldukça ilginç ve doğru yanları da olan bu benzetme ve tespitlerde, insanın sahip olduğu bilgi ile tabiata egemen olması erkeğin tabiatındaki üstünlük kurma veya hâkim olma eğiliminin bir yansıması, hatta bu hâkimiyetin gerekliliğine vurgu yapılması da tecavüz olarak okunmuştur. Yine tabiatta yapılan ölçüsüz deney ve gözlemlerin tabiat için bir işkence olduğu şeklindeki değerlendirmenin de yerinde bir tespit olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle *New Atlantis*'te yazıldığı ve Descartes'in hayvanların acı hissetmediklerine dair düşüncesinde de görüleceği üzere hayvanların laboratuvarlardaki deneylerde canlı denek olarak kullanılması tamamıyla bir işkence odasını çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla aslında tabiatın dizginlerinin insanın eline geçmesi ve onu istediği gibi kullanabileceğine dair düşüncenin gerisinde, erkeğin kadından daha üstün bir varlık olduğuna dair inancın bulunduğu, bunun da modern bilim düşüncesini etkilediği bir iddia ve tespit olarak ortaya konulmuştur.

³⁵ Zagorin, *Francis Bacon*, 122.

Bu tespitlerin yerinde olduğunu ve halâ geçerliliğini koruduğunu her kültür ve yaşantıda görmek mümkündür. 21. yy.da dahi erkeklerin dünya nimetlerinden daha fazla pay almaları, tabiatla birlikte kendileri gibi insan olarak yaratılmış kadınlardan daha üstün oldukları inancından hareketle bu cins üzerinde egemenlik kurma ve onları haklarından mahrum etme hakkının doğal bir hak olduğuna inanmaları, bunun sonucunda azımsanmayacak oranda cinayete kurban giden kadın ve çocuklar, karar alma mekanizmalarında kadınların sayı ve etki bakımından çok az bir yüzdeliğe sahip olması gibi sosyal hayatta meydana gelen pek çok olay da bu görüşü desteklemektedir.

Nitekim feministleri haklı çıkaracak ifadelere Bacon'da rastlamak mümkündür. Onun kullandığı *The Masculine Birth of Time* ³⁶ ifadesinde geçen "masculine" kavramı zaten dini, politik, ahlâki bakımdan sembolik de olsa erilliğin hâkim olduğu bir anlam yüklüdür³⁷ ve dolayısıyla ifadenin tamamına verilecek mana da eril bir anlam olacaktır. Zaman anlamında kullanılan "time" kelimesine zamanın belli bir kesitini ifade eden dönem anlamı verilecek olursa bu ifadenin çağrıştırdığı ilk anlam, yeni bir dönemin doğduğu ve bunun en önemli özelliğinin de eril olduğuyula uygunluk arz edecektir. Bu yorumu destekleyici mahiyetteki düşünceye Zagorin'de rastlıyoruz. Buna göre, "şeylerle aklın kutsal evliliğinden (hareketle) o (Bacon), *The Masculine Birth of Time*' da çağırıldığı insan ırkının ölçülemez zavallılığının ve yoksulluğunun üstesinden gelecek kutsanmış kahramanlar ırkının görünümünü önceden söylemişti."³⁸

"Masculine of birth" ifadesi hem erkek cinsiyetini hem de üretkenliği vurgulamaktadır. Halbuki üretkenlik ve doğurganlık aslında kadının bir özelliği olup farklı dillere ait sem-

³⁶ Basil Montagu (ed.), *The Works of Francis Bacon, Lord Chancellor of England* (London: William Pickering, 1834), 16/8.

³⁷ McKnight, *The Religious Foundations*, 103-104.

³⁸ Zagorin, *Francis Bacon*, 45.

bollerde bile yeryüzü, toprak için dişil bir sembol veya zamir kullanılır. Yerleşik bu anlayışın tersine Bacon'ın muhtemelen çoğalmanın kaynağı olarak erkek cinsini öne çıkarması ve bu şekilde erkek cinsiyeti ve üretkenliğin/verimliliğin/bolluğun birlikte kullanılması ile değişimin ve yeniliğin mimarının kim olacağını göstermesi, feminist akımlar tarafından kadına tecavüzle eş değer kabul edilmiştir. Feminist düşüncüyü eril dilin kullanılması ile kadına tecavüz arasında böyle bir eşdeğerlik kurmaya götüren sebeplerden birisinin erkeğin evrene egemen olma güdü ve eylemleriyle ilgili olduğu söylenebilir. Böyle bir egemenlik yani erkeğin evren içindeki her şeye egemen olma isteği, onların sahibi olduğuna dair inanç ve kabullenimden kaynaklanmaktadır. Bu inanç ve kabul ise Bacon'ın düşüncesiyle bir kez daha teyit edilmiş ve pekişmiş olmaktadır. Fakat feminist yorumun bu iddiasına karşın Bacon'ın düşüncesinde cinsiyetçi bir temayül olmakla birlikte bunun tamamen erkek cinsini yücelten bir yaklaşım olarak nitelendirilemeyeceğini söyleyenler de olmuştur.³⁹

Elbette feministlerin yaklaşımı, yeni bir bakış açısidir ve ilan edilen insan krallığının kaynak ve sonuçları bakımından farklı bir yorumudur. Ancak Bacon'ın sebep olduğu büyük bilimsel ve düşünsel değişimi sadece erkek tabiatı üzerinden açıklamak yanlış olacağı gibi ona haksızlık da olacaktır. Modern düşünce ve bilime giden süreç Bacon'dan önce zaten başlamıştı; o bunun hızlanmasına veya vites yükseltilmesine katkıda bulunmuş ve ortaya çıkan yeni varlık tasavvurunun daha açık seçik fark edilmesine yol açmıştır. Nitekim bu durum da modern bilimin başlangıcı ile onun adının yan yana anılmasına sebep olmuştur. Ayrıca Bacon'ın insanoğlu için daha iyi ve refah bir hayatın sağlanması adına bilgiye dayalı olarak tabiatın nimetlerinden faydalanılması yönündeki istek ve çabasının, dönemindeki olumsuz ve kötü sosyo-kültürel

³⁹ Evelyn Fox Keller, *Reflections on Gender and Science* (London: Yale University Press, 1995), 39-40.

şartlarla birlikte düşünülmesi de önemlidir. Sefalet, açlık, hastalık, ölümlerin kol gezdiği bir dönemde bunların en aza indirilerek daha refah bir hayatı istemek kadar doğal bir talebin olmaması gerekir. Fakat sorun insanın akli gücüne yönelik vurgunun çok kuvvetli bir şekilde yapılması, insanın daha konforlu bir hayatı elde etmesinin yegâne amaç olarak ileri sürülmesi ve tabiata hâkim olmanın herhangi bir ölçü ve sınır konulmaksızın ilke olarak konulmasıdır.

Bu durum biraz da deney dünyası içinde kalma ile ilgili ısrarlardan kaynaklanmaktadır. Şöyle ki her şeyin deneyle bilinebileceğine dair bir kabulün içinde kalmak veya bu düşüncenin zihinleri kuşatması ortaya çıkabilecek muhtemel zararları görmeyi engellemekte ve düşüncüyü belli bir paradigmanın içine hapsetmektedir. Bu kuşatılmışlık, insanın kendi içine dönmesine, varlığı hakkında düşünmesine engel olmaktadır; bir bakıma dış gözlemden iç gözleme geçememesine ve benliğini kaybetmesine sebep olmaktadır. İnsanın iç dünyası ile ilişkisinin kopması veya aradaki bağı kuran unsurların zayıflaması, benlikten ve benliği oluşturan varlık âleminde uzaklaşmak anlamına geleceği için tabiata yönelik sömürünün de giderek artma ihtimali kuvvetlenecektir. Nitekim insanoğlu da tabiata yönelik şiddet ve tecavüzünü o kadar artırmıştır ki bu ancak onun varlığını, kendisini var eden ilkelere unutulmasıyla açıklanabilir. Dolayısıyla buradan hareketle Bacon'ın insanın varoluşsal özünün parçalanmasında, düşünceleriyle tabiata yönelik şiddetin pekişmesinde göz ardı edilemeyecek derecede katkısı vardır. Bu şiddet ise onun insanın krallığı düşüncesinin hem sebebi hem de sonucu olarak karşımızda durmaktadır.

SONUÇ

Tanrı Krallığı'ndan İnsan Krallığı'na olarak isimlendirdiğimiz bu çalışma, İngiliz filozofu Francis Bacon'ın özellikle The New Organon ile New Atlantis gibi eserlerinde bizzat kullandığı ve anlam olarak insana yüklenen Tanrısal bir gücü çağrıştıran kavramdan hareketle yapılmıştır. Modern bilim anlayışının yeni bir insan projesi olarak öne sürdüğü insan krallığı ile Bacon'ın kastettiği anlam, bilginin getirdiği güç ile insanın doğaya hâkim olması ve kendi faydası yönünde onu kullanmasıdır. Bu kavram Bacon ile birlikte aynı zamanda İngiliz düşüncesinin de bir ürünüdür. Gözlem ve tümdengelim metoduna dayanan bir felsefe öneren Bacon'ın bu tutumunun İngiliz felsefe ve biliminin genel karakteriyle çok uyumlu olduğu ya da İngiliz düşüncesinin bu genel karakterinin onun felsefesine yansıdığı görülmektedir. İngiliz felsefe biliminin niteliği hakkında kabul edilen yaygın görüşe göre, bir İngiliz pratik ve eylem ağırlıklı bir düşünce ve yaşamı tercih eder. Yine özgürlük, hareket veya eylem, öngörü, bencillik ve gözlem-deneye dayanmak İngilizlerin milli karakteri haline gelmiştir.

İngiliz düşüncesinin eylem ağırlıklı bir niteliğe sahip olmasının İngiltere'nin tecrübe ettiği siyasi-iktisadi-dini süreçlerle yakından ilgilidir. Bu ülkenin Endüstri Devrimi ile dünyaya iktisadi olarak hükmetme gücünü elde etmesi pratik ve eyleme dönük bir düşünce ile mümkün olacağı için İngiliz sosyo-kültürel şartları ile İngiliz felsefesinin genel karakteri birbirini ile uyumludur. Bu uyumun yakalanmasında Bacon'ın

“bilgi güçtür” inancının ya da “akıl-bilgi-güç” üçlemesinin büyük etkisi vardır. Şöyle ki İngiltere’de 18. yy. da görünür hale gelen Endüstri Devrimi ve onun yarattığı teknolojik devrimin belki ilk tohumlarının “bilgi güçtür” sözü ve insanın bu güçle tabiata hükmedebileceğine dair düşünce ile atılmıştır. Dolayısıyla Bacon, yaklaşık yüzyıl sonra ortaya çıkacak ve bütün dünyayı etkileyecek bir hareketin başlatıcısı olarak kabul etmek mümkündür. Böylece Tanrı’nın krallığının merkezi Vatikan iken insan krallığının kurulmasıyla başlayan yeni dünyanın merkezi artık İngiltere olacaktır. Yine Tanrı krallığının anayasası olan “vahiy” yerini bilgiye bırakarak bilginin krallığının getirdiği bir insan krallığı karşımıza çıkacaktır.

İngiltere’nin on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda sanayi alanındaki gelişimi ve buna bağlı olarak elde ettiği siyasi güç, onun felsefi-ekonomik-ahlâki hayatın her alanını kontrol etme ve dolayısıyla ilerlemenin ölçütünün belirleyicisi olma hakkını ona vermiştir. Böylece ilerlemenin ölçütünü, güç ve egemenliği elinde bulunduran devlet tayin eder hale gelmiştir. Bu ise şu anlama gelmektedir: Modernleşme, aydınlanma, küreselleşme gibi bütün dünyayı ve hatta bütün çağları etkileyen fikir ve akımların gerisinde ortaya çıktığı dönemin hâkim güçleri vardır; dolayısıyla modernleşme, aydınlanma veya küreselleşmenin şartlarını belirleyenler de onlardır. İşte söz konusu yüzyıllarda İngiltere’nin sahip olduğu bu küresel gücün desteği Bacon’ın bilgi merkezli empirist bir anlayışı savunarak bilim tarihine isminin yazılmasında da görülebilir.

Bu empirist karakter doğal olarak din ile bilim, inanç ile akıl arasında çok keskin bir ayırım yapmış ve her ikisinin de sınırlarını birbirine temas etmeyecek biçimde ayırmıştır. Bu durum ise hakikat ve Tanrı başta olmak üzere metafizik olanın da reel dünyaya indirilmesi ve bu dünyanın sınırları içinde bunlara yeni bir anlam yüklenmesini de doğurmuştur. Bu sonucu İngiliz reform hareketinde de görmek mümkündür. Şöyle ki Katolik dünyadan ayrılan ve İngiltere’nin resmi ve

milli dini olarak kabul edilen Anglikan kilisesi de kuruluşunda pratik sorunlara çözüm bulma amacı taşıması ile empirist anlayışa uyum sağlamıştır. Görünen ve bilinen sebeplerden biri olarak Kral VIII. Henry'nin eşinden boşanmasına izin vermeyen Katolik inancın doğurduğu problem Anglikan kilisenin kurulmasıyla aşılmıştır. Bu aynı zamanda İngiliz reform hareketinin de önemli bir parçası ve ayırıcı bir niteliği olmuştur. Çünkü Avrupa'dakilerin tersine İngiltere'de reform hareketi kilise ile devletin birleşmesi ile sonuçlanmıştır. Bu ise siyasi otoritelerin din adına yaptıkları savaşlar için önemli bir dayanak olmuştur. Böylece Bacon'ın İslamiyet ve Hz. Muhammed ile ilgili "İslamiyet'in kılıçla yayıldığı" şeklindeki ithamlarını gölgede bırakacak derecede Avrupalıların yaptığı kıyımlar Hristiyanlık kullanılarak meşru hale getirilmiştir.

Modern felsefe-bilim anlayışının doğurduğu inanç-akıl arasındaki ayırımın bir diğer sonucu da kutsal varlık ile insanoğlunun kurduğu ilişkide görülmektedir. İnsanoğlunun her zaman hissettiği kutsal veya ilahi bir varlığın olduğuna olan inanç bu yeni dönemde yeni bir boyut kazanır; ilk çağlarda mitolojilerin de etkisiyle hayatın içinde olan ve ona müdahale ederek varlığını hissettiren Tanrı inancının Bacon ile birlikte kaybolmaya başladığı, kutsal olana dair hissiyatın oldukça zayıfladığı, dini veya mistik sembollerin anlam ve önemini yitirdiği bir sürecin başladığı görülür. Bu gelişmeler ise insanın tam anlamıyla bir kral olarak varlık sahnesine çıkmasını doğurur.

Bacon'ın savunduğu laik ve seküler dünya görüşünün din-devlet birlikteliği sebebiyle İngiliz devlet yapısında farklı bir biçimde devam ettiği görülmektedir: Din ve devlet ayırımı görünen o ki İngiltere de siyasi gücün dini otoriteyi kanatları altına alması şeklinde bir yol takip etmiştir. Katolik Hristiyan dünyanın tek otoritesi olarak dini inanç ve pratikler üzerindeki güdümünden kurtulmak ve böylece bağımsız ve daha yenilikçi bir dini inancı benimsemek Bacon'ın genel felsefe-

sinde de kendisini göstermiş; bilgi ve ahlâk anlayışında dini otoriteleri reddeden yaklaşımı için bir zemin bulmuştur. Bu zemine dayanarak Tanrı krallığı yerine insan krallığını ika-me etme çabası bir ivme kazanmıştır. Aslında İngiltere'deki reform hareketi ile devlet-kilise birleşmesinin zaten insanın dini otoritenin üstüne çıktığını böylece insan krallığının kurulduğunu gösteren bir yönü de vardır. Böylece tüm orta çağ boyunca kilisenin egemenliğini sembolik olarak ifade eden Tanrı krallığı kavramının temsil ettiği güç ve otorite bayrağı yeni kutsal güce devredilmiş oldu.

Elbette bu anlayışların ortaya çıkmasında ve benimsenmesinde, hakikatin ne olduğu ve nerede bulunduğu na yönelik anlayış değişikliğinin somut olarak görünmesinde siyasi gücün yanında Royal Society'nin katkısı da göz ardı edilemez. İngiltere'de bir bilim kuruluşu olarak varlık bulan ve fakat siyasi yapılar üzerinde nüfuzu da bulunan Royal Society Bacon'ın modern bilim ve dolayısıyla hakikat anlayışının yayılması ve bilinir hale gelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte bu kuruluşun modern bilim ile gerçekleştirilmek istenen amaçlara bilinçli ve bilfiil hizmet etmiş olmasından söz etmek de mümkündür. Şöyle ki hakikatin Tanrı ile ilişkilendirilmesinde her zaman buzdağının arkasında kalan bir yön vardır; bu ise İngiliz genel karakterine uygun değildir. Çünkü, Bacon'ın da merkezine aldığı görünmeyen, bilinmeyen veya spekülasyonlara dayanan bir hakikat açıklaması denene bilirlikten uzaktır. Buna karşın güç ve otorite gibi hakikatin de insan tarafından temsil edilmesi veya insan düzlemine indirilmesi hem otoritenin sürekliliği hem de geleceğin planlanması için çok daha elverişli bir ortam sunar. Bacon da bunun farkında olarak veya bunun gerçekleşmesini isteyerek hakikati bu dünyada aramıştır. Nitekim bugün sıklıkla şahit olduğumuz dünyanın geleceğine dair uygulamaya konulan senaryolarla ilgili tartışmalar ancak hakikatin insan boyutunda anlamlı kılınmasıyla mümkündür. Fakat şöyle de

bir durum vardır ki bu senaryoları yazan ve uygulayan grubun gerçekte ezoterik bir yönü olduğu ve dinlerin sırlı taraflarından ilham aldıkları, o sırları kullanarak kendi güç ve egemenliklerini artırmak için çalıştıkları da ileri sürülen iddialar arasındadır. İşte halâ varlığını sürdüren Royal Society'nin bu plan ve senaryoların gerçekleştirilmesinde çeşitli fonksiyonlar icra etmiş olması çok da uzak bir ihtimal değildir.

Bununla birlikte ilerleyen ve gelişen teknoloji hakikatin bu dünyada mı yoksa başka bir boyutta mı olduğu sorusunu bir üst aşamaya taşıdığı için sanal gerçekliklerden söz etmeye başladık. Her şeyin gerçekliğinin sanallaştığı ya da sanal ile gerçekliğin birbirine karıştığı bir dünyada, sanal varlık âleminin yaratılmasıyla pek çok problemler de beraberinde gelmektedir. İnsanların şeylere dair algılarından ve psikolojik hallerinden dahi şüphe etmelerine yol açacak şekilde yaşadığı veya gördüğünün bir halüsinasyon mu yoksa gerçek mi olduğuyla ilgili paranoid kişiliğe götüren zihinsel ve ruhsal bir kaos içine atılması ile karşı karşıya bulunuyoruz. Çünkü her gün yüzünü gördüğümüz insanların gerçekten o olup olmadığından emin olmadığımız şartlarda ontolojik, epistemolojik, etik sorunların katlanarak artacağını tahmin etmek hiç de zor olmasa gerek.

İşte Bacon buna benzer bir hayatı New Atlantis'te anlatmıştır. Burada resmedilen hayatın gerçekliğine dair sorgulamayı adaya gelen misafirler yapmaktadırlar. Adada yaşayan yerli halk zaten o hayat şartları ve standartlarında yaşadıkları için bulundukları durumun gerçekliğinden şüphe etmezler. Fakat o hayata sonradan katılanlar için hiçbir üzüntü, keder, mutsuzluk, fakirlik kısaca dünya hayatında karşılaşılan hiçbir kötü durum söz konusu olmadığından dolayı geldikleri yerin rüyalarında gördükleri bir yer mi olduğu noktasında bir şüphe içinde kalmaları kaçınılmazdır. Ütopyaların da aslında sanal olanı gerçekmiş gibi gösterme özellikleri vardır; ya da ütopyalar aslında zaten var olan hayatı anlattıkları hal-

de daha sonra bunlar hayal ürünü olarak nitelendirilmişlerdir. Bununla kastedilen şey, New Atlantis'te anlatılan dönem resmi düşünce ve bilim tarihinin insanlığın ilkel dönemleri olarak tanımladığı dönemlere tekabül etmektedir; fakat gerek Platon gerekse Bacon'ın anlatılarında ada halkının yaşantısındaki gelişmişlik, hemen hemen bugünkü bilim seviyesine yakın bir ilerlemişlik dikkati çekmektedir. Bu ise bilim tarihinde anlatılan insanlığın ilkel bir hayattan bugünlere geldiğine dair kabulleri de tartışmamız gerektiğini göstermektedir. Nitekim arkeolojik kazılarda yeni yeni ortaya çıkan kalıntılar bizim ilkel dediğimiz dönemlerde insanların çok güçlü medeniyetler kurduğuna bir delil niteliği taşımaktadır.

Romanın tamamında özellikle Hristiyan inancına ait ilkelere, ayetlere başvurulmakta ve Bensalem'in Hristiyan bir devlet olduğu izlenimi güçlü bir şekilde verilmektedir. Bu şekilde kurulacak yeni krallığın neyin yerine ikame edilmeye çalışıldığı vurgulanmış, mükemmel bir toplum yaratmak için bilginin yeterli olabileceğine dair düşünce geleneksel kodlar içinde anlatılarak yerleştirilmeye çalışılmıştır. Böylece ideal bir yönetim ve toplum modelinin varlığı bilimin ilerlemesine dayandırılarak romanın yazıldığı dönemde hâkim olan din-bilim çatışması, dini çevrelerin bilime aldıkları tavır yumuşatılmış, dini sembol ve dil kullanılarak bilim meşrulaştırılmış veya aradaki çatışma kırılmıştır, denilebilir. Bunun yanında ahlâk da bilimin içerisine dahil edilerek ahlâki yaşantı ile bilime uygun yaşantı adeta birbirinin mütemmim cüzü olarak ilan edilmiştir.

New Atlantis, Platon'a ait fakat kayıp olan Atlantis romanının isim ve mekân açısından devamı niteliğinde hatta Platon'un siyaset anlayışının bir eleştirisi olarak yorumlanmıştır. Buna göre Bacon, Platon'daki idealar benzeri bir yaklaşım onun genel felsefesi ile çatıştığı için idealar âlemindeki mükemmelliği yeryüzüne indirmiş ve bu mükemmelliğin bilimsel bilginin gücüyle gerçekleştirilebileceğini vurgula-

mıştır. Yine her ne kadar gizem ve sırlara yer vermiş olsa da bu gizem ve sırların bilim ile çözülebileceğine yönelik inanç, özellikle New Atlantis'in sonlarına doğru, baş rahibin adaya gelen denizcilerden biri ile yaptığı görüşmede çok net olarak ifade edilmiştir.

Adı geçen romanla verilen pek çok mesaj vardır. Bunlardan ilki ve bize göre en önemlisi, özellikle söylemleri bakımından dindar olan, dini sembollere önem veren ki bu sembollerden en dikkat çekici olanı Süleyman Evi'dir, bir toplumu var kılan, dini düşüncelerini besleyen ve kuvvetlendiren ilk ve tek etken bilimin gelişmişliğidir; tıpkı Bacon'ın biraz felsefi bilginin kişileri ateist, derinlikli bir felsefi bilginin ise kişileri daha dindar yaptığına yönelik düşüncesinde olduğu gibi bilimsel bilginin gücü ile insanlar dini duygularını yaşatabilmektedir. Yine Süleyman Evi'nin öne çıkan en önemli özelliğinin bir bilim merkezi olması da bilim ve bilginin Bacon nazarındaki yerini göstermektedir.

Bunun yanında romanda bazı olay örgüleri veya unsurların birer metafor olarak kullanılarak tabiat-insan uyumunun kurulmaya çalışıldığı da görülmektedir. Tabiatın insanın varoluşsal özellikleriyle uyumlu olduğunun gerçekliğini kabul etmekle birlikte romanın anlatısındaki tabiat- insan uyumuna dair kurgu ile amaçlanan şey önemlidir. Buna göre insanın tabiatın dilinden çok iyi anladığı ve bunun da Bacon'ın açıkça dile getirdiği gibi tabiatın boyun eğdirilmesini kolaylaştırma amacına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bacon'a göre tabiat üzerinde egemen olabilmek için öncelikle onun işleyişine uyum sağlamak ve onu tanımak gerekmektedir.

Bununla birlikte romanın ismindeki "New" yani "Yeni" kelimesi de çağın beklentisini açıkça ifade etmektedir. Bu kelimenin kullanılmasıyla yeni bir çağ, yeni bir bilgi, yeni bir dünya görüşünün geldiği dolayısıyla geçmişe ait her şeyin eski olduğu ve yeni olanla değiştirilmesi gerektiği söylenmiş

olmaktadır. Bacon ile başlayan modern düşüncenin yenilik vurgusunun biyolojik ve varoluş boyutunu kuvvetle dillendiren ise Darwin ve evrim teorisi oldu. Nitekim Bacon ile başlayan insanın yeryüzünde otorite ve gücünü ilan etme sürecinin Darwin'in evrim teorisi ile devam ettiği rahatlıkla söylenebilir. Bacon'ın felsefi olarak temellendirmeye çalıştığı, aklını kullanarak yaşadığı dünyaya dair bilgi sahibi olan ve bu bilgi ile kendi refahı için tabiatı yönetebilecek gücü elde eden bir insan anlayışının Darwin'in evrim teorisi ile biyolojik olarak da temellendirildiği görülmektedir. Her ne kadar bu çabadaki çıkış niyetleri birbirine zıt olsa da geline nokta her ikisi de insanın bu dünyadaki en üstün varlık olduğunu söylemiş oldular. Şöyle ki Bacon, insanın elde edeceği bilgi ve güç sayesinde tabiata egemen olması gerektiğine dair bir fikirle düşüncesini geliştirmişken Darwin, insanın tabiattaki diğer varlıklardan farkı ve dolayısıyla onlara karşı bir üstünlüğü olmadığını söyleyerek düşünce yolculuğuna çıkmıştır. Darwin'in başlangıçtaki insanı diğer canlılardan ayırmayan ve eşit kabul eden yaklaşımı, onu akıl kazanmış bir varlık olarak evrimin en üst basamağına yerleştirmiş ve aslında tersinden insana bir üstünlük vermiştir. Ve bu insan biyolojik bakımdan elde ettiği üstünlükle hayatta kalma mücadelesini kazanabilmek için zayıf olanlar üzerinde egemenlik kurma hakkını da elde etmiş bir varlıktır. Dolayısıyla önce Bacon'ın daha sonra da Darwin'in farklı yollardan da olsa insanı ve akli yücelttikleri görülmektedir. Ayrıca her iki düşünürün ortak noktası, din-felsefe birliğini parçalamaları ve hakikatin gökyüzünden yeryüzüne inmesinde önemli rol oynamalarıdır.

Özellikle Bacon ve bilgi merkezli düşüncesi ile Darwin ve evrim teorisi arasında nasıl bir ilişki olabileceğine, Darwin'in bütün canlıların aynı varoluş sürecinden geçtiğini iddia ederek insanı hayvan türüyle eşdeğer bir seviyede düşünmesine nasıl gelindiğine dair soruların gerisinde, belki de bugün krallık koltuğunda oturan bir avuç insanın ulaşmak istediği

hedefleri vardır. Bacon'ın insana verdiği egemenlik ki bu da aslında tüm insanların aynı ölçüde güç ve egemenlik sahibi olmasını istediği şeklinde anlaşılması zor bir düşüncedir, ama öyle bile olsa o aşamadan Darwin'in insanların elinden bu gücü aldığı aşamaya nasıl gelindiğine dair sorgulamaya bir cevap niteliğinde bugünkü komplo teorisyenlerinin iddiaları gösterilebilir. Covid sebebiyle tekrar alevlenen insanlığın ve dünyanın geleceğine dair kurgular arasında dünya nüfusunun azaltılarak maddi zenginliklerin tekelleştirilmesi amacıyla doğal seleksiyon yerine virüs vasıtasıyla bir seleksiyon uygulanması evrim teorisinin bir sonraki aşaması gibi gözüküyor; doğal seleksiyondan suni seleksiyona... Bir başka iddia ise insanların robotlaştırılarak kontrol edilmesi ve bazı egemen güçlerin hizmetinde kullanılması ile ilgilidir. Bu iddiaların gerçekleşebilmesi için insanın değerinin düşürülmesi gerekiyordu ki bu da evrim teorisi vasıtasıyla yapılmıştır. Fakat Bacon eliyle yüceltilen insan Darwin eliyle aşağıya çekilmiş olsa da sonuçta insanın tekelleştirdiği bir dünyada yaşar hale geldik.

Darwin ve evrim teorisi ile çok yakından ilişkili olan ilerleme kavramı da bilimsel atılım ve elde edilen güç ile yakından ilişkilidir. İlerlemenin dayandığı şey büyük oranda bilimsel gelişme ve bunun getirdiği güçtür. Dolayısıyla modern dönemde insanlık önce doğa üzerinde kurduğu egemenlik, doğanın sömürülmesi ile kazandığı ekonomik ve sosyal refaha bağlı olarak ilerlediğini düşünmüş; bu ilerleme de onun güce olan tutkusunu artırmış yani güç ve ilerleme birbirini beslemiş, gücünü artırdıkça ilerlediğini düşünmüş ilerledikçe de şeyler üzerindeki güç kullanımını artırmıştır.

Bütün bunlar çerçevesinde Bacon ve düşüncesine bunun yanında özellikle New Atlantis eserine çok fazla eleştiri yöneltildiği görülmektedir. Bunlardan biri, ütopya türü eserlerde hiçbir yoksunluğun yaşanmadığı güçlü bir gelecek tablosu çizildiği ve daha önemlisi bu tabloyla halkın hayal gücünün

ele geçirildiğine dair iddialardır. Şöyle ki halkın hayal gücünün ele geçirilmesi, bunun şekillendirilmesi veya yönlendirilmesinin imkânına kapı açar. Bu takdirde ütopyaların geleceğe dair beklentilerinde zihinlerin istenildiği gibi yönlendirilmesine aracılık etmeleri söz konusudur. Bu ise bir başka açıdan insanın kendi ütopyalarına kurban edilmesi anlamına gelmektedir. Gerçekleştirmeyi istediği hayalleri veya arzuları, insanı çepeçevre kuşattığında artık o hayal ve arzulardan başka bir şey düşünemez, onların dışında başka amaçlar edilemez hale geldiği noktada insanın kendisini kurban etmesi söz konusudur. Bu düşünceden hareket edilecek olursa insanın krallığını ilan etmesi beraberinde kendisini o krallığa feda etmesini doğurmuştur. Her üstünlük veya egemenlik o egemenliğin hem gerçekleştirilmesi hem de korunması bakımından hayatın feda edilmesi ile sonuçlanır. Bu ise krallığın veya egemenliğin gerçek bir hâkimiyet olup olmadığı sorusunu akıllara getirir ve “bilgi güçtür” ifadesinin tam olarak neye hizmet ettiğini yeniden düşünmeyi zorunlu kılar.

Yine feminist eleştirinin de oldukça güçlü ve etkili bir eleştiri olduğunu kabul etmek gerekir. Bacon’ın kullanmış olduğu erkek cinsiyetini öne çıkaran kelimeler, insan krallığı ifadesinin ve açılımının erkek egemen bir zihniyeti çağrıştırması gibi sebeplerle çok sert eleştiriler yöneltmiştir. Feministler ve diğer eleştirileri de kapsayıcı mahiyette bir eleştiri olarak denilebilir ki filozof insanın sadece akli gücünü öne çıkarmak ve böylece onun kompleks varlığını göz ardı etmekle modern bilimin alanını sınırlandırmış; gerçekte cinsiyete ve fırsata dayalı bir bilimsel bakış açısı geliştirmiştir. Bu eleştiriler ve kısmen haklılıkları baki kalmakla birlikte Bacon’ın düşüncesinin yaşadığı dönemin zihin dünyası ve şartları içinde olduğu hakikatinden hareketle onun ve felsefesinin tek bir bakış açısıyla yorumlanıp tek bir anlama indirgenmesinin de yol açacağı zararları göz ardı etmemek gerekir ki bu bilim etiğine de uygun olacaktır.

Bacon'ın bilim ve aklın gücüne yapmış olduğu vurgunun özellikle insanın akli melekesinin gücünün farkında olması ve kullanmaya başlaması açısından çok önemli bir rolü olduğu inkâr edilemez. Bu farkındalık ve aklın bilimsel araştırmalardaki işlevselliği bugün insanoğlunun her alanda faydasına olacak bilginin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlardan belki de birinci sırada geleni biyolojik ve psikolojik bakımdan insanın kendi varlığını ve potansiyelini tanımasıdır. Ama bu aynı zamanda pek çok zararı ki özellikle de doğaya yönelik zararları da beraberinde getirmiştir. İnsanlık, Goethe'nin Genç Werther'in Acıları'n da dile getirdiği "Nasıl oluyor da insanı mutlu eden bir şey aynı zamanda yıkımının da nedeni oluyor?" sözlerinde anlatılan faydanın zararı doğurması ile karşılaşmıştır.

Bacon'ın öncülüğünde kendini daha kuvvetli gösteren modern düşünce artık hangi din ve ideolojiyi benimserse benimsesin bütün insanların damarlarına nüfuz etmiş ve damarlardaki kanla birlikte bütün bedenini dolaşmaktadır. Bu metafor ile anlatılmak istenen modern hayata söylemleriyle karşı çıkan, eleştiren en muhafazakâr, dindar kişilerin bile artık modern düşünce ile sarmalandığı ve karşı çıktığı şeyin kurallarına ve standartlarına göre yaşadığı inkâr edilemez bir gerçekliktir. Moderniteye karşı duruş gibi gözüken bir takım görsel tavır ve söylemler modern yaşamın dışında kaldığını hiçbir zaman göstermez. Nitekim asr-ı saadet vurgusu yapan konuşmalar dikkatle analiz edildiğinde anlatıldığı biçimiyle asr-ı saadetin özelliklerinin bile modern hayatla ne kadar uygun olduğu anlaşılabilir. Dolayısıyla Bacon'ın dile getirdiği ve arzuladığı modern düşünce ve buna göre şekillenmiş bir dini hayatın artık bütün mü'minlerin kanına işlemiş olduğu bir realite olarak karşımızda durmaktadır.

Bacon tarafından iddia edilen "bilgi en büyük güçtür" düşüncesinin yansımalarına bağlı olarak filozof, bilimsel araştırmalarda tümevarım yönteminin tek kaşifi olarak nite-

lendirilmesinden bilimin gücünü güçlü bir şekilde vurgulamasının sebep olduğu çevresel ve zihinsel yıkımlara kadar; dini ve ahlâki problemlerin bilim çatısı altında ele alınması sonucunda din ve ahlâka bilimsel yöntemin uygulanmasının yol açtığı duygusal dünyanın ve onun sığınağının temelden zarar görmesi böylece de düşünce ve duygu dünyasının birbirinden ayrılarak insan bütünlüğünün ve dolayısıyla varlık âleminin parçalanmasına kadar teori ve pratikte pek çok durumun ya tetikleyicisi ya da bizatihi sebebi olmuştur. Yine feministler tarafından kuvvetli bir biçimde vurgulanan Bacon'ın felsefesinde kadının büyük bir şiddete maruz kaldığı, kadının erkek egemenliği altında savunmasız bırakıldığı gibi söylemlerin hepsi insanın krallığı altında olup biten, bu krallığın ilanıyla ortaya çıkan veya şiddetini artıran hadiselerdir. İnsan orta çağın Tanrı merkezli anlayışını reddederek Tanrı'nın gölgesi altında yaşamaktan vazgeçerek kurduğu kendi krallığında hemcinslerinin zulmüne maruz kalmış ve hala kalmaktadır. Hobbes'un "insan insanın kurdudur" sözünü tekrar tekrar hatırlatırcasına insanoğlu kan ve gözyaşı akıtmakta ve akıttırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbott, Edwin Abbott. *Francis Bacon, an Account of His Life and Works*. Hamburg: Severus, 2013.
- Agassi Joseph. *The Very Idea of Modern Science: Francis Bacon and Robert Boyle*. London-New York: Springer, 2013.
- Akkaş, Sema Önal. "Bacon ve Vico'da İlahi ve İnsani Bilgi" *Felsefe Dünyası* 39 (2004/1), 133-143.
- Akkaş. "Francis Bacon'ın 'Novum Organum' Adlı Yapıtı, Modern Bilim Anlayışının Doğuşu". *Bilim ve Ütopya Dergisi*, 92 (Şubat 2002), 117-132.
- Akyüz, Yakup. *Ütopyalarda Din-Siyaset İlişkisi*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Alexander, Archibald. "Francis Bacon". *A Religious Encyclopedia: Or Dictionary Of Biblical, Historical, Doctrinal, And Practical Theology*, ed. Philip Schaff. 1. Cilt. London: Funk&Wagnalls Company, 1882.
- Altunay, Erhan. "Platon'un Eserlerinde Atlantis" *Pakman World*. Erişim 20 Temmuz 2021. <https://bpakman.wordpress.com/turk-dunyasi/eski-turk-devletleri-turk-yurtlari-turk-topluluklari/on-turkler/mu/platon-atlantis/>.
- Anay, Harun. "Yararcılığın Çağdaş Arap Düşüncesine Girişi" *Osmanlı Araştırmaları* 37 (2011), İstanbul: İSAM 99-138.
- Andrew Ede - Lesley B. Cormack. *A History of Science in Society: From the Ancient Greeks to the Scientific Revolution*. Canada: University of Toronto Press, 1. Cilt, 2012.
- Aughterson, Kate. "Strange things so probably told: Gender, sexual difference, and knowledge in Bacon's *New Atlantis*". *Francis Bacon's New Atlantis*. ed. Browen Price. Manchester: Manchester University Press, 2002.
- Augustine, Aurelius. *The City of God*. çev. William Babcock. 1/6. Cilt. New York: New City Press, 2012.
- Aquinas, Thomas. "Hükümdarların Yönetimine Dair" *Batı'ya Yön Veren Metinler*. Erişim 3 Ağustos 2021. <http://dusunce->

tarihi.kapadokya.edu.tr/makale/huekuemdarlarin-yoenetimi-dair.html

Bacon, Francis. *Denemeler* (Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi). çev. C. Cengiz Çevik - Melike Çakan. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım, 2020.

Bacon. *Seçme Aforizmalar* (Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi). çev. C. Cengiz Çevik. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Basım, 2020.

Bacon. *The Advancement of Learning*. ed. William Aldis Wright - M.A. Oxford: At The Clarendon Press, 1869.

Bacon. *The Essays or Counsels Civil or Moral*. London: Whittaker and Co. 1854.

Bacon. *Bacon's Essays And The Wisdom Of The Ancients*. ed. A. Spiers, Basil Montagu. Cambridge: University Press, 1884.

Bacon. *Bacon's Essays, with Annotations By R. Whately*. London: Longman, Green, Logman, Roberts&Green, 1864.

Bacon. *Of the Proficience and Advancement of Learning*. London: By J. F. Dove, 1828.

Bacon. *Seçme Aforizmalar*. çev. C. Cengiz Çevik. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Bacon. *The Great Instauration*. USA: Start Publishing, 2012.

Bacon. *The New Organon*. ed. Lisa Jardine - Michael Silverthorne. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Bacon. *The Works of Francis Bacon*. 12. Cilt. London: Printed for M. Jones, Paternoster-Row, 1815.

Bacon. *Yeni Atlantis*. İstanbul: Doga Yayın, 2014.

Barlow, Nora. *The Autobiography of Charles Darwin*. London: Collins, 1958.

Batuk, Cengiz. "Mit, Tarih ve Gerçeklik Sorunu Üzerine". *Milel Ve Nihal* 6/1 (2009), 27-53.

Birch, William John. *An Inquiry into the Philosophy and Religion of Shakespeare*. London: C. Mitchell, Red Lion Court, Fleet Street, 1848.

Bowen, Catherine Drinker. *Francis Bacon: The Temper of a Man*. New York: Fordham University Press, 1993.

- Bradley, Ben. *Darwin's Psychology*. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Brath, Hans. *Truth and Ideology*. California: The Regents of University of California, 1976.
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "Peerage." *Encyclopedia Britannica*. Erişim 10 Mayıs 2021. <https://www.britannica.com/topic/peerage>.
- Butler, Samuel. *Evolution, Old and New*. London: David Bague, 1882.
- Chapman, Jimmie L. *The Kingdom of Heaven is for Real*. USA: Bible Belivers Books, 2009.
- Cioran, Emile Michael. *Tarih ve Ütopya*. çev. Haldun Bayrı. İstanbul: Metis, 2013.
- Colclough, David. "Ethics and Politics in *New Atlantis*" *Francis Bacon's New Atlantis New Interdisciplinary Essays*. ed. Bronwen Price. Manchester: Manchester University Press, 2002.
- Coleridge, Samuel Taylor. "General Introduction: A Preliminary Treatise on Method" *Encyclopedia Metropolitana; Or, Universal Dictionary of Knowledge*. ed. Edward Smeedley vd. 1. Cilt. London: John Joseph Griffin and Company, 1849.
- Çınar, Aliye. "Politik Teoloji" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2006), 1-20.
- Davis, J. C. *Utopia and the Ideal Society: A Study of English Utopian Writing 1516-1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Davis, Joseph E. "Reductionist Medicine and Cultural Authority" *To Fix or to Heal: Patient Care, Public Health, and the Limits of Biomedicine*. ed. Joseph E. Davis - Ana Marta Gonzalez. New York: New York University Press, 2016.
- Delbert, Philip. *Social Evolution*. ed. Frederick Wingfield. London: Eden, Remington & Co. Publishers, 1891.
- Desrocher, Dennis. *Francis Bacon And The Limits Of Scientific Knowledge*. London-New York: Continuum, 2006.
- Dewey, John. *Reconstruction in Philosophy*. New York: Cosimo Classics, 2008.

- Dixon, Theron Soliman Eugene. *Francis Bacon and His Shakespeare*. Chicago: The Sargent Publishing Company, 1895.
- Doğan, Kadir Caner - Şentürk, Suat Hayri. "İngiltere'de On Yedinci Yüzyıl Devrimler Çağı ve Parlamentarizmin Gelişimi Doğrultusunda Bütçe Hakkı". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 7/14 (Aralık 2017), 353-373.
- Dowe, Phil. *Galileo, Darwin and Hawking: The Interplay of Science, Reason and Religion*. Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2005.
- Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. çev. Sema Rifat. İstanbul: OM Kuram, 2001.
- Finch, A. Elley. *On the Inductive Philosophy: Including a Parallel Between Lord Bacon and a Comte as Philosophers*. London: Longmans, Green and Co., 1872.
- Fleeming, Isaac Plant. *Analysis of Bacon's Advancement of Learning*. London: Longmans, Green, and Co., 1876.
- Foard, J. F. *The Life and Correspondence of Francis Bacon*. London: Saunders, Otley, And Co., 1861.
- Fowler, Thomas (ed.). *Bacon's Novum Organum*. Oxford: Clarendon Press, 2. Basım, 1889.
- Fuellenbach, John. *The Kingdom of God: The Message of Jesus Today*. Oregon (USA): Wipf and Stock Publishers, 2006.
- Gaukroger, Stephen. *Francis Bacon and the Transformation of Early-Modern Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019.
- Hale, Kimberly Hurd. *Francis Bacon's New Atlantis in the Foundation of Moral Political Thought*. New York-Toronto: Lexington Books, 2013.
- Haliu, Solomon. *Insights into the Kingdom of God*. Independently Published, 2020.
- Hick, John. *The Metaphor of God Incarnate, Christology in a Pluralistic Age*. London: SCM Press, 2. Baskı, 2005.

- Hintikka, Jaakko. "What is Truth? Stay for an Answer". *Current Issues in Theoretical Philosophy*. ed. Ricdard Schantz. 1. Cilt. New York: Walter De Gruyter (WDEG), 2002.
- Holmes, J. Derek – Bickers, Bernard W. *Short History of Catholic Church*. London-New York: Burns&Oates, 1992.
- Hughes, Richard Thomas. *Christian America and the Kingdom of God*. USA: University of Illinois Press, 2009.
- Hunt, John. *Religious Thought in England, from the Reformation to the End of Last Century*. 1. Cilt. London: Strahan & Co., Publishers, 1870.
- Ira Remsen. "XXVI. Bölüm". *Science and Immortality: The Christian Register Symposium*. ed. Samuel June Barrows. Boston: George H. Ellis, 1887.
- Jalobeanu, Dana. "Constructing Natural Historical Facts: Baconian Natural History in Newton's First Paper on Light and Colors" *Newton and Empricism*. ed. Zvi Biener – Eric Schliesser. New York: Oxford University Press, 2014.
- Jr. Young, W. A. *What on Earth is the Kingdom of God?* USA: Xulon Press, 2001.
- JW, Yehova'nın Şahitleri (JW). "Tanrı'nın Krallığı Nedir? Kutsal Kitabın Cevabı". Erişim 12.06.2021.
- <https://www.jw.org/tr/kutsal-kitabin-ogrettikleri/sorular/tanri-nin-kralligi-nedir/>
- Kar, Sait. "Din, Aydınlanma ve Eleştiri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2014), 173-192.
- Keha, Mine Kaya. "Modern Felsefenin Öncüleri: Descartes ve Bacon'da Yöntem Sorunu" *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 56 (Haziran 2016), 117-132.
- Keller, Evelyn Fox. *Reflections on Gender and Science*. London: Yale University Press, 1995.
- Kitab-ı Mukaddes. Erişim 15 Temmuz 2021. <https://kutsalkitap.info.tr/?q=cik%2020>
- Kitab-ı Mukaddes. Erişim 3 Ağustos 2021. <https://kutsalkitap.info.tr/?q=yar%202>

- Köroğlu, C. Z. – Köroğlu, M. A. "Bilim Kavramının Gelişimi ve Günümüz Sosyal Bilimleri Üzerine". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25 (2016), 1-15.
- Kuno Fischer. *Francis Bacon of Verulam: Realistic Philosophy and Its Age*, çev. John Oxenford. London: Longmans&Roberts, 1857.
- Kur'an Yolu. Erişim 3 Ağustos 2021. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Hicr-suresi/1831/29-35-ayet-tefsiri>
- Kur'an Yolu. Erişim 5 Temmuz 2021. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/En%27âm-suresi/821/32-ayet-tefsiri>.
- Lucca Ptolemy of – Aquinas, Thomas. *On the Government of Rulers: De Regimine Principum*. çev. James M. Blythe. Philadelphia: PENN, 1997.
- Lyons, Henry George. *The Royal Society 1660-1940*. New York: Cambridge University Press, 1944.
- Macaulay, Thomas Babington. *Critical and Historical Essays: Contributed to Edinburg Review*. London: Longman, and Roberts, 1861.
- Macaulay. *The History of England: From the Accession of James the Second*. 1. Cilt. Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1849.
- Macaulay. *Life and Writings of Francis Bacon, Lord Chancellor of England*. Edinburg: The Edinburg Review, 1837.
- Malssen, Tom van. *The Political Philosophy of Francis Bacon: On the Unity of Knowledge*. New York: Suny Press, 2015.
- Matthews, Steven. *Theology and Science in the Thought of Francis Bacon*. New York: Routledge, 2018.
- McCanles, Michael. "The New Science and the Niva Negative: A Mystical Source for Baconian Empiricism". *Francis Bacon and the Refiguring of Early Modern Thought*. ed. Julie Robin Soloman - Catherine Gimelli Martin. London: Routledge, 2017.
- McKnight, Stephen A. *The Religious Foundation of Francis Bacon's Thought*. Columbia: University of Missouri Press, 1944, 2006.
- Milbank, John – Pickstock, Catherine (ed.). *Truth in Aquinas*. London: Routledge, 2001.

- Mohamed, Feisal G. *Sovereignty: Seventeenth-Century England and the Making of the Modern*. Oxford: Oxford University Press, 2020.
- Montagu, Basil (ed.). *The Works of Francis Bacon: Lord Chancellor of England*. 16. Cilt. London: William Pickering, 1834.
- Montaigne, Michael De. *Selected Essays*. çev. Charles Cotton. ed. William Carew Hazlitt. New York: Dover Publications, 2011.
- Morley, Henry. "Introduction" *The Essays or Counsels Civil and Moral*. London: George Routledge and Sons, 2. Basım, 1884.
- Nichol, John. *Francis Bacon His Life and Philosophy*. 2. Cilt. Edinburgh: William Blackwood and Sons, 1889.
- Nordmann, Alfred. *Wittgenstein's Tractatus, an Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Olson, Paul A. *The Kingdom of Science: Literary Utopianism and British Education 1612-1870*. London: University of Nebraska Press, 2002.
- Özdemir, Muhammet. "(Sir) Francis Bacon ve Bilimsel Devrim Olgusu" *Doğu'dan Batı'ya Düşünce Serüveni*. ed. Ahmet Erhan Şekerci. 3. Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.
- Park, Byong-Chul. *Phenomenological Aspects of Wittgenstein's Philosophy*. Holland-Dordrecht: Springer-Science+Business Media, B.V., 1998.
- Platon. "Kritias" *Kritias Kharmides*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2019.
- Price, Bronwen (ed.). "Introduction". *Francis Bacon's New Atlantis: New Interdisciplinary Essays*. Manchester: Manchester University Press, 2002.
- Psalm 99:1. Erişim 10. 04. 2021.
- <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Psalm%2099%3A1&version=NIV>
- Ranke, Leopold Von. *A History of England Principally in the Seventeenth Century*. 1. Cilt. Oxford: At The Clarendon Press, 1875.
- Report from the Select Committee of the House of Lords Appointed to Inquire into*. England: The House of Commons (ordered), 1852.

- Rossi, Paolo. *Francis Bacon: From Magic to Science*. London: Routledge & Kegan Paul, 1968.
- Rousseau, Jean-Jacques. *The Major Political Writings of Jean-Jacques Rousseau: The Two Discourses & The Social Contract*. çev. ve ed. John T. Scott. Chicago: The University of Chicago Press, 2012.
- Rousseau. *The Social Contract*. çev. H. J. Tozer. Herdfortshire: Wordsworth Editions Limited, 1998.
- Russell, Bertrand. "Introduction". *Tractatus, Logica-Philosophicus*. çev. D. F. Pears - B. F. McGuinness. London: Routledge, 1974.
- Scott, Mary Augusta (ed.). "Introduction-the Essays". *The Essays of Francis Bacon*. New York: Charles Scribner's Sons, 1908.
- Shakespeare. *Fırtına*. çev. Bülent Bozkurt. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.
- Shapin, Steven. *A Social History of Truth: Civility and Science in Seventeenth Century England*. Chicago: The University of Chicago Press, 1994.
- Shaw, Peter (ed.). *The Philosophical Works of Francis Bacon: Baron of Verulam, Viscount ST. Albans, and Lord High-Chancellor of England*, London: 1733.
- Solomon, Julie Robin. "Introduction" *Francis Bacon and the Refiguring of Early Modern Thought*. ed. Julie Robin Solomon – Catherine Gimelli Martin. London: Routledge, 2016.
- Spiers, Alexander. "Notice of the Life and Writings of Bacon" *Bacon's Essays and Wisdom of the Ancients*. Boston: Little, Brown&Co, 1884.
- Stevens, L. Robert – Freeman, Richard Broke. *Charles Darwin*. USA: Twayne Publishers, 1978.
- Sutherland, Gordon. "Government and Science in Britain and U.S.". *Bulletin of the Atomic Scientists*. Chicago: EDM., April 1968.
- Taylor, Edward W. (ed.). *Literary Criticism of 17th Century England*. Lincoln: toExcell, 2000.
- The New Atlantis Hust Edition. "The Collage of the Six Days Works". Erişim 3 Temmuz 2021. <https://sites.google>.

com/site/thenewatlantishustedition/main-text/the-college-of-the-six-days-works

- Torun, Tuğba. "Francis Bacon'ın Lâik Ahlâk Anlayışı" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/2 (Aralık-2020), 879-890.
- Torun. "Jeremy Bentham'da 'Fayda' Kavramı ve Ahlaka Etkisi" *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Teori ve Araştırmalar*. ed. Erdem Sarıkaya. 2. Cilt. Ankara: Gece Kitaplığı, Eylül 2020.
- Tulloch John. *Rational Theology and Christian Philosophy in England in the Seventeenth Century*. 2. Cilt. London: William Blackwood and Sons, 2. Baskı, 1874.
- Ural, Şafak. "Bireysel Algı Uzayı ve Fiziksel Nesneler". Erişim 14 Haziran 2021, 1-14.
- <https://www.safakural.com/files/bireysel-algi-uzayi-ve-fiziksel-nesneler.pdf>.
- Viviano, Benedict Thomas. *The Kingdom of God in History*. Oregon (USA): Wipf and Stock Publishers, 2002.
- Vucinich, Alexander. *Darwin in Russian Thought*. London: University of California Press, 1988.
- Vural, Mehmet. "Aydınlanma Felsefesinde Dini ve Muhafazakar Muhalefet". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 43/2 (2002), 375-389.
- Weinberger, Jerry. "Introduction", *The History of the Reign of King Henry the Seventh*. London: Cornell University Press, 1996.
- White, Howard B. *Peace Among the Willows: The Political Philosophy of Francis Bacon*. The Netherlands: Martinus Nijhoff, 1968.
- Will, Durant. *Felsefenin Öyküsü*. çev. Ender Gürol. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Wilson, Edward O. *Consilience, The Unity of Knowledge*. New York: Vintage Books, 1999.
- Wittgenstein, Ludwig. *Philosophical Occasions 1912-1951*. ed. James C. Klagge ve Alfred Nordmann. Cambridge: Hackett Publishing Company, 1993.
- Wogaman, J. Philip. *Christian Ethics: A Historical Introduction*. Kentucky: WJK, 1993.

- Wormald, B. H. G. *Francis Bacon: History, Politics and Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Wortham, Simon. "Censorship and the institution of knowledge in Bacon's *New Atlantis*". *Francis Bacon's New Atlantis New Interdisciplinary Essays*. ed. Bronwen Price. Manchester: Manchester University Press. 2002.
- Yami, Vedat Şafak. "Anglikan Kilisesinin Oluşum Süreci ve Bugünü Üzerine Bir İnceleme" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11 (2010), 578-585.
- https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/yami_ve-datsafak.pdf
- Yıldırım, Cemal. *Bilimin Öncüleri*. Ankara: TÜBİTAK, 2003.
- Yıldırım. *Bilim Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012.
- Yurttaşer, Mehmet Ali. "Geçmişten Günümüze Kıta Avrupası ve İngiltere Politikalarının Karşılaştırılması". *EURO Politika* (2017 Özel Sayı), 219-236. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/700844>
- Y.y. *England in the Seventeenth Century: Or, a History of the Reigns of the House of Stuart*. London: The Religious Tract Society, 1845. Erişim: 28. 03. 2021.
- <https://books.google.com.tr/books?id=hMEAAAAQAAJ&pg=PA1&dq=England+in+Seventeenth+century&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjilYP7mtLvAhXNyKQKHytZBQkQ6AEwAHoECAIQAg#v=onepage&q=England%20in%20Seventeenth%20century&f=false>
- Zagorin, Perez. *Francis Bacon*. New Jersey: Princeton University Press, 1998.

Bir kurgunun tarihi, gerçekte düşüncenin tarihidir. Kurgulanan şey kendinden önce ve sonraki zaman dilimlerinin özelliklerini yansıtır. Kendinden önceki dönemin sosyo-kültürel şartlarını ihtiva eder çünkü kurgunun ana konusu bu şartlara göre oluşmuştur; kendinden sonraki zaman dilimlerine dair de izler taşır çünkü kurgularda geleceğe dair planlar yapılır. İşte Bacon'ın ütöpik romanı *New Atlantis*'te de bütün bunları görmek mümkündür. Modern felsefe ve bilimin babası olarak tarihin sayfalarında yerini almış olan İngiliz düşünür Francis Bacon tarafından yazılan *New Atlantis* yeni çağı hazırlayan koşullar kadar nasıl bir çağın beklendiğini de anlatmaktadır. Beklenen çağ "bilgi güçtür" inancının dini inançların yerini aldığı, vahyin otoritesini bilgiye bıraktığı, bilginin her alanda insana mutlu ve müreffeh bir hayatın kapısını açacağına dair hissiyatın kuvvetlendiği bir çağdır. Bu çağ, aynı zamanda, bilginin getirdiği güçle doğaya egemen olan insanın krallığını ilan ettiği bir dönemin başlangıcıdır. İnsan krallığı doğanın gözyaşları üzerine kurulmuştur ve bedeli de doğaya ödettirilmiştir. İşte elinizdeki bu kitap ile başlangıç ve sonuçları itibariyle insan krallığının anlatılması amaçlanmaktadır.



ISBN 978-605-196-665-6



çizgi
KİTAPevi



www.cizgikitavebi.com
f t i /cizgikitavebi